

דימויי גבריות אצל לוחמים: השירות בחטיבות חיל הרגלים כטקס מעבר מנערות לבגרות

ליאורה שיאון

מחקרי עיון מס' 3 המרכז ע"ש שיין למחקרים במדעי החברה, האוניברסיטה העברית בירושלים, 1997

הקדמה

ראשיתה של עבודה זו בחצי השנה הראשונה לשירותי הצבאי כמדריכת חי"ר, בגדוד 17 של גולני. רציתי מאוד להשתתף בעשייה הצבאית של הלוחמים ובחוויותיהם ואת הזמן הרב שעמד לרשותי ביליתי עם חיילים, רושמת בפנקס קטן את השירים והביטויים שהם הכתיבו לי. שמרתי את הפנקס במשך שנים, אך הוא היה בעיני בגדר קוריוז משעשע ותו לא. אני שמחה שבסופו של דבר מצאתי לו שימוש, ויתרה מזאת, אני שמחה שזמני בצה"ל לא בזבזו לריק, והצלחתי, להפיק ממנו תועלת של ממש. במהלך העבודה לא רק שלמדתי דברים רבים שלא ידעתי בתור חיילת, אלא שהעבודה גם סייעה לי להבין את חוויותי כאשה בחברה גברית. כנראה שעבודה זו היא הדרך שלי להשתתף במה שנמנע ממני אז. אני רוצה להודות לכל אותם חיילים בגדוד ולכל אותם לוחמים לשעבר שהסכימו לשתף אותי בחוויותיהם, לשיר לי שירים ולהשאיל לי את ספרי המסלול שלהם. אני רוצה גם להודות לפרופסור ויקטור עזריה שעודד אותי להאמין בפנקס השירים הקטן ולחגית רוטנברג שקראה את העבודה ויעצה לי עצות מועילות. תודה מיוחדת לפרופסור איל בן-ארי שהדריך, יעץ, תמך וליווה את כתיבת העבודה בכל שלב ושלב. מבלי עזרתו לא הייתה עבודה זו קורמת עור וגידים. העבודה מוקדשת באהבה להורי, ורד (מוצ'ניק) ואסף שיאון.

מבוא

עבודה זו מתמקדת באותם הצעירים המשרתים בחטיבות חיל הרגלים, ומטרתה היא: לחשוף את הדרך בה הופכים המגוייסים לחיילים ולאחר מכן ללוחמים ולגברים; להציג את האמצעים דרכם מכוננת המערכת הצבאית את דימויי הגבריות; ולבדוק מהי הגבריות ה'נכונה' בעיני החיילים וחטיבות החי"ר, וכפועל יוצא מכך מהו יחסם אל נשים ואל מי שנתפס כ'פחות גבר'.

את השירות הצבאי ניתן לראות, מתוך מקומו במעגל החיים, כטקס חניכה והתקבלות של הצעיר הישראלי היהודי. למרות השחיקה הגוברת במעמדו, צה"ל משחק עדיין תפקיד מרכזי בחברה הישראלית, כאשר השירות בצבא מסמל עדיין גם את החברות בקולקטיב. מרכזיות הבטחון בישראל הפכה את צה"ל לסמל לאומי, מרכז של ערכים והזדהות חיובית. על פי השקפה זו, צה"ל שונה מצבאות אחרים במערב ונהנה מיוקרה (Horowitz & Kimmerling 1974, Peri 1981) ולמרות השינויים שחלו בחברה ובצבא, צה"ל עדיין מהווה את "בית הספר של האומה" (Azarya 1983).

צה"ל מהווה עבור חלק גדול מהזכרים בחברה הישראלית שלב מעבר הכרחי בתהליך התבגרותם ותפיסת מקומם בחברה כחברים מלאי זכויות. הוא נתפס בחברה הישראלית, באופן מודע ובלתי מודע, כאתר מרכזי בו ירכשו המגוייסים הצעירים תכונות וזהות גברית, כפועל יוצא מהריחוק מהבית ומהקשיים שעליהם הם צריכים להתגבר. ואם השירות בצה"ל נחשב כאמצעי להתבגרות ולרכישת עצמאות, הרי שהשירות כלוחם קרבי, שהוא קשה ומסוכן יותר, נתפס בעיני החברה הישראלית ובעיני החיילים גם כ'גברי' יותר וגם זוכה ליוקרה בהתאם.

העבודה בוחנת את שאלות שהוצגו בעזרת שני מודלים אוניברסליים לרכישת גבריות: א. מודל טקסי המעבר של ואן גנפ (1986) וכפי שפיתח אותו טרנר (1986). ב. הקטגוריות לרכישתה של זהות גברית, כפי שפותחו בידי אליזבת בדינטר (1995: 67-68):

א. טקס המעבר (Rites de passage) מנערות לבגרות, כפי שהוגדר על ידי ואן גנפ (1986) ופותח על ידי ויקטור טרנר (1986), כולל שלושה שלבים: 1. השלב הראשון, ההפרדה, כולל התנהגות סמלית המציינת את התנתקות הנער בעת גיוסו לצבא מהמבנה החברתי וממערך התנאים החברתיים אליהם השתייך. 2. בשלב השני, הלימינלי, הטירון עוזב את עולמו הישן (אזרחות), אך טרם נקלט לתוך העולם החדש (המסגרת הצבאית). הוא עובר דרך מציאות תרבותית שיש לה מעט מאוד תכונות משותפות עם המצב בעבר או עם המצב העתידי. 3. בשלב השלישי של איחוד מחדש, או השתלבות מחדש, נשלם המעבר. החייל אינו עוד טירון, אלא "לוחם בוגר" וחבר מלא במערכת הצבאית ובתוקף מצב זה יש לו זכויות וחובות ביחס לאחרים השייכים לסוג מבני מוגדר היטב ומצפים ממנו שינהג בהתאם לקני מידה אתיים ונורמות מקובלות.

עבודה זו מתמקדת בעיקר בשלב הלימינלי, אותו עובר המגוייס במהלך תקופת הטירונות והמסלול, כלומר בארבעה עשר החודשים הראשונים לגיוסו. שלב זה הולם את מטרת העבודה, מאחר שמדובר בשלב בו המגוייס לומד בהדרגה להיות לוחם וגבר, ובעזרת מעקב על התהליכים העוברים עליו, יש באפשרותנו לעמוד על האמצעים ועל הדימויים בהם משתמשת המערכת הצבאית בכדי לכוון דימויי גבריות. אחת הדרכים הבולטות ביותר היא השימוש במבחנים ובטקסים. תהליך ההפיכה לגבר נעשה באמצעות העמדתם של החיילים במבחנים פיזיים ונפשיים, כפי שמציינת באדינטר בהמשך, וכן בעזרת טקסים המלווים את המבחנים ומסמנים אותם. לכן, את הטירונות ואת המסלול ניתן לראות במקביל כאוסף

של מבחנים וכאוסף של טקסים שלהם תפקיד מרכזי אחד: להפוך באופן פרקטי את המגוייס ללוחם ובאופן סמלי את הנער לגבר.

ב. אליזבת בדינטר (1995: 67), מרחיבה את מודל טקסי המעבר של ואן גנפ ומראה כיצד במרבית החברות האנושיות נעשית רכישתה של הזהות הגברית בעזרת שלושה מימדים מרכזיים: 1. סף קריטי אותו יש לחצות, 2. הצורך במבחנים, 3. תפקידו של האב הסמלי.

1. המימד הראשון הוא הרעיון שישנו סף קריטי שאותו יש לחצות. בשלב מסוים, לפני התבגרותו, נדרש הילד לנטוש את ילדותו הבלתי מובחנת במטרה להיהפך לגבר. ברוב החברות, ההפיכה לגבר נתפסת כבעייתית יותר מאשר ההפיכה לאשה, מכיוון שבניגוד לנערה הגדלה באופן טבעי והופכת לאשה, על הנער "להיעשות" לגבר. כלומר, הוסת החודשית המעניקה לנערה המתבגרת את האפשרות ללדת, מניחה את הבסיס לזהות הנשית. זהו טקס מעבר טבעי. אולם הנער חייב לעבור תהליך חינוכי, מכיוון שההפיכה לגבר תלויה במאמץ מכוון (Badinter, 1995:67-68).

2. המימד השני היא הצורך במבחנים. בגבריות זוכים לאחר קרב, בין אם כנגד גבר אחר, או האדם כנגד עצמו, וקרב זה כולל לעתים קרובות כאבים פיזיים ונפשיים. המבחנים אותם עובר הנער בדרכו להיעשות לגבר דורשים ממנו אומץ לב, יכולת פיזית ויכולת שליטה עצמית. במטרה לרכוש את התכונות הללו, נדרש הנער לעתים קרובות לעמוד בסיטואציות קשות ואף אכזריות (Badinter, 1995:68).

3. פיתוח הגבריות של הנער היא תפקידו של האב, בדרך כלל של אב סימלי. נערים בוגרים או גברים הם אלה הלוקחים אחריות להפיכת הנער הצעיר לגבר והם אלה העוזרים לו לעבור את המבחנים בדרך לרכישת זהות גברית (Badinter, 1995:68).

גם כיום ממשיכים טקסי החניכה להתקיים בחברות רבות, ברמות שונות של קושי, אכזריות ודרמטיזציה. הטקס בגיניאה החדשה הוא בודאי בין הארוכים והטראומטיים ביותר שנער יכול לחוות. הוא יכול להצטייר כיוצא דופן בעיניו של בן החברה המערבית, שבה טקסים רבים איבדו את משמעותם, ולכן המעבר בה מילדות לבגרות נעשה בעייתי יותר בהיעדר הוכחה חד משמעית. אך גם בחלקים מסוימים של החברה נערכים עדיין טקסי מעבר, בעיקר בקונטקסט של הצטרפות ליחידות קרביות. בצרפת זהו לגיון הזרים הידוע בקשיחותו, בארצות הברית אלה הם המארינס ובישראל מדובר ביחידות הקרביות של צה"ל. עבודה זו עושה שימוש בטקס החניכה כאמצעי לניתוח השירות הצבאי.

מלבד השימוש במודלים של ואן גנפ ושל בדינטר, נעזרתי גם בספרות הנגזרת מהם. ספרות זו מראה באופן קונקרטי כיצד הצבא (בדרך כלל הצבא האמריקאי) מהווה אוסף של טקסי מעבר שמטרתם 'לעשות' את החייל לגבר. ספרות זאת מראה כיצד בונה הצבא את הגבר בעזרת משמעת נוקשה, יצירת קונפורמיות, אפילו קיצונית, באימונים פיזיים מפרכים ובהשפלת הטירונים שבקושי זוכים לשינה. אלה הם התנאים ליצירתו של "גבר אמיתי". עבודה זו מראה שלצורך יצירתו של הגבר, נקוטות לפחות בחטיבות חיל הרגלים של צה"ל ובצבא האמריקאי (כפי שהוא משתקף בספרות המחקרית, למשל: Faris, 1976, Adams, 1995, Shatan, 1977, Arkin & Dobrofsky, 1978, Eisenhart, 1975) אותן הטקטיקות, כאשר ההבדלים, אם ישנם, קשורים בדרך כלל לעוצמתן של הפרקטיקות ולא לתוכנן. עבודה זו מהווה תוספת והרחבה לספרות זו והיא מבקשת להראות בעזרת חטיבות חיל הרגלים את הדרך בה מהווה צה"ל טקס מעבר לגבריות עבור הצעיר הישראלי. ייחודה של העבודה בכך שהיא הראשונה שעושה זאת בפרוטרוט תוך עמידה על שלביו השונים של התהליך.

מתודולוגיה

עבודה זו שייכת לאסכולה הפנומנולוגית, המנתחת את המציאות החברתית מנקודת הראות הסובייקטיבית של הפועלים בה והחווים אותה. כדי להבין את הדרך בה החיילים תופסים ומפרשים את הפרקטיקות המופעלות עליהם בצבא, נעזרתי במספר שיטות מחקר איכותניות וגם, נעזרתי, באופן מודע ובלתי מודע בנסיוני האישי כמדריכת חי"ר ובשירותי בגדוד של גולני.

שלא כמו עדנה לומסקי-פדר (1994: 65-74) אשר במחקרה על לוחמים במלחמת יום כיפור כותבת על היותה של אשה החוקרת מלחמה "זרה" בעולם של גברים, בין השאר בשל היותה זרה למציאות הצבאית, אני התמצאתי בהוויתו של הלוחם הקרבי, לפעמים עד כדי הזדהות, וזאת מכיוון שבמידה מסוימת עברו עלי חוויות דומות כחניכה בקורס מדריכות חי"ר, הנתפס בחיל הרגלים כקורס "הכי קרבי לבנות בצה"ל". הקורס קשה מאוד פיזית ונפשית, ומפקדיו, לוחמי חי"ר לשעבר, עורכים לחיילות הדמיה של טירונות חי"ר שמטרתה, לטענתם, היא לגרום לכך שלמדריכות תהייה שפה משותפת עם הלוחמים וכדי שהן תוכלנה לזכות בהערכתם. לכן הייתי בקיאה במילון המונחים של לוחמי החי"ר וחשתי שמין מהתחושות שהם חשו באותם תשעה שבועות בהם הסתערתי, יריתי, ניווטתי ו"תוזזתי" על ידי מפקדי.

לאחר סיום הקורס שירתתי במשך חצי שנה בגדוד גולני של בית הספר למפקדי כיתות, שם ביליתי את זמני הפנוי עם הלוחמים. ליוויתי אותם באימונים, במסעות ובשירות מבצעי בעזה ולא אחת גם סייעתי לפקידה הפלוגתית בעבודתה.

לכן, לנושאים רבים בעבודה זו יש לי נגיעה אישית בצורת זכרונות וחוויות וכמה מהבדיחות, השירים והסיפורים בעבודה זו לקוחים מחוויותי באותן שנים. אולם חוויותי היו רק כלי עזר מוגבל שסייע לי להבין את שאר החומר. לפיכך נעזרתי במספר מקורות איכותניים: 1. ניתוח ספרי מסלול. 2. ראיונות עם לוחמים לשעבר המופיעים בספרה של עמיה ליבליך (1987): אביב שנות, וכן ראיונות שערכתי עם לוחמים לשעבר שהשתחררו בשלוש השנים האחרונות. 3. קטעי עתונות וסרטים רלוונטיים בנושאי צבא.

1. ספרי מסלול

"העלון של פלוגת נובמבר נולד עוד לפני שנולדה פלוגת נובמבר בעצמה, ועוד לפני שהיתה הפלוגה כבר ידעו שיהיה לה עלון, כי ככה זה בכל הפלוגות ואין פלוגה בלי עלון, ורק בשביל העלונים מוקמות הפלוגות בצנחנים. (מחבריו של ספר המסלול של פלוגת נובמבר 1988, צנחנים).

ספר מסלול הוא ספר הזכרונות שמוציאה כל פלוגת מסלול בחיל רגלים לפני התפרקותה. הספרים כוללים זכרונות אישיים וקבוצתיים בעיקר של החיילים, אך גם של המפקדים, ומלווים בתמונות רבות. אני השתמשתי בספרים מאמצע שנות השמונים ועד לתחילת שנות התשעים, אשר הגיעו לידי באמצעות 'כדור שלג', דרך בקשות שהפנתי כלפי חברים וכלפי תלמידי באוניברסיטה הפתוחה.

ספרי כל הפלוגות בנויים באופן דומה: הם מתחילים בדבריו של מפקד הגדוד ולאחר מכן של שאר הסגל ובראשו מפקד הפלוגה, בצירוף תמונותיהם והקדשות החיילים. לאחר מכן סוקר הספר, בדרך כלל באופן הומוריסטי, את המסלול שעברה הפלוגה בצירוף שירים ואיורים. שאר הספר מוקדש לכל מחלקה בנפרד, כאשר על כל חייל נכתבות מספר שורות בצירוף תמונתו.

למרות האחידות, שנובעת מכך שמחבריו של ספרי המסלול נעזרים לשם הכתיבה בספרים אחרים, קיימים הבדלים הנובעים בעיקר מ: 1. מימד הזמן. 2. ההבדל בין הגדודים.

1. ספרי המסלול של שנות השמונים צנועים בהרבה מאלה של שנות התשעים. בשנות השמונים הוצאו הספרים בדרך כלל בפורמט פשוט עם מספר מוגבל של עמודים. לעומת זאת, בשנות התשעים גדלה באופן משמעותי ההשקעה בספרים, שכמה מהם מגיעים גם לכ- 500 עמודים ויותר על נייר צבעוני

ומבריק. המימון לספרים אלה מגיע מכיסם של החיילים ומחסויות של גופים חיצוניים כמו מועצות מקומיות ובנקים.

2. ספרי המסלול של הצנחנים נוטים להיות מפוארים בהרבה מספרייהם של גולני וגבעתי מבחינת גודלם ואיכות הנייר. בעוד שמרבית הספרים של גולני וגבעתי בהם נתקלתי היו מוגבלים בהיקפם, והופיעו בצבעי שחור לבן ובכריכה זולה, היו מרבית ספרי המסלול של הצנחנים בפורמט של אלבום מפואר וצבעוני, כריכה קשה וגרפיקה מעולה. ספרי מסלול רבים של הצנחנים נראו כיצירה משותפת של החיילים והוריהם, שסייעו בהוצאת הספרים וגם תרמו מהגיגיהם.

בקטעים הרבים שציטטתי מספרי המסלול בחרתי שלא לשנות דבר, כולל שגיאות כתיב ושגיאות תחביריות, בכדי שלקורא תהייה ההזדמנות לעמוד לא רק על יכול הביטוי של החיילים, אלא גם על יכולת הכתיבה שלהם. בקטעים המצוטטים ובראיונות, בחרתי להסוות את שמם המלא של המעורבים וכן את פרטיהן המלאים של הפלוגות בכדי למנוע זיהוי. השתמשתי בציון פרטים מלאים רק כאשר מדובר בחייל שנהרג ובקטעים שזיהויים עימו לא יוכלו לפגוע במשפחתו.

השתמשתי בספרי המסלול מכיוון שהם משקפים את הדרך בה תופסים החיילים ומפקדיהם את המציאות החברתית בה הם פועלים. יתרון נוסף של ספרי המסלול הוא בכך שהם אינם רטרופקטיביים, אלא נכתבים לקראת סוף המסלול, בסמוך להתרחשויות עצמן. לעומת זאת, חסרונם הוא בכך שהמפקדים מפקחים על הכתוב בהם, אך על כך ניתן להתגבר בעזרת התייחסות גם למה שלא כתוב. למשל, מהיעדר התייחסות לנפקדות מהצבא בפלוגת צנחנים שבראיון עם חייל ממנה עולה שמחלקה שלמה ברחה, ניתן ללמוד שהנפקדות נתפסת כדבר שלילי המנוגד לאתוס היחידה. חסרון משמעותי אחר הוא שהספרים נכתבים בעיקר בידי מספר מועט של אנשים בכל פלוגה: כחמישה או שישה, בצירוף הפקידה הפלוגתית שאחראית להדפסות ולכתב היפה. מכיוון שכותבי הספר נשלחים לביתם למשך מספר שבועות, כדי שיוכלו להתפנות למלאכת הכתיבה, נשלחים בדרך כלל החיילים היותר שוליים, אשר הפלוגה לא תיפגע מבצעית וחברתית מחסרונם. בכדי להתגבר על חסרונות אלה ולתמוך בניתוחי, השתמשתי בסוגי מחקר נוספים: ראיונות עם לוחמים לשעבר ששירתו באותה תקופה (כאשר בדרך כלל הם היוו את המקור לספרי המסלול), ושימוש בקטעי עיתונות וסרטים בנושאי צבא.

2. ראיונות עומק עם לוחמים לשעבר

בכדי לתמוך בניתוח ובכדי להתגבר על החסרונות שבספרי המסלול, השתמשתי בשני סוגים של ראיונות: 1. נעזרתי בספרה של עמיה ליבליך (1987): אביב שנות. הכולל ראיונות עם חיילים לשעבר ממגוון חיילות וביניהם חי"ר. הראיונות מצטיינים הן ברגישותה של המראיינת והן בשפתם הבהירה, מלאת התובנה העצמית של המראיינים. ספרה של עמיה נתן לי גם פרספקטיבה של זמן, מאחר והיא ראיינה באמצע שנות השמונים, כמעט עשור לפני.

2. כמו כן, ערכתי ראיונות עם שישה עשר לוחמים לשעבר ולוחם נוסף לאחר סיום מסלול. רק לחלק מהמראיינים היו ספרי מסלול וכך קרה שאין דווקא קשר בין הראיונות לספרי המסלול. אל כל המראיינים הגעתי באופן באמצעות "כדור שלג", כאשר המקורות שלי היו בעיקר חברים משותפים, וסטודנטים באוניברסיטה העברית ובאוניברסיטה הפתוחה. לכן, למרות שניסיתי להימנע מלת ייצוג יתר לתלמידי אוניברסיטה, רבים ממראייני היו סטודנטים לתואר ראשון או לתואר הנדסאי. כמו כן, התקשתי להגיע לחיילים ששירתו בגבעתי ובגולני ולכן קיים ייצוג יתר ליוצאי הצנחנים.

כל הראיונות נערכו בין שעה לשעתיים והיו לא מובנים במידה רבה. במהלך הראיון התבקש המראיין לספר על שירותו הצבאי ובעיקר על תקופת הטירונות והמסלול ולשיר לי שירים הזכורים לו מאותה תקופה. הראיונות היו שונים מאוד זה מזה, בהתאם לרמת הכימיה האישית והפתיחות שנוצרה עם

המרואיין וגם בהתאם לדרך בה תפס את שירותו הצבאי. מרואיינים שנהנו בעת שירותם הצבאי ניחנו בזכרון טוב בהרבה ממרואיינים שלא נהנו. כל הראיונות שוקלטו והועלו על כתב.

3. קטעי עיתונות וסרטים בנושאי צבא

בנוסף, נעזרתי בקטעים מהעיתונות הישראלית, אותם ליקטתי בשלוש השנים האחרונות מהעיתוננים: במחנה, הארץ, מעריב וידיעות אחרונות. קטעי העיתוננים שימשו אותי כפתח הצצה אקטואלי אל החיילים כיום ובעיקר אל שירותם בלבנון ובשטחים הכבושים. הקטעים האלה נתנו לי את האפשרות לשמוע את קולם של חיילים נוספים.

כמו כן, נעזרתי בשני סרטים דקומנטריים על הצבא: מיכל אביעד: האם ירית פעם במישהו, וסרט שהוקרן במסגרת מבט שני: גולני שלי. הסרטים איפשרו לי פתח הצצה ויזואלי אל הצבא היום ועזרו לי לחדד אבחנות ולאשר את טענותי באמצעות מקור נוסף.

סיכום

המתודולוגיה של עבודה זו מסתמכת בראש ובראשונה על ספרי המסלול, שאותם מוציאה כל פלוגה בסוף המסלול. מכיוון שהספרים עוברים את פיקוח המפקדים ונכתבים בידי חיילים שלהם תפקיד שולי בפלוגה, נעזרתי גם בראיונות עם לוחמים לשעבר ובקטעי עיתונות וסרטים רלוונטיים. אך למרות מאמצי להישאר נאמנה למציאות של ספרי המסלול והראיונות, לא יכולתי להתעלם מחוויותי כמדריכת חי"ר ומשירותי בגדוד של גולני. חוויותי אינם לגמרי החוויות ה"קלאסיות" של אשה בצה"ל, מאחר שתפסתי את עצמי ונתפסתי על ידי סביבתי כיותר מאשר "סתם" חיילת, אך עדיין הייתי אשה בחברה גברית. כלומר, מכיוון שהייתי מדריכת חי"ר הייתה לי נגישות רבה אל החיילים והייתה לי איתם שפה משותפת שהבחינה אותי משאר החיילות, אבל כאשה הייתי שונה מהם והרגשתי מאויימת כאשר פגשתי אותם כקבוצה. עבודה זו משקפת את האמביוולנטיות שלי כאשה בתפקיד גברי, המזדהה במידה מסוימת עם הלוחמים- הגברים, אך נשארת תמיד זרה ובצד ההתרחשויות.

מוקדש בהוקרה למבקרים

אתם אומרים שאנחנו כותבים דברים בנאליים
אתם צודקים.

אתם אומרים שלא אמרו שום דבר חדש
טוב, תודה. ומה איתכם?

אתם אומרים שאנחנו צעירים מאוד
 נכון מאד, אנחנו אפילו עוד לא בני עשרים.
 אתם אומרים שאנחנו צריכים להתבגר
 כאילו שזה תלוי בנו, גם אם לא היינו רוצים
 אתם אומרים שאנחנו לא בשלים
 כשנהיה בשלים, מהר מאוד- נירקב
 הסתכלו על עצמיכם- רקובים כמו תפוח,
 לא תודה- הבוסר עדיף בעינינו.
 אתם אומרים שמעניין לראות מה יצא מאיתנו
 תאמינו לנו,
 זה מעניין גם אותנו.

(מתוך ספר מסלול של גולני, מחזור נובמבר 91).

הטירונות כשלב לימינלי

לילה ראשון במחלקת זרים
 בלי חברים
 בלי אמא
 בלי אבא כועס
 בלי אח מנג'ס
 נערים עם פנים חתומות
 בלילה הראשון עם כמה דמעות
 חרדות, שאלות, תהיות
 אלוהים או מה שלא תהיה
 מה הולך להיות?
 לילה ראשון, אכזר
 לילה לא נגמר
 מתי יבוא המחר?
 (גולני).

"אתם עכשיו בטירונות... במבט לאחור קשה להאמין איך עברנו את התקופה הזו- איש מאיתנו מעולם לא חווה הרגשה כה ברורה וחדה של אפסיות ותסכול. היום נחלק לדקות ולשניות ועברנו ללא הרף, מציית לפקודה אחת לביצוע פקודה שניה. על כל טעות שנעשתה בידועין או שלא בידועין 'שילמנו' בקאדרים, עונשים, שעות ושבתות... את מדי הצבא לבשנו כבר ביום הראשון בבקו"ם, אך המנטליות הייתה עדיין של תלמידי בית ספר. במשך כל הטירונות נאלצנו בתהליך איטי ומכאיב להתרגל לעובדה שבשלוש שנים הבאות אנו חיילים..."

(צנחנים).

את השירות בצה"ל ניתן לראות כאוסף של טקסים וכאוסף של מבחנים שמטרתם להפוך באופן פרקטי את החייל ללוחם ובאופן סמלי ל'גבר'. לפיכך, את הטירונות ניתן לראות כטקס כניסה לצה"ל,

המורכב ממבחני כושר פיזי ונפשי ומטקסים, כמו: טקס השבעה, טקס קבלת תג יחידה, וכדומה. הטריונות נתפסת כטקס מעבר לצבא וכשלב הראשון בהפיכתו של המגוייס ללוחם, כפי שהציג זאת לחייליו מפקד מחלקה בגולני: "...המטרה העיקרית הייתה להפוך אתכם בשלב הראשון מאזרחים לחיילים ובשלב השני מחיילים ללוחמים".

לפי ואן גנפ (1986), טקס מעבר (rite de passage) הוא "טקס המלווה כל שינוי במקום, מעמד חברתי וגיל". טקס זה כולל שלושה שלבים: 1. שלב ההפרדה, 2. השלב הלימינלי, 3. שלב האיחוד מחדש. בפרק זה נעסוק בעיקר בשלב הלימינלי, השלב בו עובר המגוייס ממצאיות תרבותית אחת למצאיות תרבותית אחרת, שיש לה רק מעט במשותף עם מצבו בעבר ועם מצבו בעתיד. לפי טרנר (1986: 94-97), טקס המעבר מנערות לבגרות, כולל בשלבו הראשון את ניתוקו של הנער מהמבנה החברתי אליו השתייך, וזאת בעזרת התנהגות סמלית המציינת את הפרדת היחיד. בשירות הצבאי כטקס מעבר, מתרחשים טקסי הפרידה לא פעם עוד בטרם הגיוס עצמו. ישנם הנוהגים לערוך מסיבת גיוס בה נפרד החייל לעתיד מחבריו. אחרים נוהגים לערוך טקס בו מקוצץ שיערו של המגוייס (שלפעמים אף מאריך כוונה את שיערו לכבוד האירוע) על ידי חבריו, או ספר מקצועי, במטרה להימנע מהתספורת הצבאית הלא מחמיאה, הנכפית בעת הגיוס על כל מי ששיערו אינו קצר דיו, או כאקט סמלי של שמירה על האינדוידואליות של המגוייס.

טקס הפרידה עצמו נערך בלשכת הגיוס, כאשר בני המשפחה והחברים המלווים את המתגייס, נפרדים ממנו בטקס פומבי ששותפים לו מגוייסים אחרים ובני משפחותיהם. לאחר ניתוק המתגייס ממשפחתו ומחבריו הוא נכנס אל תוך מערכת חדשה וזרה שאת כלליה עליו ללמוד במהלך השלב הלימינלי-הטריונות.

תכונותיו של האדם הנמצא בשלב הלימינלי מעורפלות מכיוון שהן חולפות על פני רשת של מיונים וסיווגים, אשר בדרך כלל קובעים את מקומם של מצבים ומיצבים במרחב תרבותי. בדרך כלל, הישויות לימינליות הן לא כאן ולא שם. הן עומדות בתווך בין מיצבים שנקבעו וסודרו על פי חוק, מנהג, הסכם וטקס. בתור שכאלה, תכונותיהם הבלתי ברורות והמעורפלות באות לידי ביטוי במיגוון עשיר של סמלים, המבטאים את המעברים התרבותיים והחברתיים באמצעות טקס (טרנר, 1986: 94-97). באופן כזה, ניתן להציג את העומדים על הסף, כגון הטריונים בטקסי התבגרות, כמי שידיהם ריקות. אפשר לשוות להם פני מפלצת, להלבישם רק בפיסת בד, או אפילו להפשיט עירומים. כל זאת בכדי להצביע על כך שבדומה לבני אדם העומדים על הסף אין להם בדרך כלל מעמד, רכוש, דרגה, בגדים המצביעים על תואר או תפקיד, או מיצב במערכת המשפחתית. למעשה, טוען טרנר, אין ברשותם כמעט דבר היכול להבדילם מחבריהם הטריונים או המתבגרים. התנהגותם בדרך כלל פסיבית וכנועה. הם חייבים לציית למדריכיהם בדייקנות ולקבל באופן שרירותי את עונשם. הרי זה כאילו הנמיכו את קומתם או דיכאום עד עפר כדי להביאם למצב אחיד שיאפשר לתת להם צורה חדשה ולהעניק להם כוח למען יוכלו להתמודד עם תחנתם החדשה בחיים. לרוב נוטים הטריונים לפתח בינם לבין עצמם קשרי ידידות חזקים ושוויוניים. ההבדלים של דרגה ומעמד חברתי נעלמים או מגיעים לידי הומוגניות (טרנר 1986: 95-97).

במטרה להביא לציאת הטריונים ולדכאם, כדי "לבנות אותם מחדש", מהותה של הטריונות היא קודם כל להעביר את הטריונים דרך תהליכי סוציאליזציה ולהחדיר בהם משמעת. כלומר: "להפוך את האזרח לחייל", כדברי המפקדים. זה נעשה בעזרת הקניית השפה הצבאית, נורמות וכללים הנהוגים בצה"ל ובראש ובראשונה על ידי הקפדה על המשמעת. כותבים חיילי הצנחנים על הטריונות שעברו: "בסנור, לפני שמלמדים אותך להיות לוחם, דבר ראשון מלמדים אותך להיות חייל. בתור התחלה צריכים להבין מה מדברים איתך בשפה הצבאית: 'תגיע!', 'תטיס ת'דבר הזה מכאן!' ועוד כל מיני מילים יומיומיות, שבצבא פשוט נאמרות אחרת. עקרון יסוד בצבא הינו הזמנים, ובטריונות מתחילים להיכנס לעניין: '20 דקות ירדתם מהאוטובוס, הגעתם לפריקסט...סדרתם

את החדר, מיטות עם מזרונים, על המזרונים שמיכות, כל אחד שני קיטבגים שק"ש וצ'מידן, להוציא אפודים מהקיטבג, אפודים עליכם, קסדות על הראשים... זו! בהתחלה, בלתי אפשרי. אבל עם הזמן מתרגלים ועוד מגיעים לשלב כזה, שמתפללים לימים שקיבלנו 20 דקות לרדת מהאוטובוס..."

לדעת Shatan (1977: 594-597), החדרת המשמעת לטירון נעשית בעזרת מספר תהליכים: 1.

בידוד המגוייס מחייו האזרחיים, הכפפתו לרצון מפקדיו והעברתו דרך תהליכים של דה-ציביליזציה ודה-אינדוידואליזציה. 2. בעזרת יחס רע וענישה, המובילים לרגרסיה אצל הטירון, ביחד עם תלות וציות ללא עוררין. 3. כניעת הטירון והזדהותו עם המדכא בתמורה לתגמולים. למעשה, Shatan מוצא קווי דמיון בין הטירונות למחנה ריכוז.

לאחר הפרדת הטירון מעולמו האזרחי וקליטתו בבסיס הקליטה והמיון, הוא נפרד מכל סממני הזהות שלו. שערם של הטירונים נגזז באופן אחיד ופעמים רבות לא מחמיא, הם מחליפים את בגדיהם במדים חדשים ומבהיקים שלא תמיד מתאימים להם. דומים זה לזה, חסרי ישע ומעוררי גיחוך בשל חוסר מיומנותם (Faris 1976), הם נשלחים לבסיס הטירונות "במקום שכוח אל" (ליבליך, 1987: 28). בידודו הקיצוני של הטירון מהחברה האזרחית, חוסר הפרטיות, ההרגשה כמו שתיאר זאת חייל בגולני "שאינני שייך עוד לבית, שאינני שייך לעצמי" (ליבליך 1987: 27) גורמים לכך שהטירונים, שבדרך כלל זרים עדיין זה לזה, אינם מסוגלים להתגונן כנגד התקפת הסוציאליזציה המונחת עליהם (Kellett, 1982:76). זאת מאחר ותהליך הסוציאליזציה הוא חשיפה מקסימלית לערכים חדשים ומינימום חשיפה לישנים. הדרך להשגתה היא על ידי אמצעים כגון: בידוד, סמלים, מיתוסים, מסורות, כפייה ופיקוד צבאי.

תהליך הסוציאליזציה בצבא אפקטיבי ביותר וישנה הסכמה בספרות כי לשירות הצבאי ובעיקר לטירונות יש תפקיד מכריע בעיצובו של החייל. לטענת Rampton (1970), שחקר את הצבא הקנדי, אפילו לטירונות קצרה יחסית, בת שמונה שבועות, ישנה השפעה משמעותית על שינוי אישיותו של החייל. ואפשר לטעון שהשפעתה גדלה על אחת כמה וכמה בטירונות של חצי שנה כמו בחטיבות החי"ר. הטירונות בנויה באופן המאפשר סוציאליזציה אפקטיבית.

את המעבר החד מהאזרחות לצבא סיכם יפה טירון בגולני:

"ללשכת הגיוס הגענו לבושים חושבים ומתנהגים כל אחד כרצונו. בבק"ום חטפנו הלם... 'המדים'. כמו כבשים אי אפשר להבדיל. זהות לבוש מדהימה. המשך: 'המחשבה'. מכריחים אותנו לחשוב בדרך אחת, ישרה, היחידה שתופסת כאן... אנחנו לא יותר נערים, אנשים אלא חיילים. פרט ממערכת... וכשעמדנו בשלשות, ראשים זקופים וידיים מאחורי הגב, רצינו להפסיק. אנחנו אומנם טוראים- אבל אנו שונים, לא כמו כולם. יש לכל אחד מאיתנו יחוד. וזה לא הגיוני, עם כל הכבוד שכל מה שמפריד בינינו היא סיפרה אחת. מדכא".

הטירון החזי בתוך מסגרת מאורגנת וקשוחה, הדורשת משמעת רבה וכפיפות לסמכות. הוא אינו אדון לעצמו וסדר יומו מוכתב לו בקפדנות. מתי יקום ואיך יתארגן, כיצד יסדר את חפציו האישיים ומתי יתקלח, איך יתלבש ומתי יאכל ואיך. למפקדים יש גם שליטה על קשריו של הטירון עם האזרחות. הקשר היחיד של הטירון עם הבית הוא דרך מכתבים וחבילות והטירון "משלם" פיזית תמורת הזכות לקבלם (לא אחת נהוג שמכתבים וחבילות ניתנים לטירון בעת מסדר והוא נדרש על ידי מפקדיו "לשלם" בעדם באמצעות שכיבות שמיכה או ענישה פיזית אחרת). המגבלות המוטלות על הטירון בגיל ההתבגרות, בו הוא מתחיל להיות אדון לעצמו ולמרוד בסמכות המבוגרים, מכבידה עליו מאוד, אך מפליאה עוד יותר העובדה שהטירון אינו מתקומם, אלא משתף פעולה עם המערכת.

קשה לאתר מחאה אצל חיילי גולני שסיכמו את הטירונות שעברו במלים הבאות: "שלושים שניות כולם בחוץ\ שמאלה פנה, קדימה רוץ\ פול, זחל, צפה, טווח אש\ חייבים להמשיך\ אסור להתיימשך\ זריקת רימון\ זחילת גחון\ יבש יבש\ רטוב\ מסלול פרט\ שמירות, מטבח\ מסע, מטבח\ אין זמן לישון\ לא להשתין\ שמאל ימין\ שמאל ימין\ אני נשבע!". כפי שגם ניתן לראות בקטע זה, הטירונות תמיד תהייה אינטנסיבית ולכך יש השפעה על תהליך הסוציאליזציה. אינטנסיביות ותדירות גבוהה יוצרים דפוסי סוציאליזציה חזקים יותר ובכך מגדילים את סיכוייה. לדעת Arkin & Dobrofsky (1978), ההבדל המרכזי בצבא ארצות הברית בין רוח היחידה

של חיל המארינס, על קשיחותה ודימוי המאצ'ו שלה לעומת המלח הרגוע בחיל הים, משקף הבדלים בעוצמת הטירונות ולא בצורה או בתוכן. כלומר, בטירונות קרבית ובטירונות לא קרבית משתמשים באותן הרטוריקות ובאותם האמצעים והתכנים להכשרתו של החייל. ההבדל הוא בעוצמה שבה הם מופעלים. בטירונות שמטרתה להכשיר לוחם קרבי תהייה העוצמה והאינטנסיביות רבה פי כמה וכמה מאשר בטירונות לא קרבית. במלים אחרות, היחס אל החיילים בטירונות קרבית יהיה קשוח ונוקשה יותר והם ידרשו ליכולת פיזית גבוהה יותר מאשר חיילים בטירונות הלא קרבית. אך התכנים בשני המקרים יהיו זהים: השפלת הטירון, הנסיון לשבור אותו בכדי להפכו ל"גבר" והעמדתו במבחנים לשם כך. הטירון עובר למעשה אינפנטליזציה (Adams 1995) ורגרסיה לתקופת הילדות. כמו תינוקות נאמר לטירונים כיצד לדבר ומתי וכמו תינוקות גופם אינו שלהם. בצה"ל נהוג לכנות טירונים בתואר "צעירים ולחים" ולכך קונוטציה ברורה לתינוק שזה אך נולד והוא עטוף בנוזלי לידה. כינוי נוסף למתגייס החדש הוא "טירון בן יומו", על משקל "תינוק בן יומו". רבות מהנאותיו של הטירון כתינוק הן אורליות, כגון עישון ודברי מתיקה ונמצאות בפיקוח המפקדים. הטירון בשלב זה חושב בעיקר על שינה ואכילה. כחלק מהאינפנטליזציה שלו אין לו בדרך כלל רצונות הקשורים לבגרות, כגון מין. נסיון הטירונים להסביר לעצמם מדוע איבדו למשך הטירונות את החשק המיני, גרם לשמועות שהסתובבו הן בצה"ל והן בצבא ארצות הברית על כך ששלטונות הצבא דואגים להכנסת סודה לשתיה למזון החיילים במטרה לדכא חשק מיני (Fine 1980, Morgan 1994: 167). הטירון, כמו תינוק, אינו מסוגל לעמוד בדחיית סיפוקים, וכאשר צרכיו הפיזיים אינם נענים הוא בוכה. מפקד בצנחנים כתב כי כאשר הטירונים "אינם מקבלים אוכל בזמן אז בוכים". הטירון, כמו תינוק, גם זקוק לשעות שינה רבות: "8 שעות שינה והם בוכים". דוגמה לתלות העצומה של הטירונים במפקדיהם ולפיקוח של המפקדים גם על צרכיהם הפיזיים, יש בקטע הבא שכתבו חיילי הצנחנים:

"מהרגע הראשון שנכנסנו לטירונות ונהלי המשמעת היו קפדניים, נתקפנו בהלם נוראי. אלמלא היו המפקדים אומרים לנו מה הם רוצים, איפה ואיך להתנהג, הייתה כל הפלוגה עומדת במקום מבלי לדעת מה לעשות. כך שלכל דבר הכי קטן, אשר מישוהו כבר רצה לעשות לצרכיו האישיים, היה בא לבקש אישור מהמפקד (המפקד אפשר להשתין?). היו כאלה שהגזימו וביקשו אפילו לנשום."

הן המגויסים הטריים והן מפקדיהם רואים את הטירונים כ"נערים מבולבלים עם מדים שלא מבינים מה רוצים מהם", כמו שכתב מ"כ בצנחנים. הטירונות נתפסת על ידם כשלב בהתבגרות ובהפיכת הטירון ללוחם ולגבר. כמו שכתבו טירוני הצנחנים למפקדם: "באימונים הפכת אותנו אט אט מנערים לחיילים". בספר מסלול אחר של הצנחנים נכתב על המ"פ: "יצרת פלוגה מנערים שעדיין חלב אימם על שפתותיהם, ללוחמים מחושלים ומוכנים לכל משימה שתוטל עליהם".

אולם יש לזכור שתפיסת הטירונים את עצמם כנערים היא חלק מהסוציאליזציה שהם עוברים במהלך הטירונות. המגויס הטרי, עד לרגע התעמתותו עם הצבא נתפס בעיני עצמו כבוגר, כמסיים תיכון וככמעט חייל. רק החשיפה לצבא הופכת אותו חזרה לילד.

כאמור, הטירונות ובמידה רבה גם המסלול, כפי שנראה בהמשך, הם השלב הלימינלי בטקס המעבר מנערות לבגרות. רכישת הזהות הגברית נעשית לדעתה של Badinter (1995: 67-68), בעזרת מבחנים הדורשים מהצעיר להפגין אומץ לב, יכולת פיזית ויכולת שליטה עצמית. על הטירון לעמוד במבחנים החל מראשית הטירונות. המבחנים בדרך כלל הדרגתיים (כפי שמציינים חיילי הצנחנים בפרק זה). תחילה היה להם קשה להתארגן תוך עשרים דקות, אולם מאוחר יותר הם למדו להסתדר גם בפחות זמן) ותכליתם להעמיד את הטירונים בפני קשיים פיזיים ונפשיים בדרך להפיכתם ללוחמים. כלומר, "לשבור" אותם במטרה "לבנותם" מחדש כגברים.

את המבחנים עובר הטירון כפי שבאדינטר (1995: 67-68) מציינת, בעזרתו של "אב סימלי" הלוקח את האחריות על הפיכת הנער לגבר. בצבא ה"אב הסמלי" הוא המפקד, אותה דמות היררכית האחראית הן

להעמדת החייל במבחנים ועל הענשתו והן על תיגמולו כאשר הוא עומד בדרישות הסוציאליזציה הצבאית. לכן, בדרך כלל מדמים החיילים את מפקדם הישיר לאב.

מפקדים ודימויי פיקוד

"בהתחלה חשבתי לעצמי: 'תראה את הילדים האלה- 8 שעות שינה והם בוכים. טיפה קר אז שמים חרמונית, וכשלא מקבלים אוכל בזמן אז בוכים'. אבל אל תתרגשו. זה בדיוק מה שהמפקדים שלי חשבו עלינו וזה בדיוק מה שאתם תחשבו על החיילים שלכם, כשהם יגיעו לידיים שלכם, וכשהם יגיעו אז תתנו להם את כל מה שאתם יודעים, כל מה שקבלתם ותלמדו מהטעויות שאנחנו עשינו ותתקנו אותם ותגדלו דור חדש..."

(דבריו של מפקד בצנחנים הנפרד

מחייליו).

דימויי ההיררכיה מראים את החשיבות הרבה שמקנה צה"ל הן להיררכיה ולמפקדים, והן למיקום החיילים כילדים בשלבי הפיכה לגברים. ניתן לראות זאת בדימויי ההיררכיה המאוד נפוצים בשיח של חיל הרגלים. דבריו של אותו מפקד בצנחנים הם דוגמה לאחת המטפורות המרכזיות ביותר שביחסי חיילים-מפקדים. המפקדים בחטיבות החי"ר מדומים לעתים קרובות לאב, לאם, או לאח בוגר. מפקדים בעלי דרגה גבוהה יותר כגון מפקדי המחלקה, שמעצם תפקידם מרוחקים יותר מהחיילים, מדומים לא אחת לאלוהים. הדימויים ההיררכיים הללו מצביעים על מרכזיותם של המפקדים כלפי חייליהם ועל מידת הכוח העצומה שיש בידיהם. העוצמה שבידי המפקדים מדגישה ביתר שאת את העליבות וחוסר הכוח של הטיירוניס. טרנר (1986: 95-97), מקשר את אין האונים של הטיירוניס לעמידה על הסף בטקסי התבגרות. פקודותיהם השרירותיות של המפקדים והעונשים שהם מטילים הופכים את החיילים לשווים, בכך שהם מכוונים אל כולם ללא הבדל. הענישה והדיכוי כאילו מכוונים להביא את החיילים למצב אחד שיאפשר לתת להם דמות חדשה.

בתהליך הקליטה והסוציאליזציה של הטיירוניס ישנו תפקיד חשוב מאוד למפקדיהם הישירים מפקד הכיתה (מ"כ), סמל המחלקה ומפקד המחלקה (מ"מ). המפקד אמור להיות יותר מאשר מודל חיקוי לטירון. בעת קרב המפקד הוא זה שיוביל את החייל ולכן נדרשת מהאחרון צייתנות מלאה. המפקד חייב להוות סמכות שאין עליה ויכוח (SHATAN 1977). למפקדי הטיירוניס יש בשלב הלימינלי תפקיד השמור בחברות פשוטות לנערים הבוגרים או לגברים, אך לא לאבות.

בשל כך, האחריות על הכנת הצעיר לעולם המבוגרים נופלת על מפקדיו, שלעתים מבוגרים ממנו רק בשנה אחת. הצבא, על המשמעת הנוקשה והמבנה ההיררכי הנהוגים בו, עושה הפרדה חד משמעית, כיאה לארגון טוטלי כהגדרת גופמן (1973: 264-303) בין המפקדים לחייליהם. ההפרדה היא לא רק מבחינת כח וסמכות, אלא גם בעזרת סממנים חיצוניים. למרות התלבושת הצבאית האחידה, קיימים ניואנסים שבעזרתם ניתן להבחין בין מפקדים לחייליהם. סמל סטטוס אחד הוא כלי הנשק. מפקדים זוכים לנשק היוקרתי יותר גלילון (כלומר רובה גליל קצר וקל יותר במשקלו), או רובה 16M מקוצר. כלי נשק אלה נחשבים בעיני החיילים ליוקרתיים, עד כי גם אנשי מילואים נאבקים ביניהם על הזכות לשאתם. סמל

סטטוס נוסף הוא הכובע הצבאי. כל חייל מחוייב בנשיאת כובע על ראשו, או בכותפת החולצה. בצה"ל קיימים שני סוגי כובעים: כובע מצחייה וכובע פטרייה. לא אחת המפקדים מבחינים עצמם מן החיילים גם בעזרת הכובעים. למשל מחלקה שהחיילים בה יזכו בכובע פטרייה, ידאגו המפקדים להצטייד בכובע מצחייה בכדי להפגין את ההבדלים בינם לבין חייליהם. אביזרים אלה מצביעים לא רק על הבדלי מעמד מבחינת דרגות, אלא גם על הבדלי ותק בצבא. טירון שמעצם היותו חדש במסגרת הצבאית חסר כל מערכת של קשרים חברתיים, לא יוכל להשיג פרטי לבוש אלה הניתנים להשגה רק בדרך לא פורמלית. הרצון ליצור הבדלים ברורים בין הטירונים למפקדיהם גרם אפילו לאיסור רשמי על טירונים להרכיב משקפי שמש, אביזר כמעט חובה למפקדים. משקפי השמש, שמאחוריהם ניתן להסתתר הפכו לסממן היררכי. וכך, המדים, האביזרים וכלי הנשק הם עוד אמצעי לאבחנה חד משמעית בין הטירון למפקדו. בשל הכוח הרב שיש למפקד כלפי החייל ובשל שליטת המפקד כמעט בכל חייו של הטירון והפיכת האחרון לילד, בולטים בצבא דימויים היררכיים לגבי היחס שבין המפקד לחייליו. המפקד מתואר בעזרתם של שני דימויים מרכזיים, המשלימים זה את זה. הראשון מביניהם מדבר על המפקד (בעיקר בשלבים הגבוהים יותר של ההיררכיה הפלוגתית: מ"מ ומ"פ) כעל ישות אלוהית. באחד מספרי המסלול של גולני מספרים החיילים על תחילתה של תקופת הטירונות: "תמיד הזכירו שיש גם קצין שנקרא מ"מ. אבל מה הוא לא שייך, הוא האלוהים' שלכם ככה היו אומרים המפקדים. עברנו טירונות בלי לדבר עם האלוהים' ". בספר מסלול אחר של גולני כותבת אחת המחלקות דברי פרידה למ"מ: "ביום הראשון בו ראינו אותך עברה בליבנו מחשבה אלוהים ניצב מולנו. לאט לאט התודענו אלייך וראינו שהאלוהים הזה רואה ושומע הכל". מחלקת צנחנים מספרת על המ"מ שלה: "כשהתגייסנו והתחלנו טירונות קראנו לו 'אלוהים', פחדנו להסתכל עליו... ". על המ"מ שחר כתבו בצנחנים: "המ"מ כים אמרו שהוא אלוהים ומלך, ובכלל, בוגר בה"ד 1 זה מינימום נשיא" (בה"ד 1 הוא בית הספר להכשרת קצינים בצה"ל). על המ"מ אבי בצנחנים אמרו המ"מ לטירונים: "הסתכלתם למפקד המ"מ בעיניים. אתם אפילו לא תרימו את הראש כשהוא עובר.. כה רבה הייתה מידת הריחוק שלנו ממך בטירונות".

דימוי המ"מ בטירונות לאלוהים נעשה על ידי הטירונים ועל ידי מפקדים נמוכים בהיררכיה (מפקדי כיתות, סמלים) בגלל חשיבותו וחוסר נגישותו. הטירונים כמעט ואינם רואים את המ"מ וכמו על אלוהים, הם רק שומעים עליו ומפתחים יראה מפניו. "המ"מ כים אמרו לנו שאתה אלוהים. טוב, הם אולי הגזימו, אבל את התפקיד שיחקת היטב". במסגרת הצבאית, תפקיד מ"מ הטירונים כולל בתוכו מעין סוג של קדושה ויראה שלא סתם מושוות לפולחן דתי. המ"מ, "מוקף בהילה של קדושה ויראת כבוד.. כמו האל, דורש מטירוניו- מאמיניו "סטנדרטים גבוהים שלא האמנו שנוכל לעמוד מולם ובהם". גם מוטיב השכר והעונש קיים כאן: "תמיד ידעת לצעוק-ולתמוך, לזיין- ולעזור, להקשיב- ולהעניש..". ואם המ"מ והמ"מ הם אלים, הרי סגנו של המ"מ, הסמ"פ, שאחראי על הצד המנהלי יותר ופחות בא במגע ישיר עם הטירונים הוא סגן האלוהים, כמו בדברי הפרידה שכתבה פלוגת צנחנים לסמ"פ שלה: "תקופה שהייתה שיא תקופת הדיסטנס כשסמ"פ פונה אליך זה כאילו חצי אלוהים פונה אליך..".

גם הדימוי השני המאפיין את המפקדים הוא דימוי היררכי בעליל, דימוי של הורה, בדרך כלל אבא, אבל גם אמא שדואגת לחיילים. מדובר בדימוי נפוץ במיוחד המצוי בכל ספר מסלול. דימוי האב מאפיין בעיקר את המפקדים היותר אכפתיים בכל מחלקה, למשל על מ"פ בגבעתי שנהרג בלבנון נכתב: "ילדים- כך הוא קרא לנו ואנו הרגשנו ממש כאילו יש לנו עוד אבא ששומר עלינו מכל רע, דואג למחסורנו ויותר מכל אוהב אותנו". דימוי האב נפוץ בדרך כלל כדימוי העומד בפני עצמו, אולם דימוי האם יופיע כמעט תמיד לא לבדו, אלא בצמוד לדימוי האב, מה שמאפשר לפעמים לעשות חלוקת תפקידים בין שני הדימויים, כאשר תפקיד האם הוא לטפל ולדאוג ואילו לאב שמור תפקיד קשוח יותר של מחנך ומעניש. דוגמה טובה לכך ניתן למצוא בדברי אחת המחלקות על הסמל: "היית האמא הדואגת הרבה יותר מהאבא המזיין 'חיתלת' אותנו כמו אמא דואגת..". בספר אחר כתבו לרב סמל הפלוגתי (רס"פ): "צריך לזכור

אותך חזן איך היית אבא וגם אמא.. איך דאגת שלכל חייל יהיה שק"ש ושמיכה.. שאף חייל לא ישאר רעב ולא משנה מתי..". על הרס"פ דני כתבו בצנחנים: "כשנפגשנו איתך בפעם הראשונה אמרת לנו: 'אני אהיה אמא דואגת ואבא מזיין.. השגת את מטרתך בעזרת הצד האבהי רק חבל שלקראת הסוף לא הצגת את הצד האימהי יותר". על ערן, המ"פ שנהרג בלבנון: "אז, עוד לא תארנו לעצמנו כי המ"פ שלנו, ה'אבא' של הפלוגה, יצא יום אחד מהמוצב ופשוט לא יחזור..". ואילו ערן עצמו כתב על התקופה שלאחר הטירונות: "אם בטירונות הייתי 'אלוהים' שלהם והם לא העזו לערער, כיום אני מצפה ומעודד אותם לשאול לדרוש ולערער.. כדי שחייל יסתער הוא צריך לקבל גם את המכות וגם לטיפות לשם כך חייבים לתת לו יחס אישי כמו אמא קטנה. אני מכיר כל חייל על כל פרטיו". על הסמל רועי מהצנחנים נכתב: "ולפתע מצאת את עצמך אבאמא לכל המחלקה..". על מ"כים מגולני: "אנו זוכרים.. את השבוע הזה.. שנפתחתם איתנו וסיפרתם לנו את כל הסיפורים איך היינו יושבים ביחד על סיגריה ושומעים אותם כמו אבא המספר לבנו את קורות חייו..". יחס של אכזבה מגלים חיילים אל המ"מ שלהם בצנחנים, מעין אכזבה מהורה שתמיד ניסו לעמוד בדרישותיו, אך בחיבתו לא זכו: "תמיד השתדלנו לעמוד בדרישות, השקענו בד"כ בצורה מקסימלית וניסינו לעמוד בקריטריונים שהצבת לנו, אבל מעולם.. לא ידעת להגיד ולו מילה טובה או מילת עידוד למחלקה".

אולם השיא בדימוי ההורה שמור ללא ספק לרס"פ דני מגולני: "ארוחת בוקר, דני מתפקד כרס"פ. עשור נכנס לארוחה והחל אוכל את החביתה, לאחר כמה נתחים עסיסיים אומר עשור לדני: 'דני אני רוצה ממרח שוקולד', דני מיד עונה לו כמו אמא דאגנית 'תגמור את החביתה תקבל ממרח'. עשור.. אומר לדני: 'לא רוצה חביתה, רוצה ממרח' ודני משיב: 'אני פוקד עליך לגמור את החביתה'. הסיפור אגב, נגמר בכך שעשור ננזף על ידי המ"פ על סירוב פקודה.

כמו שהמפקד מדומה להורה, ניתן למצוא לעיתים פחות קרובות את דימוי הבן המיוחס לחיילים, כמו דברי הפרידה שכתב סמ"פ לפלוגתו בספר המסלול: "זכרו כי החיילים שלכם הם כמו הבנים שלכם". במקום אחר קורא מ"מ בצנחנים לחייליו: "ילדים שלי". מחלקת צנחנים אחרת כתבה על המ"מ כהכי קשוח" אלון: הוא גידל אותנו ממש כמו ילדים שלו, שלפעמים מרביץ, לפעמים צוחק ולפעמים נותן שעות ביציאה". מחלקת צנחנים שהמ"מ שלה עזב אותה באמצע המסלול כתבה לו: "איך אתה משאיר אותנו תומר, את מחלקה 2 שלך, מפזר אותנו בגדוד, יתומים ממ"מ". על רוני מ"פ בצנחנים נכתב: "נראית לא פעם כמו נפגע כאשר חייל סטה מהמסלול, כאילו בנך עשה משהו חריג ונענש. ובאותה הזדמנות, אתה מנסה להסביר ל'שאר בנך' שמה ש'אחיהם' עשה, זו טעות..". על רס"פ בגולני כתבו החיילים: "היית בשבילנו אבא וחבר נאמן". וסמל צנחנים כתב לחייליו: "נקשרתי אליכם וראיתי בכם כמו הילדים שלי (שלנו הסגל) ועלינו לגדל אתכם על הצד הטוב ביותר..".

לטענת Delaney (1995: 177), דימוי המשפחה נפוץ בשיח האנושי מאחר ויחסי המשפחה נחשבים ל"טבעיים". לכן, השימוש בדימוי המשפחה בקונטקסטים אחרים עוזר להפוך גם אותם לכאלה. דימוי זה נוטה לא אחת לאפיין יחסי כוח, כמו בצה"ל, במארינס ובפנימיות צבאיות בארצות הברית (1995 Adams). אולם דימוי המשפחה נפוץ לא רק בצבא לצורך הגדרת היחסים בין המפקדים לחיילים, אלא גם בארגונים אזרחיים. Witz (1996: 179-178) למשל, מראה את השימוש שנעשה בשיח המשפחתי בין רופאים לאחיות בבית חולים לשם הגדרת יחסי עבודה וכוח.

למעשה, לדימוי האב והאם כפי שהם באים לידי ביטוי בצה"ל, יש צד מעשי, שהוא הכוח בפועל שיש בידי המפקדים, וצד סימלי יותר שבא לידי ביטוי בכוח וביכולת המטפורית של המפקד כלפי החייל. חובת הציות לפקודותיו של המפקד ויכולתו להעניש ולתגמל את החיילים, מבטאים את הכוח המעשי שיש בידו. דימוי המפקד לאב, לאם, או לאלוהים, הוא הצד הסמלי המבטא את הייחוסים שעושים החיילים כלפי המפקד. ייחוסים המאדירים את כוחו בכך שמייחסים לו יותר כוח מאשר יש לו בפועל ומעניקים לו לגיטימציה בעזרת הדימויים. המשמעות היא היווצרותו של מודל לחיזוק הדדי בין האינסטרומנטלי לסמלי.

את הדימויים: אלוהים, אבא, אמא וגם חבר, ניתן לחלק לשניים. בצד האחד יעמדו הדימויים המתארים דמות רחוקה ולא מושגת כמו "אלוהים" ו"אבא". בצד השני יעמדו הדמויות הקרובות יותר לחייל, "אמא" ו"חבר" (חבר הוא דימוי שמשמשים בו לגבי מפקדים הקרובים אל החיילים בשלבים המאוחרים של המסלול כאשר אין יותר "דיסטנס", אך מדובר בדימוי היררכי, מאחר והכוונה היא יותר לאח בוגר שאליו ניתן לפנות בעת צרה). לפיכך, נוצר מערך מודולרי של דימויים היכול לתאר בו זמנית צדדים שונים באישיותו של אותו המפקד. או, להתאים למפקדים, לפי התפקידים שהם בוחרים להציג, בשלבים השונים של הטירונות והמסלול. כך, יכולים החיילים לדמות מפקד מסוים ל"אמא דואגת ואבא מזיין", מאחר ולפי תפיסתם הוא משלב קשיחות עם דאגה לחיילים, או לתאר את המ"מ בתחילת הטירונות כ"אלוהים", בסופה, עם ירידת הדיסטנס כ"אבא" ובסוף המסלול כ"חבר".

קיימים שני מאפיינים מרכזיים נוספים, שבעזרתם נמדד המפקד על ידי חייליו. המאפיין הראשון הוא מידת דאגתו והאכפתיות שלו ואילו המאפיין השני הוא מידת המקצוענות שלו כלוחם: ה"חיילות" שלו. מפקד טוב באמת הוא מפקד שניחן בשתי התכונות גם יחד, אולם התנהגותו של מפקד אכזר, לא קומוניקטיבי ולא נחמד כלפי החיילים נסלחת בתנאי שהוא מקצועי. למקצועיות הצבאית יש תפקיד מרכזי מאוד, מאחר שתפקיד הטירונות ובעיקר המסלול הוא להכשיר את החייל כלוחם מקצועי המוכן לקרב. ההערכה הרבה שרוכשים החיילים למפקד המקצועי באה לידי ביטוי בספרי המסלול. על אחד הסמלים נכתב: "לומר את האמת כשראינו אותך זו הייתה אשכרה התגלמות מלאך המוות, אבל מה שכן גם דברים חיוביים יש בכך. ראשית, מבחינת המקצועיות אין לך מתחרים...". גם מצב הפוך יכול לקרות, כאשר המפקד אינו מקצועי, אבל הוא נחמד אל החיילים. על אחד המכ"ם נחרז: "ידענו שמבחינה מקצועית הוא די חובב/ אך אותו אהבנו מפני שהוא היה טוב לב/ הוא היה המפקד הרחמן.../ בקיצור אותו אהבנו ביותר/ ולא רצינו בשום אופן עליו לוותר...". למפקד אחר נכתב: "מקצוען- מעריכים, חבר-אוהבים.

המפקד הרחמן והנחמד הוא בהחלט המפקד האהוב, אבל המפקד המקצוען, גם אם הוא אכזרי ולא חביב, הוא המפקד המוערך בין השניים. החיילים מבינים את החשיבות שבמקצוענות ובהכנה טובה ל"שעת האמת" שהיא הקרב. זהו ההבדל המהותי ביותר בין השירות הצבאי כטקס מעבר, לבין טקסי מעבר לא צבאיים. החיילים אמורים להפוך לא רק לגברים, אלא גם ללוחמים, שיאלצו אולי להילחם על חייהם. מפקדים המתעקשים על תרגולת קשוחה וקפדנית ועל הקפדה בפרטים הם בעליל המפקדים המוערכים יותר והיותר מצויינים לטובה בספרי המסלול. לכך יש גם אישור במחקרו של Watson (1978) על מלחמת קוריאה. ווטסון הראה כי החיילים האמריקאים הבחינו לעתים קרובות בין אנשים הנעימים להם מבחינה חברתית לבין אלה שעליהם הם סומכים בקרב. ההבחנה הייתה כה חדה עד כי לוחמים נטו לבחור בן זוג אחד לחופשה ואחר לקרב. גם מחקרים שנערכו בצה"ל מוכיחים את האבחנה הזו שעורכים חיילים. במחקר בשנת 1982 נשאלו חיילים אשר נלחמו בלבנון, מהו המרכיב החשוב ביותר של האמון שהם רחשו כלפי מפקדם. נמצא כי אופן תפיסת החיילים את מיומנות המפקד היה המרכיב החשוב ביותר, כאשר שאר המרכיבים היו אמינותו ועד כמה הוא נתפס כדואג לחייליו (גל, 1986). מקצועיותו של המפקד ומנהיגותו האישית, טוענים מיכה פופר ואביהו רונן (1993: 176), הם הגורמים המרכזיים בקביעת מידת האמון שהחיילים רוחשים למפקד בעת הקרב.

לא בכדי קיים מתח בין שני מאפייני הפיקוד: נחמדות מול דיסטנס. קיים מתח בין התנהגות אהודה וחברתית לבין התנהגות מקפידה ודורשת, הנתפסת כמקצועית יותר. מבחינה זו, הטירונות קלה יותר למפקדים כי היחסים בין הטירונים למפקדים מוגדרים וקשוחים. יחסים אלה מכונים 'דיסטנס', כלומר ריחוק ובטירונות הדיסטנס קשה מאוד. פלוגת גולני הגדירה דיסטנס בלקסיקון הפלוגה שלה כ"שמירת מרחק מקסימלי מכל מש"ק אפילו שיהיה בעל שכל מינימלי" (מש"ק- מפקד שאינו קצין). הדיסטנס יוצר מרחק בין החיילים למפקדים גם על ידי הפיכת המפקדים לאחרים, ללא 'אנושיים', שאין להם צרכים, או יותר נכון חולשות ככל האדם, בניגוד לטירון, הנמצא בשיא ההשפלה וחשיפת חולשותיו במהלך

הטירונות. בספר מסלול של הצנחנים הוגדרו המ"מים בלקסיקון הפלוגה כ"חיים לרוב בלהקות קטנות ונוטים לפזר סביבם ערפל דק של מיסתורין וקדושה ללא כל בושה". בספר מסלול אחר של הצנחנים מספרים על שיחת מחלקה, בה הצחיק ללא כוונה תחילה אחד הטירונים את המחלקה כולה: "...לאט לאט כולם התחילו לצחוק, עד שגם המפקדים ואפילו המפקד - המ"מ התחילו לצחוק. המפקד המ"מ והמפקד דובב אפילו ברחו מהאוהל כדי שלא נראה כמה הם צוחקים (ככה זה בצנחנים - מרוב שיש 'דיסטנס' המפקדים לא רוצים שיראו אותם צוחקים)". מפקדים בצנחנים אמרו לטירונים כי "...עישון מול הסגל הוא הכרזת חוסר כבוד והערכה למפקד". בארוע אחר בצנחנים סיפר טירון המום לחבריו שראה את מפקדם עושה את צרכיו כמו "דמות אנושית" (ליבליך 1987: 41). טירונים מגולני נזכרים בספר המסלול כיצד נימנם המ"פ בתרגיל וזאת תחת הכותרת: "גם המ"פ בנאדם". ובזכרונותיה של מחלקת צנחנים נכתב: "...יש לזכור שהדיסטנס היה אז בשיאו ועל כן כל נסיון לפגוע בדיסטנס הקדוש היית נענש בריצה מתמשכת מסביב לאיזה עמוד...". בספר מסלול של הצנחנים, תחת הכותרת: "גם הם בני אדם!" נכתב: באחת מהפסקות האוכל... חזר אחד החיילים בריצה, כולו מתנשף...לאחר שנרגע, סיפר לכולם את התגלית המרעישיה: 'ראיתי את המפקד משתין'. ווווואו!! קריאות השתוממות נשמעו בקרב החבר'ה, מאחר שלא האמינו איך המפקד משתין ועוד מאותו מקום סודי שאנחנו משתינים. פשוט מדהים. במרוצת הזמן גילינו עוד כמה דברים מסעירים, עד שהסקנו את המסקנה: כנראה, שגם הם בני אדם!".

כאמור, את השירות הצבאי ניתן לראות כטקס הניכה, האמור להפוך את המגוייס ל"גבר" מבחינה מקצועית (לוחם) וסמלית. המעבר נערך בשלושה שלבים, כאשר השלב הראשון, הטירונות, הוא השלב המשמעותי ביותר. בעזרת מפקדיהם הופכים הטירונים באופן הדרגתי ל"גברים". מידת הריחוק מן המפקדים היא עוד סממן היררכי, שבעזרתו נמדד מעמדו של החייל. ככל שמתקדם החייל במסלול הפיכתו לגבר, הוא מתוגמל בין השאר בעזרת יצירת קירבה הדרגתית למפקדיו.

למפקד ישנה חשיבות עצומה עבור הטירון, מאחר והוא מהווה עבורו דוגמה אישית (role model) ומייצג בעיניו את דמות החייל האידיאלי. Faris (1976: 17-16) טוען, כי בניגוד דרמטי לטירון, המפקד הוא בעל יכולת: הוא שולט בכל הכישורים הנדרשים מהחייל, הוא בטוח בעצמו, קשוח ומושך - מדוי בדרך כלל ללא רבב. כלומר, המפקד הוא ללא כל ספק גבר ומנהיג צבאי. ואם הטירונים מקבלים עליהם את ערכי הצבא (מה שבדרך כלל קורה, לפחות באופן חלקי), אין לו סטנדרט מתאים יותר לשאוף אליו מאשר המפקד. לכך מצטרף דימוי המפקד לאב והאמונה של הטירון שהוא תומך ודואג לו.

תפקיד המשמעת

"בחצי השנה הראשונה של הטירונות אסור להתפשר על משמעת, כי מה שאקריין כלפי מטה זה מה שיצמח. בהתחלה לא היה איכפת לי כל כך אם לא יבינו בדיוק מה הם עושים...אחרי הטירונות יש יותר מקום למשמעת עצמית פנימית. אחרי שנה בצבא, אני מצפה שהם יפעלו לא רק מתוך הפחד של הטירונות, אלא גם מתוך הבנה ורצון. בסוף המסלול אני מצפה ויודע שהם יעשו הכל מתוך הבנה ברמה גבוהה מאוד וללא פשרות"

(ערן אלכאווי, מ"פ)

(בצנחנים).

"זה נכון שהיו פעמים שלא סבלנו ואפילו שנאנו אותך, בכל הקאדרים בגשם, לפני מסע כומתה ובבדיקה הקפדנית של המסדרים...הרגשנו את זה ברגליים בגדול. ולמרות שהענשת אותנו בשעות ואפילו בשבתות. כיום אנו יודעים שזה היה רק

אמצעי לאיפוס כשהגזמנו... כיום אנו מבינים שכל אלה הם כלים לחינוך, וכל אחד מהם הוא שלב בעיצובנו כחיילים בוגרים וכלוחמים טובים יותר..."

(חיילי מפלוגה אחרת בצנחנים נפרדים)

(מהסמל).

אחד מתפקידיה המרכזיים של הטירונות, ואולי המרכזי שבהם, הוא להקנות לחייל משמעת צבאית. לטענתו של Caputo (1978), מטרתה העיקרית של הטירונות היא החדרת משמעת אבסולוטית בטירונים ולא דווקא הכשרתם כלוחמים. זאת מאחר שהמשמעת היא אמצעי מרכזי שבעזרתו יכול הצבא לשמור על סדר ולשלוט במגוייסיים באופן אפקטיבי. מטרתה השנייה של המשמעת היא להבטיח שהחייל לא ישמע בעת קרב לאינסטינקטים של הישרדות ויברח, אלא יבצע את פקודותיו גם אם יגרמו למותו. כלומר, בעזרת המשמעת החיצונית מצופה מהחייל לאמץ משמעת פנימית ושליטה בגוף, שמשמעותה התגברות על פחדים. כמו שכתב מ"פ בגולני לחייליו: "...פלוגה ללא משמעת לא תוכל לבצע בזמן אמת, שכן איש ככל העולה על רוחו יעשה..."

מהותה של המשמעת היא להישמע למפקדים באופן אינסטינקטיבי ואוטומטי, ללא שאלות או פיקפוק. המשמעת מוקנת תחילה על ידי פחד מפני עונשים, עד אשר היא מוטמעת בחייל והופכת אצלו לטבע שני.

דוגמה טובה לציות אוטומטי עד כדי אבסורד, נמצאת בספר מסלול של גולני:

"...נכנס לפתע הסמל ברנדס... והתחיל בצעקות: "מי צבע את הסוס בירוק והפרסות בצהוב (. דממה נשתררה בחדר כולם הביטו אחד על השני ולא ידעו במה מדובר. 3 פעמים חזר הסמל על שאלתו תוך כדי אימים שאם לא יקבל תשובה הוא ידכא את המחלקה. הסמל יצא מהחדר תוך הבטחה שהוא תיכף חוזר. מיד החלה המולה בחדר והוחלט על מספרי מוות וכך יצא שאלו כהן ייתן את הדין. הסמל חזר ואלי הודה מבלי שידע במה מדובר ואז הסמל צחק ואמר: 'הצבע בפרסה הימנית התייבש, לך תצבע את השמאלית'". (מספרי מוות- הגרלה).

החיילים כל כך הפנימו את הציות האינסטינקטיבי למפקדיהם, עד כי הם אינם מנסים לבדוק במה המדובר ולערער על ההגיון שמאחורי הדברים. החיילים גם יודעים שאין זה משנה מי מהם "צבע את הפרסה", מכיוון שהענישה תהייה שרירותית, קולקטיבית ומנוגדת לחוש הצדק. לכן מוטל באופן אקראי על אחד מהם להודות במעשה. בשלב זה של הטירונות, כנראה שהחיילים עדיין לא הפנימו את המשמעת הצבאית ולא פיתחו את מה שערן אלכאווי, המצוטט בראש הסעיף, מכנה "משמעת עצמית פנימית". החיילים נשמעים למפקדים מתוך פחד, לאו דווקא מתוך הבנה, כאשר במקרים יוצאי דופן, כמו המקרה המתואר פה, מנצלים זאת המפקדים לרעה.

לטענתו של Shatan (1977), החייל עובר במהלך הטירונות טרנספורמציה. התנגדותו פוחתת והוא מתחיל לחוש מוטיבציה לעזור למפקדים בהשגת המטרות. הטירונים, כמו ילדים, רוצים בחיבת מפקדם ומזדהים איתו ולכן מחקים אותו ומנסים לעזור לו. את התהליך הזה הוא מכנה טרנספיגורציה, מאחר שהאישיות של הטירון עוברת שינוי ומתחילה לחוות ארועים בדרך שונה לחלוטין. כך, שהחייל מאמץ השקפה חדשה על המציאות, כאשר המציאות הצבאית מאפילה על המציאות האזרחית. יתכן שדבר דומה מתרחש בצה"ל. תחילה מתנגד הטירון לדרישות המופנות כלפיו והנתפסות בעיניו כשרירותיות. אך בהמשך, הטירון עובר תהליך של הזדהות עם המפקד ותוך כדי כך מפנים את ערכיו, כולל המשמעת. כך, שהטירון כנראה עובר ממצב של חוסר אונים, הנובע מן התחושה שמופעלים עליו כלים שרירותיים ולא הגיוניים, למצב של הפנמה ושל הזדהות עם המפקדים בפרט ועם המערכת הצבאית בכלל.

ניתן לראות את הטרנספורמציה הזו בשני הקטעים הבאים, המצוטטים מספרי מסלול של הצנחנים. הקטע הראשון הוא דוגמה לתחושת חוסר האונים של הטירונים ולפחד שהוא מנת חלקם, ואילו בקטע השני נותנים החיילים הצדקה שבדיעבד למשמעת הנוקשה:

1. פחד וחוסר האונים כתוצאה ממה שנתפס בעיני הטירונים כשרירותיות:

"שלוש לפי מחלקות... נשקים בהצג, עומדים בדממה... לפתע עומד למעלה הסרס"פ, כובע משוך למטה מעל העיניים, הבעה אכזרית על פניו, סוקר את השורות בקפדנות: החיילים למטה משקשקים, קופאים מקור, מתפללים שאף אחד לא ירגיז את הדמות המאיימת במעלה המדרגות, והסרס"פ מתחיל בהצגה. 'תמתחו! עוד! ראשים למעלה, תספרו כוכבים. משהו מעניין אותך? הא? נראה לך שאתה מסתכל לי בפרצוף? אתה מוצמד לאפוד נשק קסדה וג'ריקן ואתה, אתה זו לי? יש לך שתיים. מי זה מדבר, מצחיק אותך משהו?... פעם הבאה שאתם לא מיושרים בצד ימין תחטפו חזק! נכנסים לאוכל בדממה, כולם מצומצמים, ידיים מאחורי הגב, אף אחד לא משמיע הגה... כשהסגל נכנס אתם נמתחים. לא נוגעים באוכל עד לבתאבון שלי'. בזמן האוכל לא מדברים אבל קצת נחים וחושבים על מה שעוד צפוי, רק שלא יהיה מסע הלילה".

(צנחנים).

2. הטירונים נותנים הצדקה שבדיעבד למשמעת הצבאית:

"התיאוריה שמפקדים פועלים לפיה בטירונות, היא להשיג 'ישור קו' בין כל החיילים, ע"י הפעלת משטר ספרטני. שעות ביציאה עפות לכל כיוון, שבתות שחוסכות מספרי מוות, הצמודות וכמובן קדרים, הקשבים, הצגת נשקים, הקפדה קנאית על הופעה, על עמידה בזמנים, בקיצור מחנכים ומלמדים את עקרונות הצבא. לחייל הפשוט, המגיע מהבית בו מקסימום היה מכניס 5 צלחות למדיח אחרי ארוחת ערב, ישר למטבח המרכזי ולעבודות בלתי פוסקות לשיפור פני הבסיס, קצת קשה להתרגל... חיל רץ ממקום למקום בלוי"זים קצרצרים, עם כובע פטריה על הראש, משתדל להתרחק מאנשי הסגל, מבלבל, מבוהל וקצת אומלל...".

(צנחנים).

הקטע השני מתמצת את מרבית העונשים המוכרים בטירונות. שעות ביציאה הן שעות בהן מעוכב החייל בבסיסו כעונש, במקום לצאת הביתה. העונש החמור ביותר הוא "להישאר שבת" בבסיס. החיילים נשארים בצבא בסופי שבוע גם כחלק מסבב תורנויות. לפעמים הם נבחרים באמצעות הגרלה, המכונה "מספר מוות". עונש מקובל אחר הוא להצמיד את החייל לחפץ כלשהו, שילווה אותו מספר שעות או ימים. החפץ יכול להיות בעל משקל, כמו קסדה, או בעל משמעות הומוריסטית, למשל, להצמיד את החייל אל עצמו, אם אינו מרוכז, או אפילו אל נמלה בקופסת גפרורים. במקרה זה, כפי שטוען Faris (1976): (18-20), משתמשים המפקדים בהומור בכדי ללגלג על הטירון ולהשפיל אותו. לליגלוג הזה יש תפקיד בהצבת הגבולות לטירון וכאמצעי להענשה.

מכיוון שרובו של תהליך הסוציאליזציה הצבאית אינו נעשה באופן מילולי וישיר: לא תמיד נאמר לחיילים במישרין מה לעשות ואיך וגם כאשר נאמר להם, עליהם ללמוד בו זמנית חוקים כה רבים, עד כי קשה לזכורם. לכן, על החיילים מוטל ללמוד כללים רבים מתוך תהליך של ניסוי וטעיה. כלי אפקטיבי בתהליך זה הוא ההומור. בעזרת התבדחות עם החיילים או הלגלוג עליהם, יש באפשרות המפקדים להציב להם גבולות וללמד אותם מה מותר ומה אסור. המפקד כסוכן סוציאליזציה מרכזי משתמש בהומור לצורך לגלוג על הטירון ולשם השפלתו. בעזרת הגיחוך, מעמיד אותו המפקד במקומו ומחדד את ההבדלים בינו לבין הטירון. לדוגמה, מפקד בגולני שכדברי החיילים "החליט לבדוק את כישוריו כמנצח על תזמורת, חילק את המחלקה לשלוש: מיכאלוב צעק: 'אני תחמן' חלק אחד במחלקה צעק: 'אנחנו נצנצים' והחלק השלישי צעק: 'והסמל יפתח לנו את התחת'". בדוגמה זו יש בפירוט אלמנט של השפלת המחלקה ועל ידי כך חידוד הגבולות בינה לבין מפקדה. זכות הלגלוג נמצאת אך ורק בידי המפקד ובדרך כלל אסורה על החיילים. כאשר מפקד מלגלג על חייל, אסור בדרך כלל לשאר החיילים להצטרף ללגלוג, כדי שלא יעזו לשים את עצמם באותה הקטגוריה ביחד עם מפקדם. לדוגמה, סמל בגולני שאל את אחד החיילים היכן כובעו, והחייל ענה שאין לו כובע. ענה לו המפקד: "יפה, קסדה על המוח". בתגובה, "התפקעה המחלקה מצחוק" ואז אמר להם המפקד: "יפה, כל המחלקה קסדות על המוח". לאותו המפקד מותר היה להתלוצץ על חשבונם של החייל, אך על החיילים מוטל להזדהות עם חברם ולא עם המפקד והרשות שנטלו לעצמם החיילים להשתתף בלגלוג, גרמה לו להעמידם במקומם על ידי שליגלג גם עליהם באותה הדרך.

דרך ענישה נוספת, נפוצה מאוד, היא ה"קד"ר - ראשי תיבות של "קליטה דרך הרגליים". הכוונה להרצת החיילים ממקום למקום תוך פרקי זמן קצרים בכוונה למוטט אותם נפשית ובעיקר פיזית. הקד"ר כעונש קולקטיבי הוא מכשיר אפקטיבי ביותר ביצירת משמעת, קונפורמיות ולחץ קבוצתי.

בספר מסלול של גבעתי מתארים החיילים כיצד נענשו בקד"ר מחלקתי לאחר שאחד מחבריהם ברח הביתה. מטרת הענישה הייתה לחוץ על המחלקה בכדי לגרום לה להבא להפעיל לחץ על החיילים שלא יברחו. המפקד כינס את החיילים בעת ההשכמה ואמר להם:
 "שימו לב ליצני חי"ר, חבר שלכם שוקרון ברח, זה פאק שלכם, ועל פאקים משלמים. 30 שניות הקפתם את החבית".
 (פאק- משמעותו מעשה שלילי. תרגום של המלה האנגלית fuck).
 הקד"ר, כעונש קולקטיבי יכול לשמש את המפקדים גם לצורך השפלת החיילים. חיילי גולני מספרים
 כי:

"בימי הטירונות, עווננו...קבוצה לא מגובשת שאחד לא מכיר את השני. לילה אחד ביקש הסמל ארבעה חיילים החוצה...לפי הוראת הסמל הרימו אלונקה ועליה שוכב נחמן! הסיבה היא שנחמן מסרב לעשות דיאטה. האלונקה הורדה לאחר שנחמן הבטיח שיעשה דיאטה...".

השרירותיות שבענישה, כאשר המפקד באמצעות כוחו הרב יכול לסטות מעיקרון הצדק כפי שהוא מוכר לטירון ולפתח קריטריונים שרירותיים משלו למה מותר ומה אסור, יוצרים אצל החיילים תחושת אין אונים. פלוגה אחת של צנחנים כתבה שהקד"ר "אמור להיות אמצעי כושר וגורם הרתעה, אך בפועל לסיפוק המ"כ כנראה הוא נברא". פלוגה אחרת כתבה בהומור:
 "קדר- המצאה ישראלית מקורית לחינוך פורקי העול והמשמעת. לראשונה קידר אלוהים את בני ישראל במדבר (40 שנה, כן, קחו זמן, זו!). ולמרגלות הר סיני במעמד הגיגי (מימין לשמאל הקפתם את עגל הזהב וחזרתם). שעל כך אמרו בני ישראל- נשבר הזין נשפך הקנה עד מתי כסליו 8):
 על מרכזיותו של הקד"ר בחייהם של הטירונים ניתן ללמוד גם מהשירים הרבים העוסקים בו:

הקדר

פזמון: אז איך אתה ישן בלילה, מ"כ סדיסט שלי איך אתה נרדם על מה אתה חולם בלילה, אחרי קידור קטן איך אתה נרדם, איך אתה נרדם	הוא אומר להישאר אחרי שימון שמירה הוא מדגיש לך חזק תשתה ת'מימיה אתה לובש את האפוד מהדק אותו היטב מוסיף לך פק"ל מרגיש את הכאב
--	--

אחרי שעה קלה הקדר מסתיים מקווה שזה יספיק הסמל מאיים אתה מוריד את האפוד וכולך כואב מאוד ואז מודיעים לך באושר: 'עכשיו אתה שומר'	הוא נותן לך זמנים אתה רץ ומתנשף אתה מרגיש את המשקל לסיים אתה שואף אתה ממשיך עוד להקיף ומאוד רוצה לישון אך אין מה לעשות, זה לא בא בחשבון
---	--

(צנחנים: לפי המנגינה של "עיתונאי קטן שלי").

שיר הקאדר

והמ"כ עומד מתחת לפנס כדי שאת הזמן יוכל למדוד שום דבר כאן לא מזיז לו כל הזמן הוא רק פולט "שלושים שניות"	עוד מעט יהיה פה קאדר וכולם משקשקים איזה יום דפוק היה לנו כל הזמן עשו פאקים
---	---

ועכשיו נגמר הקאדר וכולם נאנחים צולעים לאט אל תוך האוהל ואת השק"ש פותחים	הסתכלו הנה באים כולם המ"כ הסמל והמ"מ הם יודעים שגם הפעם לא יהיה להם משעמם
--	--

המ"כ הולך לישון גם כן אך הוא כלל איננו מיואש כי מחר ההצגה תחזור וכולם כאן ירוצו מחדש.	הנה כבר התחיל הקאדר וכולם עכשיו רצים מקיפים איזה עמוד בטון מדלגים ומקפצים
--	--

(צנחנים, לפי הלחן של: "עוד מעט ירד פה

גשם)

הקד"ר הוא אחד הדרכים העיקריות שבעזרתן מצופה מהחיילים לפתח סולידריות ואחוה ביניהם. זוהי ענישה המופעלת על כל החיילים בצוותא ולכן יוצרת ביניהם שוויון ושותפות גורל. באמצעות הקד"ר מופעל לחץ חזק על כל אחד מהטירונים לעמוד בסטנדרטים הקבוצתיים, אחרת תענש הקבוצה כולה. בקבוצה כזו אין מקום לאינדווידואליסטים ולמתבדלים, מאחר והמפקדים יפעילו עליהם לחץ כבד להשתלב ולהיות קונפורמיים. ככלל, נדמה שצה"ל מקנה לקד"ר חשיבות רבה בכינון עבודת צוות, עד כדי כך שענישה זו הפכה לכלי מרכזי בתהליך הגיבוש החברתי. השערת היא שהקד"ר הוא גם דרך הטיפול המועדפת על מפקדים בטיפולם במחלקות עם בעיות חברתיות. יתכן שהמפקדים מעדיפים להימנע מפתרון בעיות בעזרת שיחה קבוצתית, אלא מעדיפים להשתמש במקום בענישה קולקטיבית כזרז ליצירת גיבוש חברתי. הרתיעה מדיון נובעת אולי מחוסר נסיונם של המפקדים, או מהתפיסה ששיחה על בעיות אינה גברית ואינה הולמת את הצבא. כאמור, לתהליך הקניית המשמעת יש תפקיד מרכזי מאוד בטירונות, מאחר שרק באמצעות המשמעת יהפכו ה"אזרחים לחיילים", בדרך להפיכתם ללוחמים. מהטירון, כמו מילד, לא נדרשת הבנה, אלא ציות עיוור. ההפנמה וההבנה אמורים לבוא מאוחר יותר, לאחר שישלימו הטירונים את תהליך הסוציאליזציה ויהפכו לחברים מלאים בארגון הצבאי. המשמעת מוקנת לחייל בעיקר באמצעות ענישה. המערכת הצבאית דורשת מהטירון להסתגל לכללים ולחוקים רבים ומבלבלים, אשר מרביתם אינם נמסרים לו באופן ישיר ומפורש. לכן, הטירון מתוודע אל חוקי הצבא בעיקר באמצעות סנקציות שליליות. הענישה, בין אם אינדווידואלית או קולקטיבית, מבהירה לו מהם הגבולות אותם אסור לו לעבור. את הענישה ניתן גם לראות כסוג של מבחן, שאותו עובר הטירון בדרך להפיכתו ללוחם. באמצעות העונשים מציבים המפקדים בפני הטירון קשיים נפשיים ופיזיים, שההתגברות עליהם היא עוד שלב בהפיכת הנער לגבר.

ביטויי מחאה והתנגדות בטירונות

"אם זה צבא, תביאו מפקדים!"

אם זה בית זונות, תביאו זונות!

אבל אל תביאו מפקדים שיהיו זונות!"

(צנחנים).

ההיררכיה הנוקשה, המשמעת הקשוחה, העונשים ותחושת אין-האונים של הטירונים יכולים לגרום להם למצוקה אישית קשה. הדרך הכמעט יחידה בה הם יכולים למצוא פורקן היא באמצעות יצירת הווי המאפשר להם לתת ביטוי לרחשי ליבם ומהווה עבורם מעין שסתום בטחון לשחרור לחצים. הבדיחות והשירים משרתים את החיילים בשתי דרכים שונות. מחד, באמצעותם מבטאים החיילים את מצוקותיהם

ואת תחושותיהם המשותפות וכך יוצרים ביניהם מכנה משותף המסייע ליצירת סולידריות. מאידך, באמצעותם "מתנקם" החייל במפקדיו, משפיל, "מסרס" ו"הורג" אותם באופן ריטואלי. הדבר המפליא אינו העובדה שהחיילים חשים צורך לתת פורקן לרגשותיהם, אלא להיפך, המידה המועטת של פורקן שהם מאפשרים לעצמם. ניתן היה לצפות מבני נוער הנמצאים בגיל בו נוהגים צעירים למרוד כנגד משמעת וכנגד מסגרות נוקשות, להיות חריפים יותר בביקורתם ובמידת השימוש בה. נראה אם כן, שהצעיר הישראלי חש מחויבות רבה כלפי צה"ל וקונפורמי למטרות החברה, כפי שאלה נוסחו על ידה.

הקטגוריה הראשונה בה נעסוק היא של שירים עצובים, בעלי נימה של רחמים עצמיים, המכונים לא פעם על ידי החיילים "שירי דיכאון". רבים משירים אלה פונים, או מתייחסים לדמות נשית: האם, בת הזוג, ואפילו הפקידה הפלוגתית. הנשים מסמלות בעיניו של החייל את הבית ואת החום. כלומר, את האנטי-תיזה לחברה הגברית ולחיי הצבא. למשפחה, ובעיקר לאם ישנו תפקיד חשוב בהווי הצבאי, כפי שהוא בא לידי ביטוי בשירים ובבדיחות של החיילים. בבדיחה צבאית נפוצה מתייחסת אל המשפחה כולה: "אין כמו האוטו של אבא, האוכל של אמא, הפז"מ של סבא והפרופיל של סבתא".

אמא, אני כאן בצנחנים	אך בסוף שבת נשאר
בחמאם על ההרים	לא אבוא הביתה
מתגלגל וגם זוחל	לא אתרחץ באמבטיה
על הפנים	עוד שבוע בבסיס
אמא, באימונים אני נוהר	לחם עם ריבת עסיס.
במטווחים אני נשמר, אמא	

(צנחנים).

צנחן יושב בכלא, יושב ורק חושב	ורק עלייך אמא יושב ורק חושב
חושב עלייך אמא וחש את הכאב	פתאום ירד הלילה הדלת נטרקה
פתאום דמעה זולגת והיא כמו יהלום	וכך קולה של אמא עולה בחשיכה
אל נא תלכי לי אמא ממש כמו בחלום.	המד"כ המנייאק אותי כאן מקדר
גם אם גרמתי סבל וים של יסורים	שלושים שניות היית שלושים ולא יותר
אנא סלחי לי אמא כמו אל בכיפורים	פה החיים קשים החוקים נוקשים
מאחורי הסורג אין אור ואין בוקר	השוטרים פוגעים ות'שחרור לוקחים.

(צנחנים).

מד"כ - מדריך כלואים.

שני שירים אלה פונים, באופן בלתי צפוי כמעט, אל האם. ניתן היה לצפות שבחורים צעירים, בחברה שהיא גברית ברובה ובשלב הפיכה ללוחמים, לא יתפקדו על אימהותיהם דווקא. אבל אולי ניתן למצוא את הסיבה לכך בהיותה של החברה הישראלית חברה משפחתית מאוד (Katriel 1991: 71-) (Lieblich & Perlow 1988: 48, 92). בשירים הבאים אמנם לא מופיעה דמותה של האם, אך לעומת זאת בארבעה מתוך שישה שירים מוזכרת דמות נשית: בת הזוג ("אי שם בבית מחכה החברה"), "רוצה לחזור הביתה אל החברה", "אותך אוהב"), או הפקידה הפלוגתית ("רואה את הפקידה ענת ונזכר בשבת").

הנשים נתפסות בדרך כלל כמקור של חום ורוך, בניגוד לצבא:	
לפני שהתגייסתי הייתי כל יכול	וולאק אני מזה שבוח
שוכב לי כל היום בים ומסתלבט על החול	ותאמין לי לא בשביל החרוז
כשל- 17 הגעתי עם כל הרובאים	בצבא כבר שנה ותשע
אמרו עלי החברה "זה נפל על הפנים"	ועדיין טירון ארס וחסר ישע
תנו לי אזרחות	ויום יום אתה קם למציאות אפורה
תנו להיות חיי נוחות	וידוע שגם בתור מ"כ העבודה תהייה שחורה
	וקורעים לך ת'תחת וקורעים לך ת'צורה

(גולני. לפי שירה של להקת תיסלם: "תנו לי

רוקנרול").

שתי אצבעות מבקעות
רץ אני שם בחולות
יעד חשוף פרט חוליה
אל תשכח את הפקודה
נתקלנו עומק מלפנים
אנחנו פה על הפנים.

שתי אצבעות מבקעות
רץ אני שם בחולות
כל היום רק מתאמנים
ועל החברה חושבים
רואה את הפקודה ענת
ונזכר בשבת

(גולני).

כל הזין בגולני
כל הזין כאן

אמרו לי עוד בבקו"ם
אל תלך לשם
רציתי רק גולני

אמרו יחידה מובחרת
אמרו תנאים טובים
קיבלנו את הזין ישר על הפנים.

עכשיו כבר מאוחר
פתחו לי את התחת ואת השושנה
רוצה לחזור הביתה אל החברה

(גולני).

בוקר בוקר בפלוגה
מרגרינה וריבה
בצהריים מרק דגים
ובערב סרדינים.

בוקר בוקר אנו קמים
לוקחים הנשק, הרימונים
עוזבים את המיטה החמה
ויוצאים למלחמה

(גולני).

מגיע הביתה
האוטו חונה
אליך מצלצל
ואין עונה
אותך אוהב
את הצבא שונא
מי סולל
ומי בונה?

נשבר הזין
נשפך הקנה
המפקד צועק
אני עונה
מביט בתאריך
ואין שונה
את הימים
כבר לא מונה

(גולני).

השירים אמנם עוסקים בקשיים ובשגרה, אך גם עושים להם גלוריפיקציה. כך, השגרה על פי אחד השירים היא יציאה יומיומית למלחמה. הקשיים בשירים קשורים לשגרה, בעיקר לאימונים ולמשמעת בצבא, לאוכל הדל והחד גוני ("בוקר בוקר בפלוגה מרגרינה וריבה") ולגעגועים לאמא ולחברה. חלק מהשירים מתייחסים לעולם האזרחי, הנתפס בעולם הדימויים של החיילים כניגוד לצבא ובעיקר למשמעת הצבאית. ה"אזרחות" מדומה לפעמים ל"גן עדן אזרחי מופלא", "למסלול מסחרר", וכ"עולם ההוא- שבו השיער פרוץ והזיפים נשארים על הפנים...". החיילים משתוקקים אל העולם שמחוץ לצבא, אך למרות הכל, היחס אל ה"אזרחות" אמביוולנטי. המשמעת אמנם שנואה על החיילים, ואילו האזרחות מצטיירת כמחוז נחשק, אך בה במידה מפחיד, לא ברור, תחרותי ו"בוגר".

סוג נוסף של שירי מחאה הוא של שירים העוסקים בסמים. השירים אינם מבטאים מחאה ישירה כנגד השירות הצבאי, אך נדמה שעצם עיסוקם בסמים מבטא התנגדות כלפי המשמעת והמסגרת הצבאית. בשל העיסוק בנושא הנחשב לפלילי, מתאפיינים שירים אלה, בעלי הלחן העליון, במעין התרסה ותחושת שיחורור. מקורם של השירים האלה הוא כנראה בגולני ובסך הכל מדובר בשירים תמימים למדי, שלמרות שימושם בעגה עבריינית (למשל "בוף"), מתייחסים רק לסמים קלים כמו מריחואנה וחשיש:

מריחואנה, עלה של נענע

המג"ד יביא לנו מורפיום וחשיש

תנו לי בוף

שיעשה אותי אפוף

(בוף- מקטרת לעישון סמים, בדומה לנרגילה).

(גולני).

שיר נוסף המתנייח לסמים הוא שיר מעט יוצא דופן, ששורשיו במלחמת לבנון ושהושר ככל הנראה עד לסוף שנות השמונים ואז נשכח. השיר הוא כנראה הד למלחמה שחצתה את החברה הישראלית ואת צה"ל וחריפותו יוצאת דופן על רקע השירים האחרים. אך נדמה שאין שיר זה מביע מחאה סדורה וברורה, המופנת כלפי מקור ספציפי, אלא מחאה כללית ומבולבלת יותר על עצם הלחימה בלבנון. מחד, מחאתו של השיר יוצאת כנגד החטיבה ולמעשה "הורגת" אותה באופן ריטואלי. מנגד, החטיבה, או צה"ל, אינם נתפסים כאשמים היחידים להימצאותו של החייל בלבנון והמחאה נגדם נחלשת בשל המשפט "הלוואי וימותו כל הערבים". השיר מחלק את מחאתו בין צה"ל לבין ה"ערבים", כאשר החייל הפשוט והתמים מצטייר כקורבן הישיר (והיחיד) של אותה מלחמה. החטיבה והערבים הם האשמים, אך מי שמשלם את המחיר הוא רק הלוחם ש"יושב בין מלאכים" ומה שנשאר לו לעשות זה לעשן מורפיום (המשמש כמשכך כאבים אצל פצועי קרב) וחשיש שיערפל את חושי. אולי שיר זה הוא הוכחה נוספת לכך שהחיילים הישראלים חשים מחויבות רבה כלפי החברה וכלפי צה"ל ואינם מאתגרים את המציאות הקיימת באופן רציני, גם בעיתות מלחמה שעליה יש בחברה מחלוקת עזה:

הלוואי ותמותי החטיבה	ושפכנו אפודים
אפוד פק"ל על הגב	היום אני מלאך
כדור בקנה ואחוק מוכן לקרב	יושב בין מלאכים
חצינו את הגדר	יושב ומעשן
חטפנו אר. פי. ג'י.	מורפיום וחשיש
זרקנו הסתער	הלוואי וימותו כל הערבים

(גולני. כנראה ממלחמת

לבנון).

יש לשים לב לעובדה שמרבית שירי המחאה של החיילים עוסקים בפרט ומושרים בגוף ראשון, אך כוחם וכנראה גם נחמתם בשירה פומבית משותפת ועזה, ההופכת את עצבוננו של הפרט לחוויה משותפת לכל. את השירים ניתן לראות כטקסים, מאחר וטקס הוא מושג המקדש והמציין חלל וזמן בעלי משמעות יחודית. הטקס יכול להיות חלק מחיי היומיום, אך הוא מנוגד באופן מהותי ל"יומיום". הטקס הוא רגע ותחום בהם משמעות באה לידי ביטוי במובנה הטהור ביותר ובהם מוצגת לראווה החוויה החברתית (Dirks 1993: 484). לטענת גירץ (1990: 142), הטקס כופה את הכבלים החברתיים המסורתיים בין אינדוידואלים. המבנה החברתי של קבוצה מתחזק ובה לידי ביטוי דרך סימבוליזציה טקסטית ומיתית של הערכים המרכזיים בחברה.

שירת השירים היא למעשה טקס בתוך טקס. השירים הם חלק מתקופת הטירונות, המסלול והשירות כלוחם, שלבי שירות שמהווים בעצמם טקסי מעבר בתוך צה"ל. השירים גם מתקשרים באופן קונקרטי יותר לטקסים ספציפיים המסמנים את השלבים. למשל, לשירים יש מקום חשוב בעת המסעות, המהווים סימני דרך בתהליך הפיכת החייל ללוחם. לשירים ישנה חשיבות רבה, מאחר ואת השירות הצבאי ניתן לתפוס כאוסף של טקסים, הממלאים תפקיד מרכזי ביצירת דימויי גבריות וביצירת גיבוש וסולידריות בקבוצה. לשירת השירים כטקס, יש תפקיד מרכזי בתהליך זה.

לטענת Nicholas Dirks (1993: 483), אנתרופולוגים הדגישו באופן מסורתי את מושג ה"סדר" בטקסים. לפי השקפה זו, יחסים חברתיים מוצגים לראווה, מחוזקים ומחודשים באמצעות הטקס. כמו שהציגה זאת Natalie Davis (1965: 130), שלדעתה הטקסים הם מקורות אולטימטיביים של סדר

ויציבות בחברה היררכית. הם יכולים להציג מציאות הפוכה ולהוות שסתום בטיחות לקונפליקטים וכך להקל על המערכת הסמכותית מידי. אך, הם אינם מערערים את הסדר הבסיסי של החברה עצמה. ביכולתם לחדש את המערכת החברתית אך לא לשנותה. אולם לדעת DIRKS (1993: 488), דווקא בשל מרכזיות הסמכות בטקס, תמיד יש בו מקום למאבק בסמכות זו. בעוד שהטקס מספק רגעים קריטיים להגדרות קולקטיביות של מעמד וכוח, יש ברגעים אלה יותר קונפליקט מאשר קונצנזוס. כל קונצנזוס, אם ישנו, הוא ארעי וניתן לראותו כרגע חברתי של לימינליות שבו כל יחסי הכוח וחוסר הכוח מתארגנים מחדש.

כך, לטקסים יש אופי כפול. מחד, הם מבטאים קונפליקט, אך מאידך, הם ביטוי לקונצנזוס ולשמירה על הסדר החברתי הקיים. ההתנגדות למשמעת ולעליונותם הבוטה של המפקדים אינה יכולה לעלות בטירונות באופן ישיר. הטירונים נאלצים לקבל את המציאות הצבאית, הכוללת בתוכה יחסי כוח לא שיוויוניים ולהסתגל אליה עם הזמן. לטירונים, שחיהם נשלטים כמעט לחלוטין בידי מפקדיהם, נשאר שלוש תחומים הנמצאים בשליטתם והם: 1. השירה 2. הבדיחות 3. והסיפורים. רק במסגרת זו יכולים החיילים לעשות היפוך תפקידים ולהתנקם באופן ריטואלי במפקדיהם. אולם, בכך באופן פרדוכסלי הם למעשה מאשרים את עליונות המפקדים ואת נחיתותם הם. כלומר, מאשרים מחדש ומחזקים את הסדר החברתי הקיים.

השירים הבאים הם שירים המתרגמים את תחושת חוסר האונים של הטירונים למעין נקמה ריטואלית במפקדים, על ידי השמעתם, "סירוסם" ואפילו "הריגתם"¹:

המ"מ שלנו הוא בוגר סיירת כשהוא הוריד את החולצה ראינו הוא גברת	המ"מ שלנו חושב הוא אחלה גבר כשהוא הוריד את המכנסיים ראינו אין לו אבר.
יא מ"פ הבן זונה למה באת לפלוגה	דפקת לי את החיים קרעת לי את הבתולים.
מי זה העיר אותי על הבוקר זה הסמל המניאק	מי זה דפק לי את השינה זה הסמל הבן זונה.
המג"ד הבן זונה הבטיח לי קורס נהיגה המג"ד הבן זונה הבטיח לי גם קורס צניחה כשירדנו מהקו ועלינו לאימון	הלכתי למג"ד הוא אמר לי תפוס כיוון כל הזין בגולני כל הזין.

(גולני).

שירי הלגלוג והאגרסיה על המפקדים מופנים למה שנחשב בחברה הצבאית- הגברית כעקב האכילס שלהם. בשירים אלה מוצג המפקד כגבר רק לכאורה. למעשה, הוא "גברת" וגרוע מזה, "אין לו אבר (מין)". אין האשמה מילולית חמורה יותר בצבא מאשר פיקפוק בגבריותו של המפקד, המייצג למעשה את הגבריות האולטימטיבית. אך בד בבד עם העירעור על גבריות המפקדים ותוך כדי כך גם על סמכותם, מאשרים השירים את עליונות המפקד. כמה מהשירים מתארים למעשה אונס ריטואלי של החייל בידי מפקדו. המפקד "דופק לחייל את החיים", "דופק לו את השינה" ו"קורע לו את הבתולים". האונס הריטואלי מאשר את עוצמתו של המפקד מול החייל חסר הישע והופך את האחרון לנקבה ש"בתוליה" נגזלו.

השירים האלה מהווים גם מעין אמצעי של הטירונים להשיג שליטה על סביבתם. בהקשר זה, ניתן ליישם את גישתו של Fine (1988), השואל מדוע נהנים ילדים "טובים" ממשחקים "מלוכלכים" הנסובים על אגרסיביות, ונדלים, מין וגזענות. לטענתו, הילדים בוחרים לשחק משחקים אלה הרחק מעיני המבוגרים כי באופן זה הם כמו בוחרים לנתק את עצמם מסמכות המבוגרים ולקחת לעצמם את הזכות לעסוק בנושאים כמו מין וסמכות. כך הם משיגים שליטה על סביבתם. החיילים, בעיקר בתקופת הטירונות, נשלטים כמעט לחלוטין על ידי מפקדיהם, השולטים בכל צרכיהם הפיזיים, כמו: אכילה, שינה וצרכים גופניים. הטירון מוחזר לסטטוס של ילד ואין לו כמעט שום אפשרות לשליטה במצב ויכולת ליזום. אך כאשר החיילים בינם לבין עצמם שרים או מתבדחים, בין אם על המפקד ש"אין לו איבר", או בנושאים פנימיים להם, הם כאילו מנתקים עצמם מסמכות מפקדיהם ויכולים לשלוט בעצמם בסיטואציה.

קרוב לוודאי שהשירים מביעים אגרסיה יותר מאשר כעס. לטענתו של Peter Lyman (1987):

(161), בעולם הגברי ישנה הבדלה בין כעס לאגרסיביות. האגרסיביות מעוצבת על ידי חוקים ולא על ידי כעס. הקבוצה מתרכזת סביב הנעה של אנרגיות אגרסיביות לתוך פעולות בעלות חוקיות כמו בדיחות ושירים והאגרסיביות מוערכת מאוד כאשר היא בשליטה. מנגד, הכעס הוא איבוד של שליטה, ולטענת ליימן הוא מגן על הפרט ולא על הקבוצה או הארגון. לכן, בניגוד לאגרסיביות הכעס נתפס כמאתגר סמכות.

הטירונים שלמעשה אינם מערערים על ההיררכיה הצבאית, משתמשים למעשה בבדיחות בכדי להתגבש כקבוצה ולפתח אחווה גברית (male bonding) על ידי יצירת אנטגוניזם כלפי המפקדים כהנחה משותפת. כלומר, יצירת סולידריות חברתית בין הטירונים על רקע התנגדותם ל"אחר" - המפקד. נתינת הביטוי לתחושות של אגרסיביות כלפי המפקדים משרתת למעשה את המסגרת הצבאית ולא מאתגרת אותה, מאחר ומדובר באגרסיביות הנמצאת בהלימה להיררכית הכוח ביחידה הצבאית ויתכן שלכן מאפשרים המפקדים פורקן זהולפעמים אפילו מעודדים אותו. כלומר, במרבית פלוגות החי"ר נחשבים שירים והתבדחות על המפקדים כדבר לגיטימי, בדרך כלל כל עוד אין זה נעשה במישרין מול המפקד, ויותר מכך, לא פעם דואגים המפקדים ללמד את החיילים לשיר.

אך רק לאחר שנוצרים בין החיילים קשרים חברתיים והם מתגבשים כקבוצה, הם יכולים לעשות שימוש בהומור הן כבאמצעי לכפיית סולידריות והן כדרך ליצירת אבחנה בינם לבין מפקדיהם. התבדחותם של החיילים בינם לבין עצמם ופיתוחו של הומור פנימי הייחודי רק להם, מאפשר להם ליצור מחיצה בלתי נראית ואולי גם אנטגוניזם בינם לבין הסגל. הבדיחות הפנימיות של החיילים משקפות את תחושת ה"הם" וה"אנחנו" שהם פיתחו ביחסם למפקדים. לדוגמה, מחלקת טירונים בצנחנים שהתבקשה ביום חורף קר ומושלג "להקים אוהל 11 מיריעת בד קרועה ומכוסה שלג...תוך 10 דקות". כתגובה לדרישה השרירותית נקטו החיילים בדרך הומוריסטית של התנגדות, שאותה לא הבינו המפקדים וגם לא היו אמורים להבין. הם:

"...נעמדו זה לצד זה שילבו ידיים וקראו כולם ביחד 'קרן אור' אבל כלום לא יצא...ושוב התאחדו כולם שילבו ידיים וקראו בכל הכח 'קרן אור' (. רק איל...לא הצטרף הוא החל לעבוד בידיים אבל שום דבר לא זו. לפתע חזר הטרול האיום והחל צועק ומשתולל(. החיילים הקטנים פחדו(. זו הפעם הראשונה שראו את מיכאל (המפקד) שקצף יוצא לו מהפה מרוב עצבים. שעשועו שלא ראה את מיכאל המשיך לקרוא 'קרן אור' הוא נשלף מהקבוצה נשלח לחדרו כשהוא יודע ש'צפה זעזוע קטלני' מרחף לו מעל לראש. בסופו של דבר לא נשברו חייליה האמיצים של פברואר 1...והאוהל נשאר פרוס כמו שהיה על השלג הלבן והצח. מוסר ההשכל ילדים הוא זריקת זין פראית".

החיילים, שצעירים ממפקדיהם בשנה או יותר, השתמשו בסדרת הטלוויזיה הילדים: "דובוני אכפת לי" כבוקד פנימי. כדרך להתמודד עם דרישתו הלא מציאותית של מפקדם, הם נקטו בפתרון לא מציאותי הנהוג בסדרת הילדים המצויירת: לעמוד במעגל ולקרוא לעזרה משמיים. וכמובן שדרך זו היתה זרה למפקדם, "הטרול האיום" ויצרה אבחנה חדה בינם, השותפים לבדיחה, לבינו, המפקד שאינו מבין את הסיטואציה.

מלבד השירים המשמשים לפורקן, מחאה והתנגדות למסגרת הצבאית בכלל ולמפקדים בפרט, קיימת דרך נוספת להתמודדות והיא השימוש בדימויים. הטירונים, שזה עתה עזבו עולם אחד ונכנסו לתוך עולם אחר, בעל כללים שונים, תופסים את הצבא כמציאות הקיימת מחוץ למציאות ה"רגילה". לכן, קשיי הטירונות מוגדרים מחדש ומקבלים פרופורציה אחרת, של "משחק", מה שמקל על ההתמודדות עימם. לדוגמה, טירוני גולני כינו את הטירונות שעברו בבסיס ההדרכה בזק כ"משחקי בזק". חיילי צנחנים תיארו בבלדה את המסלול שעברו:

"הסיפור שאתם עומדים לקרוא מאוד מיוחד
על מחלקת הי"ר בצנחנים מספר אחת
הכל התחיל בכמה חברה של צנחנים שאפו להגיע...
מסתכלים אחד בשני ודי חוששים.
אז הופיעו המ"כים...ירון היה קשוח, בני מבריק ומאיר חזק
ואותנו הם התחילו מיד ללמד ת'משחק..."

על כריכת ספר מסלול של גולני נכתב:

ילדים עם שמות כמו "אורן" או "יוני"	חברים לבנות כמו מיכל או יעל
גדלים להיות ילדים כמו "סמל" או "סג"ם"	רצים בתעלות
ילדים עם שמות כמו רמי או שחר	רצים ונופלים לחול
משחקים משחק שמפסידים בו דם	חבל לא?
ילדים עם שמות כמו ניר או עומרי	חבל שאין משחקים אחרים, שאפשר להפסיק ולשבור ת'כלים
משחקים כל הלילה בשיא הרצינות עם אפוד ורובה	דרושים בדחיפות
משחקים במשחק הנקרא כוננות	משחקים אחרים לילדים בני עשרים.

ואם את השירות הצבאי ניתן לדמות למשחק, הרי בעלי התפקידים הראשיים בו הם בודאי שחקנים. חייל המצנחנים שאל בספר המסלול כיצד זה המ"מ "...שתמיד היה כל כך רגוע לפתע הוא מסובב את הסוויץ' וזועף". הפתרון שהוא מציע לתעלומה הוא: "...המ"מים שלנו שחקנים יותר טובים מכל השחקנים המקצוענים שמשחקים בהוליווד". את הראייה הזו של מציאות שהיא לפעמים אבסורדית והזוויה ומתקיימת מחוץ למציאות ה"רגילה". מסכם זאת היטב אחד ממרואיניה של עמיה ליבליך: "המפקדים מציגים- אבל זוהי הצגה אמיתית" (1987: 49).

סיכום

לטירונות ישנה חשיבות עצומה בהפיכת המגוייס ללוחם ולגבר. הטירונות היא למעשה "מתקפת סוציאליזציה" אדירה, הנערכת בזמן בו הטירון חשוף ופגיע ביותר. הסוציאליזציה של הטירון נערכת בטרם הוא מספיק להכיר את חבריו למחלקה וליצור קשרים חברתיים תומכים. היא נעשית בדרך של בידוד הטירון מן החברה האזרחית וחשיפתו למצב של חוסר פרטיות טוטאלית כמעט. מטרת הטירונות היא להשפיל את החייל ולגרום לו להרגיש מטופש ומגושם, כלומר לשבור אותו ולבנות אותו מחדש. הטירון, שלראשו תספורת לא מחמיאה ולגופו מדים מבהיקים וחדשים, שלא תמיד במידתו, מותקף בשל חוסר יכולתו לצעוד בשלשות, או לפרק ולהרכיב את כלי נשקו. מנגד, מצטייר מפקדו של הטירון כחייל האידיאלי, וכדמות גברית. המפקד הוא הניגוד הגמור לחייל ומהווה את המודל למה שהחייל היה רוצה להפוך. במסגרת הצבאית הקשה ומרובת הלחצים הפיזיים והפסיכולוגיים, מהווה המפקד מודל לחיקוי, מאחר שהוא זה שדואג לחייל ומופקד על גורלו. לכן, המפקד

מדומה לאלוהים, אב, אם ואח בוגר: דימויים היררכיים הכורכים יחד ריחוק וקירבה, ענישה ועזרה. וכך, למפקד יש תפקיד מכריע בתהליך הסוציאליזציה שעובר החייל בדרך להפיכתו ללוחם. המשמעת הנוקשה והלחצים העזים המופעלים על החייל יוצרים אצלו מצוקה וזעם, היכולים לבוא לידי ביטוי רק באופן ריטואלי. מכאן השיבות השירים ששרים החיילים, הבדיחות והטקסים. הטירונות, כמו השירות הצבאי כולו, היא אוסף של טקסים, המתחיל בטקס הכניסה לטירונות ומסתיים בשחרור מהצבא. הטירונות מורכבת משלבים, כאשר כל שלב מסומן על ידי טקס. הדימוי המשלים הוא האפשרות לראות את השירות הצבאי ביחידות חי"ר גם כאוסף של מבחנים. ככל שהטירונות מתקדמת, גדלים הקשיים והדרישות המוצגות לטירון. מנגד, העמידה במבחנים אלה מעניקה לחייל תגמול, הגדל באופן ישיר לקשיים המוצגים לו. התגמול יכול להיות מעשי, למשל הקלה בתנאים, או סמלי, כגון מלות הערכה, קבלת תג יחידה, או כומתה.

את הטירונות ניתן לראות כהתחלת השלב הלימינלי בטקס המעבר בו הופך הנער לגבר, או כטקס מעבר לצבא בו הופך האזרח לחייל. לכן, הטירונות היא רק שלב ראשון בהכשרתו של החייל ויתכן שעיקרו של תהליך הסוציאליזציה וההפנמה מתרחש בפועל בהמשכו של השלב הלימינלי: בתקופת המסלול.

המסלול- המשכו של השלב הלימינלי

תקופת המסלול מהווה המשך והשלמה לתקופת הטירונות. בראיית השירות הצבאי כטקס מעבר מנערו לבגרות, המסלול הוא המשכו וסיומו של השלב הלימינלי. אם תפקידה המרכזי של הטירונות היה "להפוך את האזרח לחייל" בעזרת הקניית דפוסי סוציאליזציה ומשמעת, תפקידו המרכזי של המסלול הוא "להפוך את החייל ללוחם". עתה, משהפך החייל לחלק מן המערכת הצבאית והפנים את כלליה, יש להכשירו ללוחם. לכן, מבחינה פרקטית הדגש במסלול הוא להפוך את החייל ללוחם בעזרת אימונים אינטנסיביים. להפיכה ללוחם מתלווה מבחינה סימלית הפיכתו גם לגבר. לפיכך, את המסלול, כמו את הטירונות, ניתן לראות כאוסף של מבחנים פיזיים ונפשיים (למשל "מסע כומתה" ו"קורס צניחה"). המעמידים במבחן את מיומנותיו המקצועיות של הלוחם ואת גבריותו. Badinter (1995: 68) טוענת שבגבריות זוכים לאחר מבחנים. המבחן יכול להיות קרב כנגד גבר אחר, או של האדם כנגד עצמו. אך בכל מקרה המבחנים דורשים אומץ לב, יכולת פיזית ויכולת שליטה עצמית, כאשר הדרך להשגתם יכולה להיות קשה ואף אכזרית. גם מסע כומתה וגם קורס צניחה הם מבחני גבריות. הם דורשים מהחייל לא רק יכולת פיזית (לצעוד 13 שעות), אלא גם אומץ לב ובעיקר יכולת שליטה עצמית: שליטה בגוף ובכאבים או שליטה בפחד מפני קפיצה ממטוס.

אך את המסלול ניתן לדמות גם כאוסף של טקסים המלווים את המבחנים ומשלימים אותם על ידי סימונם של השלבים שבהפיכת החייל ללוחם והנער לגבר (למשל טקס הזוהר בסוף מסע כומתה, או לאחר קבלת דרגה). שני הדימויים הם בלתי נפרדים ומשלימים זה את זה, מאחר שכל מבחן, בין אם הוא פיזי או נפשי, הוא למעשה גם טקס ומתלווים אליו התנהגויות או ייחוסים ריטואליים.

תקופת המסלול מתחילה לאחר סיומה של הטירונות בת החצי שנה. סופה של הטירונות מגיעה בעקבות שני טקסי מעבר עיקריים: בכל חטיבות החי"ר נערך "מסע כומתה" ובחטיבת הצנחנים ישנו גם קורס צניחה. מסע הכומתה, "רגע האמת", כפי שכינו אותו חיילים, הוא המסע המסכם של הטירונות, שבסופו

זוכים הטירונים בכומתה. מסע כומתה הוא דוגמה לארוע המהווה מבחן ליכולת הפיזית, בד בבד עם היותו טקס המסמן את מעבר החיילים מהטירונות למסלול, כאשר בסוף המסע ישנו טקס נוסף: טקס קבלת הכומתה. בספר מסלול של הצנחנים מתואר המסע:

"...עומד לפנינו המבחן האחרון, המסכם, ואחריו- הכומתה. חתיכת הפוליאסטר האדומה הזו, שאפשר לקנות ב- 20 שקלים בחנות, אבל צריך לעבור 4 חודשים של זיעה ויגע, כולל צעידה מאנדרטת הצנחנים לגבעת התחמושת לפי מיטב המסורת, בשביל הזכות לחבוש אותה. אכן, רגע האמת של הפלוגה. כל חייל מפוחד מהמשימה הכבירה שעומדת לפניו, שתכריע האם הוא ראוי להפוך לצנחן אמיתי".

בסוף המסע, לאחר עשרות קילומטרים של צעידה, מגיעים החיילים לירושלים, שם מחכות להם משפחותיהם. מסע זה הוא הארוע הצבאי היחידי שבו לוקחים ההורים חלק ממש ואינם צופים פסיביים. לעתים נהוג כי ההורים מחכים לבניהם בכניסה לירושלים ועוזרים להם פיזית להגיע לנקודת הסיום של המסע. במלים אחרות, להורים ניתנת האפשרות להשתלב באופן מעשי במה שנתפס בעיניהם ובעיני הטירונים והצבא כהפיכתם המעשית לבוגרים- לחיילים ממש, לא עוד טירונים, לא עוד ילדים. אמא של שי מהצנחנים מספרת בספר המסלול של בנה, איך: "...שי היה כפוף לגמרי ממשקל מכשיר הקשר. הוא היה גמור... הוא נתן (לי) יד וכך הגיע עד לחניה. הוא בקושי הלך..."

מסע כומתה נותן לחיילים תחושה שעתה הם בוגרים, בדרך להפיכה ללוחמים. את תחושת הבגרות הזאת ניתן למצוא בדבריהם של החיילים עצמם. בספר מסלול של הצנחנים תואר סוף המסע במלים הבאות: "131/2... שעות של שכרון חושים, ושל כאבים- ועכשיו עמדנו מול המצלמות של ההורים והחברות, מתנדנדים כחצב ברוח, משחררים אנחת כאב עם כל צעד... עשינו זאת! מסע כומתה מאחורנו! המ"מ חובש כומתה אדומה לראשינו ומכה בחזינו... אנחנו צנחנים אמיתיים". בספר מסלול אחר של הצנחנים מצטטים מספרו של יגאל לב, "לילה ראשון בלי אמא": "זו לא סתם כומתה שקונים בשק"ם או מקבלים בבקו"מ. הכומתה הזו הניצבת על הכתף שווה 90 ק"מ. היא אוגרת בתוכה חודשי- טירונות מלאי- סבל והרבה זיעה!. עכשיו אתה מרגיש פתאום- בוגר, קרבי ו... צנחן לענין!". חיילי גולני מספרים בגאווה על סיום מסע כומתה: "מגיעים לסוף הגוף שבור, וחיוך של נצחון מתפשט: גם עליך יסתכלו מלמטה למעלה, במבט של הערצה".

מסע כומתה הוא בעיקר מבחן פיזי של כוח הסיבולת והיכולת להתגבר על קשיים פיזיים. לעומתו, קורס הצניחה הייחודי לצנחנים, הוא כפי שנראה, בעיקר מבחן של התגברות על פחד. קורס הצניחה הוא למעשה ההבדל המהותי ביותר בין חטיבת הצנחנים לחטיבות חי"ר אחרות והוא זה המעניק לה, לדעתה, את יוקרתה. מיתוס הצניחה הקרבית עדיין קיים בצה"ל, למרות שמאז שנת 1956 לא נעשה באופציה הזו שימוש. בעיתון הארץ, בכתבה הדנה בצניחה (20.1.95), מסביר מילואימניק כי: "הפחד מהצניחה הוא לדעתי תמצית רגש הפחד בכלל, ויש משיכה גדולה מאוד להכניע את הרגש ולהשתלט על השד שבתוכך. אני, כשכבר הייתי באויר והכל היה בסדר, היתה עוברת בי הרגשה שדומה לקתרזיס ואורגזמה, שניהם ביחד". במלים אחרות, ההתגברות על הפחד דומה לקיום יחסי מין: בשניהם התגמול הוא אורגזמה. הצניחה מדומה למין מכיוון שהיא נתפסת כחוויה פיזית עזה, כאשר "הגוף רועד מאדרנלין", כפי שתיאר זאת אחד המרואינים.

לעומת זאת, רפאל איתן, הרמטכ"ל לשעבר מסביר ש"...לקפוץ ממטוס זה מבחן אומץ שהרושם שלו על האדם נשמר לאורך שנים- הוא לומד להכיר טוב יותר את עצמו במצבים של לחץ נפשי ולהתגבר על עצמו. צניחה יוצרת אחווה אמיתית בין אנשים שהולכים להסתכן ביחד והיא טובה לגאוות היחידה". בצה"ל, היחס לצניחה הוא מיתי כמעט וקציני הצנחנים מתארים אותו כמעט כתרופת פלא. בירחון הצה"לי "במחנה" רואיין אל"מ יורם, לשעבר מפקד בית הספר לצניחה. הצניחה לדעתו, היא: "...גורם מחשל ממדרגה ראשונה. החייל מוצא את עצמו, בפעם הראשונה אולי, באמת מתמודד עם משהו (ש)הוא לא הכיר קודם, ודרך זה לומד להכיר טוב יותר את עצמו. החוויה אינה מחשלת רק את החייל כפרט, אלא את

הארגון... זה נתן לנו משהו במשותף, משהו שייחד אותנו... הצניחה, כחוויה משותפת, כהתגברות משותפת על מצב מסוכן, מחזקת מאוד את לכידות הצוות ותורמת לתפקוד הכללי... כשעוברים אותה, תחושת הבטחון מתחזקת, וגם ההערכה העצמית של הפרט גוברת...". מפקד חטיבת הצנחנים, אל"מ בני גנץ מוסיף: "המבחן הזה, שמשלב אומץ ומיומנות, טוב שהוא קיים" (במחנה, גליון 5, אוקטובר 1996). גם איתן וגם אל"מ יורם ואל"מ גנץ מהללים את הצניחה מאחר שהיא לדעתם מבחן שבאמצעותו הלוחם "לומד להכיר טוב יותר את עצמו". כוונתם היא שבקפיצה ממטוס נדרשת מהצונח יכולת אדירה לשליטה עצמית, שאם הוא עומד בה גוברת גם "ההערכה העצמית" שלו. לא בכדי מדגישים שניהם את החשיבות שב"כיבוש עצמי". היכולת לשלוט ברגשות ובגוף היא, כפי שגם נראה בהמשך, מדד לגבריות (והרי המלה גבר באה מהשורש להתגבר ולגבור). הגבר-הלוחם, לטענת Moore & Gillette (1990: 83-84), מאופיין על ידי המשמעת העצמית הגבוהה שלו. משמעת שפירושה שיש בו יכולת לפתח שליטה ועליונות על מוחו ועל גופו ושהוא מוכן לסבול למען השגת מטרותיו.

הצניחה והאימונים לקראתה מפחידים מאוד את החיילים. הם כל כך מפחידים, עד כי מגדל הקפיצה קרוי "איכמן", וכמו שכתבו הצנחנים בספר מסלול: "באמת שם מתאים". בכל ספרי המסלול של הצנחנים מצטיירות הצניחות כטראומה, שהחיילים אינם נבוכים להודות בה: "...סיוט אמיתי. אתה עולה למטוס-בחרדה! הכבש נסגר ולקריאות הי-הופ! המטוס ממריא. מפה. אין לאן לברוח!!! לקריאת 'הקשב' אתה קם. (אלק צ'ופר, למה באתי לצנחנים?), רק אלוהים בשמיים יכול עכשיו לעזור!..." הדרמטיזציה סביב הצניחה היא חלק מן התגמול החברתי לו זוכים הצנחנים. ככל שהצניחה מתוארת כמפחידה ומסוכנת יותר, תגמולו של זה שהתמודד איתה גדל בהתאמה והוא זוכה ליוקרה על יכולתו להתגבר על הפחד ועל אומץ ליבו.

אולם אין די במסע כומתה ובקורס צניחה בכדי להוכיח את גבריותם של החיילים ואת אומץ ליבם. טבעה של הגבריות היא שיש לאשרה כל פעם מחדש. גבריות היא מושג חמקמק המעמיד בפני המעוניינים לזכות בו סדרה בלתי פוסקת של מבחנים לצורך הוכחה עצמית ואישור מחדש. לכן, נאלצים החיילים להמשיך ולעמוד במבחנים (באימונים, במסעות ובעת קרב) לכל אורך השירות הצבאי ולכל אורך חייהם בכלל (Gilmore, 1990: 10-14).

יחסי חיילים-מפקדים לאחר הטירונות

"ולסיום, על הסגל מילה טובה, הם היו ממש גברים וזו עובדה".

(צנחנים).

עמידתם של החיילים במבחני הגבריות, כפי שהם באים לידי ביטוי במסע כומתה ובקורס צניחה מזכה אותם לאחר תקופה מסוימת בגמול שחלקו פרקטי וחלקו סמלי: "טקס שבירת הדיסטנס". טקס זה מאותת לחיילים כי בעקבות עמידתם במבחנים השתנה מעמדם ואין הם עוד ילדים-טירונים. אולם, משמעותו של הטקס היא, כפי שנראה, יצירת יחסי קירבה מוגבלים בלבד עם החיילים ולא ביטולו הסופי של המימד ההיררכי. זאת מאחר שהחיילים עדיין אינם לוחמים-גברים ומוטל עליהם להמשיך ולהוכיח את זכאותם לתואר 'גבר'.

כאמור, לקראת סוף הטירונות, בעקבות "מסע כומתה" וטקס צניחה, אם ישנו, מתחיל הדיסטנס בין המפקדים לחיילים להישבר, כאשר השיא הוא טקס שבירת הדיסטנס. הטקס יהיה תמיד פתאומי ומכוון

להפתיע את הטירונים ויש ויתרחש לאחר מסע קשה במיוחד או לאחר קדר (כלומר הענשת החיילים, בדרך כלל על ידי ריצה ממקום למקום תוך פרק זמן מוגבל). כלומר, לא פעם הוא יבוא בעקבות מבחן פיזי מתיש. טקס שבירת הדיסטנס הוא תגמול הניתן לחיילים בשל "התבגרותם". מ"מ בצנחנים הסביר את שבירת הדיסטנס במלים הבאות: "...מחלקה 1 כפי שכבר הזכרתי אז יחס גורר יחס ובזמן האחרון הראתם בגרות..ומהיום אין כבר דבר כזה 'המפקד המ"מ'..." טקס שבירת הדיסטנס הוא טקס מעבר, המסמל את כניסתם של החיילים לתפקיד חדש. מעתה הם לא עוד טירונים, אלא חיילים בוגרים, בדרך להפיכה ללוחמים ולגברים. טקס זה הוא עוד שלב ביניים בדרך להפיכה ללוחם בוגר.

משמעותו של הטקס היא שמעתה מותר למפקדים לצחוק בפני החיילים ולהתלוצץ עימם, וזאת בניגוד לתדמית הקשוחה עליה נאלצו לשמור עד כה. להתלוצצות יש תפקיד מרכזי ביצירת קשרים בין גברים. לטענת Faris (1976: 21), להומור יש גם תפקיד חשוב בהתוויית גבולות בין המפקד לחייל ולכן הוא כלי אפקטיבי מאוד בידי המפקדים. בתחילת הטירונות, טוען פאריס, מתאפיינים היחסים המרוחקים בין המפקד בליגלוג שנוקט המפקד כלפי החייל. רק בהמשך הופכים יחסים אלה ליחסי התבדחות, ומעידים על קירבה רבה יותר. לטענתו של Peter Lyman (1987: 151), החברות הגברית לובשת בדרך כלל אופי של קשרי בדיחות, שבעזרתם יוצרים הגברים אינטימיות. לכן, על התמורה במעמדם של החיילים מעידים יחסי ההתבדחות.

ואכן, בשלב שבירת הדיסטנס של אחרי הטירונות עוברים המפקדים מיחסי לגלוג ליחסי התבדחות, הדורשים את שיתוף הפעולה של הטירונים. אך יחסי ההתבדחות אין פירושם שניתן לצחוק על כל נושא ובכל סיטואציה. ישנם נושאים הנחשבים לקדושים ולכן בדרך כלל אין לצחוק עליהם- למשל כאשר מדובר בכבודו של הסמל (גבריותו, יכולתו המינית). כמו כן, יחסי ההתבדחות בין המפקדים לחיילים מוגבלים ומוגדרים לסיטואציות מסוימות, בעת נסיעה באוטובוס, למשל, או בעת הארוחה, מותר להתבדח ואילו בעת פעילות צבאית במהותה, כמו מסדר, או תרגיל, אסור.

שבירת הדיסטנס מאפשרת לחיילים ולמפקדים ליצור ביניהם יחסי קירבה באופן יחסי לטירונות. השימוש בהומור כבמכניזם לסוציאליזציה חשוב מאוד ומשפיע על הפיכת החיילים מקבוצה בעלת גיבוש חברתי, אך גם עם נטיות אופוזיציוניות, לקבוצה שהסתגלה ואימצה את ערכי הארגון, במקביל לשמירה על ההבחנה בין סטטוס הטירון לזה של המפקד. ההסתגלות המלאה של החיילים באה לידי ביטוי בנכונות שלהם ובשמחה לקבל את יחסי ההתבדחות כסוג של תגמול בעל חשיבות. חיילי צנחנים כותבים כי לאחר הטירונות: "נוצרו קשרים עם אופי חדש בין המ"מ למחלקתו. בפעם הראשונה ישבנו לאכול באותו שולחן עם המ"מ ודיברנו איתו, כשאפשר אפילו להתבדח".

טקס שבירת הדיסטנס, המוביל להרפיית המתח בין המפקדים לחיילים וליחסי התבדחות, יכול להתנהל בדרכים שונות, לדוגמה טקס שבירת דיסטנס שנערך בצנחנים: "בתחילת קורס מכי"ם יצאו המחלקות לריצת אלונקות של כשמונה ק"מ. בסוף המסע שהיה לגמרי לא קל, כינס יוני המ"פ את כל הפלוגה והודיע שבזאת נגמר הדיסטנס וכולם רשאים ואפילו חייבים לקרוא למפקדים בשמם הפרטי בלבד בלי שום תוספות ותארים". בספר מסלול אחר של הצנחנים מסופר: "...אם קרה לנו גם דבר טוב במקום הנידה 'טקס שבירת הדיסטנס' לו חיכינו כל כך. 'מהיום' פתח צביקי והאזנו בלב רועד 'מהיום מיותרת המלה המפקד'...". הטירונים מצפים מאוד לטקס הזה, בעיקר בצנחנים בו המשמעת קשה במיוחד ובמידה וקורה שהמ"מ מחליט לא לשבור דיסטנס עד הסוף, הם מתוסכלים וכועסים מאוד. על חיים המ"כ כתבו החיילים: "בקורס מכי"ם ציפינו להקלה מסוימת של הדיסטנס, אך אתה לא הרפית, ונראה היה לנו שמאז שנולדת יצקו לך ת'פנים ללא יכולת חיוך שהיא...היינו ממורמרים..."

השלב של אחרי שבירת הדיסטנס בעיית אצל מפקדים רבים. לכאורה, עליהם להפוך מעתה לחברים, אלה הן ציפיות החיילים. אולם מאידך, עליהם להמשיך ולפקד וגם להעניש בעת הצורך.

טקס שבירת הדיסטנס הוא מעבר פתאומי (אם כי צפוי) ממצב ברור מאוד והיררכי, למצב עמום יותר של מורכבות ושניות, כמו בחברה האזרחית, כמו בחיים עצמם. ניתן לדמות זאת לגיל ההתבגרות. החיילים לא עוד טירונים (ילדים), אך עדיין אינם לגמרי בוגרים (לוחמים) ומוטל עליהם להסתגל לעולמם המורכב של המבוגרים, על הקושי הכרוך בדבר, ללא כלים מספיקים וללא שיחשבו לבוגרים בעצמם. מצב זה גורם לתסכולים רבים אצל החיילים והמפקדים כאחד ולציפיות רבות מצדם של הראשונים. לדוגמה, הסמל יורם כתב לחייליו: "שני הצדדים העדיפו מערכת יחסים שבנויה על חברות וכשכבר היה נדמה לכם שהינה אני חבר שלכם 'מתנהג בראש טוב', 'כמו שצריך' טעיתם לחשוב שבאותה הזדמנות אני צריך גם 'להקטין' ביחד איתכם- והתאכזבתם לגלות שאין זה כך..מפקד טוב צריך תמיד למשוך למעלה..נקרא לזה 'עין צוחקת ועין שנייה דואגת'..מפקד שמוותר על הדברים האלו כדי להיות חבר יותר טוב הוא לא מפקד טוב, ואם תשאלו אותי הוא גם לא חבר טוב, לפחות לא בצבא. 'הראש הקשה' והדיסטנס, שכל כך בכיתם עליו הם המרכיבים היסודיים והחשובים כל כך למפקד וקצין. 'חוסך שבטו שונא בנו' הוא פתגם שמסביר הכל. ככל שתהיו קשים יותר עם החיילים שלכם ולא תתפשרו בדרישות וברמה, תקבלו מחלקה וחיילים טובים יותר". מ"מ בצנחנים כתב לחייליו במעין חצי התנצלות: "...אני יודע שרובכם...חושבים שאני ב'דיסטנס', שומר מרחק, לא נפתח עם אף אחד, בטח יחסית לשאר המ"מים בפלוגה אבל תאמינו לי שזאת לא הייתה הכוונה פשוט מאוד-זה אני- ככה הייתי בתור חייל במסלול...וככה אני גם עכשיו. פה זה נקרא 'דיסטנס' במקומות אחרים ובמצבים אחרים זה סתם אדם שקט שלא מדבר יותר מדי" (ההדגשה במקור).

חיילי הצנחנים כתבו למ"מ ערן על המצב שנוצר לדעתם לאחר שבירת הדיסטנס: "...נוצר מצב מורכב..מצד אחד רצית לעבוד איתנו ביתר שיתוף פעולה והבנה, תוך הפיכתנו לחיילים בוגרים ומצד שני פחדת שנצלל לרעה את השינוי ביחסך תוך הפרות משמעת..אט אט נחלש הדיסטנס בינינו לבינך, אך תמיד היה פער גדול בין הרצון שלנו למה שהתבצע בפועל.. "מה שגרם לעיתים"...לחיכוכים כואבים בינינו".

המ"מ גיל מהצנחנים יעץ לחייליו: "כמ"מ היו לי לבטים רבים כיצד לעבוד עם המחלקה: האם להחמיר? האם להקל? האם להנך?..אל תפגינו פופולריות זולה! כי לא בזה אתם נמדדים בפני החיילים שלכם".

ה'פופולריות הזולה' כפי שקורה לה גיל, היא נושא פיקודי כואב. בסופו של דבר, כל מפקד רוצה שלא רק יפחדו מפניו ויעריכו אותו, אלא שגם יחבבו אותו. אולם, מפקד שזוכה בחיבת החיילים נחשד על ידי שאר הסגל לא פעם בפופולריות. בצנחנים כתבו החיילים על המ"מ כהאהוב עופר שבשל יחסיו עם החיילים נאלץ לעזוב את הפלוגה. עופר היה: "...פתוח לגמרי וחסר כל דיסטנס ובזכות זה הלכנו אחריו..הראת לנו שמ"מ זה לא אלוהים..אבל כנראה שדרך זו לנהוג בחיילים וכמה שהיא טובה, לא מקובלת בחטיבה שלנו, והיות וכמעט לא הענשת חיילים נאלצת לעבור..". דוגמה נוספת למה שהמ"מ גיל מכנה 'פופולריות זולה', הוא אולי הסמ"פ אביב, שעליו כותבים החיילים: "קשה לשכוח אותך, הסמ"פ שהוביל אותנו בקורס מכ"ים ושכל כך נהננו לעבוד איתו. איזה שינוי מרענן אחרי הראש הקשה של הטירונות. כבר בשבוע הראשון כשהגענו, ונוהלי הפלוגה כללו הקשבים, הצדעות ופניות 'המפקד הסמ"פ' אתה תיקנת ל'פשוט המפקד'. ואחרי אותו שבוע: 'אביב'. ואנחנו פיתחנו כלפיך חיבה מידית..". ועל המפקד מאיר כתבו חייליו בצנחנים: "לא כ"מ הבנת מה זה בכלל דיסטנס בהתחלה ודיברת איתנו חופשי עד ש'נפערנו' יותר מדי ואז השתדלת מאוד לשמור על דיסטנס אבל האמן לנו שלא כ"מ הצלחת. אתה היית המפקד הכי 'בן אדם שלנו'..מי שגרם לנו לגמור מסלול הוא אתה ולא אף אחד מהמחלקה" (להיפער- לזלזל במפקדים ובמשמעת).

כפי שראינו, מפקד המעניק יחס חברי מידי לחיילים מהווה איום על שאר חבריו לסגל, הנאלצים להתחרות עימו על אהדת החיילים. למשל המ"מ גבי מהצנחנים עליו כתבו חייליו: "מ"מ שלא סובל ראש קשה ודיסטנס הוא חלומו של כל טירון בצנחנים..". מפקד כזה הוא גם איום על המסגרת הצבאית, כפי שהיא נתפסת בעיני המפקדים. הפנמת המשמעת וההיררכיה בקרב סגל הפיקוד היא כה גדולה, עד כי הם אינם מאפשרים גמישות במה שהם תופסים כערכים המרכזיים שעליהם מושתת הצבא. ההפיכה למפקד,

טוען SHATAN (1977), היא תגמולו של מי שמפנים את התרבות הצבאית וקונפורמי לה. היכולת לתגמל, או להעניש מחזקת את תחושת השייכות של המפקד אל המערכת הצבאית. לכן, מה שהחיילים, המושפעים עדיין ממערכת הערכים האזרחית, יראו בחיוב, יחשיבו המפקדים כאיום ישיר עליהם ועל המסגרת הצבאית.

בדרך כלל, המפקדים זקוקים לדיסטנס לא רק כמגננה וכאמצעי להיתחבא מאחוריו, אלא גם ככלי שליטה. יכולתו של המפקד להכתיב את אופי היחסים עם החייל מקנה לו כוח. בעזרת הענשה, לגלוג והתבדחות המפקד יכול לקרב ולהרחיק את החייל כרצונו ותוך כדי כך גם לאותת לו על שביעות רצונו ממנו. החשיפה ביחסים שבין המפקד לחיילים מהווה תגמול על התנהגותם הטובה ועל עמידתם במבחנים של האחרונים. וכך, יכול להיווצר מצב בו החיילים שבאמצעות תהליך הסוציאליזציה הסתגלו לדפוס יחסים המתגמל אותם על עמידה במבחנים, יכולים לבוא בטענות אל מפקדים שלדעתם לא עמדו בהסכם הלא כתוב. כלומר, ביכולתו של המפקד לעצב ולהשפיע על סוג היחסים שהוא יוצר עם חייליו, אך מרגע שהם הסתגלו למערכת הצבאית, גם הם מפתחים ציפיות ודרישות וכך רוכשים מידה מסוימת של השפעה על מערכת היחסים שנוצרת עם מפקדיהם.

דימוי הלוחם כגבר

"גמרנו מסלול של שבעה עשר חודשים
מסלול קשה בו נשארנו רק עשרים
מתוך מחלקה שהתחילה ארבעים
מסלול בו נפרדנו מהרבה חברים
אנשים שפשוט לא מספיק גברים
שכן מי שגומר מסלול ב'ברק'
חייב להיות גבר וחזק".

(חיילי גולני מגדוד ברק).

למסלול ההכשרה הארוך אותו עובר החייל ביחידות החי"ר ישנם שני תפקידים מרכזיים, המשלימים זה את זה. באופן מעשי, המסלול מכשיר את החייל לתפקידי לחימה, והופך אותו לחייל מקצועי המוכן לקרב. באופן סימלי, למסלול יש תפקיד בהפיכתו של החייל הצעיר לגבר. שני התפקידים מחוברים ביניהם בקשר אמיץ. לא ניתן להיות לוחם מבלי להיות גבר, והמשמעות של להיות גבר בצבא ולעתים קרובות גם בחברה, היא להיות לוחם, מאחר שלוחם נתפס לא פעם כהתגלמות הגבריות. החיילים, כמו אלה המצוטטים למעלה, עושים ללא הרף את המשוואה שלוחם שווה לגבר, אך השאלה שנשאת פתוחה היא מהי הגבריות עבורם, ומהם מאפייניה. התשובה לשאלה זו פשוטה מצד אחד, אך גם מורכבת מאוד מצד שני. בהחלט ניתן על סמך החומר הקיים לשרטט את דמותו של הלוחם האידיאלי, על תכונות האופי והכישורים המייחדים אותו. אולם, למרות שהחיילים ומפקדיהם רואים את השירות ביחידה הקרבית כמסלול הכשרה לגבריות, קיימת עמימות מסוימת לגבי טיבה של גבריות זו. ראשית, החיילים מודעים לכך שישנם מודלים אלטרנטיביים לגבריות (כגון זו של ה"ג'ובניקים", כפי שהיא

מוצגת בפרק הבא). שנית, למרות שבאופן תיאורטי ומופשט החיילים בהחלט מסכימים עם המשואה, שלוחם שווה גבר, לא תמיד הם מעיזים לתייג את עצמם ככאלה. במלים אחרות, נראה שמוסכם על דעת החיילים ומפקדיהם שהשירות ביחידה קרבית "יעשה מהם גברים". מאידך, רק לעתים רחוקות משתמשים החיילים לגבי עצמם, או לגבי בני מחזורם בתואר 'גבר'. כך, שנדמה שלמרות שישנה הסכמה בין הלוחמים לגבי מיהו גבר והם מרבים לייחס תכונות גבריות לעצמם, קיימת עמימות לגבי השימוש בתואר זה וקשה למצוא אצלם את ה"שם המפורש".

יתכן שהשימוש בתואר 'גבר' אינו כל כך נפוץ בקרב החיילים, כי מדובר במובן מאליו. מאידך, יתכן שלמרות ההקבלה בין לוחם לגבר, אין החיילים מקבלים את גבריותם כמובן מאליו. השירות הצבאי טקס מעבר מבגרות לגבריות שונה מטקסי מעבר בחברות כגון הסמביה בגינאה החדשה. אצל הסמביה, מדובר בטקס חד וברור המגדיר מחדש את מעמדו של הפרט בחברה (Herdt 1981: 103-101). השירות בצבא, לעומת זאת, אינו טקס חד משמעי, אשר בסופו מוכתר הפרט באופן פומבי בתואר גבר. לעמימותו של טקס המעבר הצבאי מתווספת גבריות עמומה. החיילים מסכימים על עצם הגדרת המושג, אך רואים עצמם-לא רואים עצמם לגמרי כגברים ובשל חוסר ביטחון זה, אין הם משתמשים 'בשם המפורש'. יתכן גם כי הגבריות מעצם טבעה לעולם אינה "מושגת" באופן סופי ולכן יש בכל פעם להוכיחה מחדש באמצעות מבחנים.

קיימות דוגמאות לשימוש בתואר 'גבר' ולהקבלה הברורה בינו לבין הלוחם. למשל, אחד ממפקדי קורס מ"כים בגולני כתב לחבריו: "אין ספק שחייל המסיים שרותו כלוחם בגדוד או במפקדת החטיבה רוכש הרבה יותר ויוצא מן הצבא כגבר המוכן לחיי כאזרח עצמאי שאינו זקוק לשום תלות לאף גורם חיצוני". קיימות גם דוגמאות הפוכות הרואות באי עמידה בתלאות הטירונות והמסלול ככישלון לגבריות של הפרט. חיילים שלא החזיקו מעמד ועזבו את היחידה מושווים ל"לא גברים": חייל אחד תואר כבעל "חיתולים ובכי של תינוק מגודל", ועל אחר נכתב שעזב בלי לקחת את החזיה והטמפונים". מיעוט הדוגמאות בהן נעשה שימוש ישיר בתואר "גבר", מצביע על נדירותו. כפי שנראה בהמשך הפרק, הלוחמים מתהדרים בתכונות 'גבריות', כפי שזה בא לידי ביטוי ביחסם לעצמם, לגופם ולמין. אולם ניתן לראות בהומור, בטקסים ובשירים שכמעט ואין הם משתמשים בתואר "גבר".

דוגמה יוצאת דופן, המעידה על הכלל, היא שירם של חיילי 'ההנדסה הקרבית', השיר היחיד בו כן מצאתי אזכור ישיר לגבריות. חיילי ההנדסה נחשבים בצה"ל ל"קרביים" פחות מאשר חיילי חיל הרגלים ולכן נמצאים מתחתיהם בהיררכית היוקרה ובפריפריה של ההגמוניה הגברית. אולי זו הסיבה בשלה הם נאלצים לאשר את 'גבריותם' בפומבי, בניגוד לחיילי החי"ר. זהו למעשה השיר היחיד בו נתקלתי, הקושר באופן ישיר בין הצלחה בקרב לגבריות ולאשה כתגמול חברתי, ולכן הוא מחזק את הדעה שהגבריות אצל לוחמי החי"ר נתפסת כמובנת מאליה ולכן אין צורך להזכירה:

תן פקודה מסתערים	עכשיו מארב ממש חזית
נגמור את הג'וב נפתח ת'צירים	דרוך שם כסוף של הנדסה קרבית!
חגור, קסדה וגם גלילון	תן משימה מוכנים מיד
זה רק מוסיף לבטחון	תראה גברים אחד אחד
פזמון: כן, חייל הנדסה קרבית	עכשיו עם הל בקפה
צריך אומץ, צריך אומץ!	הו, איזה רגע יפה
לך בעקבות הכסופים	הי קריאה, רוצה כסוף
חברים לכל החיים!	היא יודעת שאתה אלוף
מניח מטען, הפיצוץ אדיר	משהו טוב קרה גם לו
עצמאי בשטח, אני שגריר	עכשיו היא בטח רק שלו.

(הנדסה קרבית)

מעניין שהיחידים שכן מרבים יחסית להשתמש בתואר 'גבר' הם דווקא הוריהם של החיילים. אבא של מתי מהצנחנים כתב בספר המסלול של בנו: "...חשבתיו מה לכתוב לספר הספרים/ על פלוגה בה כולם אחד-אחד גברים/...". ואילו אימו של צנחן מפלוגה אחרת כתבה: "ופתאום הנער הופך גבר/ חוזר עם ריחות שדה חסון מהרגיל/ ופתאום את לא סתם אמא/ את אמא של צנחן...".

אך בסך הכל נראה שההבדל בין הדרך בה החיילים מציגים את עצמם לבין דברי הוריהם סמנטי בעיקרו. ההורים משתמשים במושג הרווח בחברה הישראלית בכדי לתאר את השינויים החלים בבנם, או האמורים לחול בו במהלך שירותו הצבאי. החיילים, לעומת זאת, אינם נוהגים בדרך כלל לקרוא לעצמם גברים, אלא לוחמים. אך בפועל, נראה שמבחינתם אין הבדל בין גברים לבין "לוחמים גאים ובוגרים", כפי שהם קוראים לעצמם.

זאת מאחר שגם אם אין החיילים מכנים את עצמם בפירוש "גברים", הם מתייחסים אל עצמם כאל כאלה, בעיקר לאור הדרך הארוכה שעשו מאז שהיו טירונים. לפי תפיסתם, המבחנים והקשיים שעברו מקנים להם תכונות המייחדות את הגבר. דוגמה טובה לכך מצויה בספר מסלול של הצנחנים. בספר, מופיע מכתב שכאילו כותבת אימו של חייל למפקד. התואר "גבר" אינו מופיע במכתב, אך תכונותיו הן תכונות גבר. החייל מתואר כבעל יכולת פיזית גבוהה (לא מפריע לו חוסר השינה ומשימות מתישות) והוא בעל שליטה עצמית גבוהה (חוויות מרגיזות לא פוגעות בשלוות רוחו):

"שלום המפקד.

אני מודה. בשנה הראשונה של השירות הייתי ממש בלתי נסבלת. הצטרפתי ל"סיירת שניצל" למרות השם הגרוע שיש לה... כתבתי כל שבוע מכתב לטירון שלי ולמרות שאף אחד לא הרעיב אותו בצבא... שלחתי לו חבילות עמוסות בעוגות פיצוחים וחטיפים. הצטיידתי בכל מספרי הטלפון האפשריים וגם נעזרתי בכס פה ושם... הצבא בסדר גמור, חשבתיו, אבל אמא צריכה לעקוב. אסור לה לאבד שליטה במצב... ועתה- כמעט שנה וחצי לאחר הגיוס העניינים נראים אחרת... הבן מאותת לי שמספיק, שאני משוחררת מהשירות בסיירת... הוא פשוט מסתדר מצויין בלעדי. אתה יודע מה זה, המפקד, שהחייל שלך- הבן שלי בא הביתה ולא צריך שום טכס? ששום דבר כבר לא נורא- לא הקור ולא החום לא הרעב ולא הצמא. לא חוסר שינה ולא משימות מתישות? שבכל הוא יכול לעמוד ושום דבר לא שובר אותו. שעל כל חוויה מרגיזה שעוברת עליו שם אצלכם הוא מגיב ב"לא נורא" ו"נעבור גם את זה"? ומה איתי? מעכשיו אצטרך לחכות עד שישאיר אצלי את הנכדים כי יסע עם אשתו לחו"ל? אני מאוד מקווה המפקד שתשאירו בו איזו גבעה קטנה בלתי נכבשת. איזו חלקה, חלקונת, חלקיק של ילד, אפילו סמוי. כזה שרק אמא יכולה להבחין בו- ואז, מפעם לפעם אוכל עוד לפנק לי ככה. מעט. בשקט בצד. בהחבא...

שלך, בהערכה רבה, אמא."

קטע זה, בו מציג החייל את עצמו כ"לא ילד" (הרי אין בו אפילו "חלקיק של ילד"), כלומר כההיפך מזה- כלוחם בוגר, מאפשר לנו לבדוק מהן תכונותיו של הגבר כפי שהן באות לידי ביטוי בדמותו של הלוחם. מ"מכתבה של האם" ניתן ללמוד על שלושה מערכים של דימויים, או תכונות ה'עושות' את הגבר. לפיהן, הלוחם- הגבר ניחן ב: 1. יכולת פיזית גבוהה, 2. מיומנות ותושיה צבאית, כלומר ב"חיילות", 3. תכונות אופי, כגון יכולת שליטה עצמית ואומץ לב. שלושת הדימויים האלה משלימים זה את זה וקרוכים אחד בשני, עד כדי כך שאין הלוחם מסוגל לפתח מיומנות צבאית- "חיילות", ללא יכולת פיזית גבוהה וללא תכונות אופי מתאימות. תכונה נוספת אליה יש להתייחס היא האגרסיביות, שהיא לא פעם חלק בלתי נפרד מחברת גברים, בעיקר כאשר מדובר בלוחמים המחונכים למשימות של פציעה והרג. כמו את התכונות האחרות, גם את האגרסיביות ניתן לראות כתכונה טבעית שניתן לפתח או לשכלל. כלומר, כמו שהלוחמים רוכשים את מיומנויות הקרב, מפתחים יכולת גופנית ולומדים לשלוט בעצמם, כך הם גם מפתחים תכונות של אגרסיביות אישית וקבוצתית וכל מקבץ התכונות הזה מהווה את 'גבריותם'.

1. יכולת פיזית גבוהה

לוחם הוא תמצית הגבריות, מאחר שכישוריו הפיזיים והמנטליים הם המפתח להישארותו בחיים, לכן נזקק הלוחם ליכולת גופנית טובה במיוחד. לטענתם של Arkin & Dobrofsky (1978), קבלת המגוייס ליחידה הקרבית קשורה אמנם לנתוניו המוסריים והמנטליים, אך הנתון הפיזי הוא המרכזי מכולם. יחידות הממיינות את מועמדיהן, כדוגמת חטיבת הצנחנים, בודקות אותם תחילה בעזרת בדיקה שהיא בעיקרה בדיקת יכולת גופנית ("גיבושון"). רק אותם אלה שעמדו במאמצים הפיזיים מוזמנים לראיון הקבלה, כאשר המיון הפיזי הוא רק הראשון מבין הסטנדרטים הגופניים הגבוהים העומדים בפני חייל החי"ר. הלוחמים העוסקים בעבודה פיזית קשה ונושאים כלי נשק כבדים במיוחד כגון המא"ג, או מרגמה, זוכים ליוקרה רבה יותר בקרב חבריהם. ייחודם של כלי נשק אלה הוא משקלם הרב ולכן הם דורשים מהנושא אותם כושר גופני טוב. גל הרג"מ מתואר בספר מסלול של הצנחנים כ"סוחב כמו סוס, רץ כאיילה". על שי נכתב: "סוס זה לא מלה בשבילי, סוחב כמו שד ובטח כבר נחשתם שהוא צוות למרגמה ואותה סוחב כמו גדול". ניר מתואר כ: "חייל טוב, מאגיסט מעולה, בשבילו המא"ג- 'משקל עלה'". על עופר נכתב: "...בחור עם הרבה כושר כשכולם מתחת לאלונקה נשפכים הוא עם המא"ג והאלונקה מהסוחבים... מורעל הוא נשאר תמיד ולסחוב ת'מאג התמיד". על דביר נכתב שהוא היה "מ"כ בעל נתונים גדולים כיאה למא"גיסט". על ישראל מגולני נכתב שהוא: "משחק אותה גבר תמיד מאגיסט קשוח" ואילו על מאור מגבעתי, מא"גיסט אף הוא נכתב: "משקלות הוא מרים, תרגילים בקרב מגע הוא מדגים... במסעות הוא סוחב... משקיע הרבה באימונים... בכל דבר אשר עשה, אגרסיביות וגבריות היו לו לסיסמא". על אורן מגולני נכתב: "הוא ג'ון בריון ועליו נראה המאג כמו גלילון". על מעמד של נושאי המא"ג ניתן ללמוד גם מהתמונות המלוות את הטקסטים, בהם מוצגים הלוחמים, רזים ושריריים עם המא"ג במלוא הדרם²

לא בכדי על הגבר להיות רזה (כלומר חסר שומן) ושרירי. גבר רזה ושרירי הוא לא רק בעל יכולת פיזית גבוהה יותר. הרזון שלו, בניגוד לשומן, מעיד על מחויבות, כח רצון והיכולת לכבוש כאב פיזי ולהתגבר על עצמו. זאת מאחר שהגבר הרזה והשרירי עומד בפיתוי של אוכל ויש לו מספיק כח רצון וכח סיבולת לעמוד בכאבים ובקשיים שבפיתוח כושר גופני. מאידך, גבר שמן נתפס לא פעם כעצל, חסר משמעת ולא קונפורמי (Bordo, 1993: 195-196). אולי זאת הסיבה שבעיתה חיילים בעלי-בשר, נחשבים ליוצאי דופן ולא אחת סופגים עלבונות באשר למשקלם. ליד תמונותיהם של כמה מהחיילים המעטים הסובלים מעודף משקל בספרי המסלול, מצויינת עובדה זו. למשל, חייל אחד כונה "שמנמנת", אחר כונה "שמנמן" ועל חייל נוסף נכתב: "המטוליסט השמנמן" וצויין כי "בטירונות הוא קצת התקשה". בחיילים כמו משה מגולני, שעליו נכתב "שבלי אוכל לא מסוגל לתפקד", יש משום איום, מאחר שהלוחם כטיפוס אידאלי אמור להקדיש את מרצו לכוף, שליטה ודיוק. הלוחם אמור לשלוט בעצמו ולא להגיע למצב בו תשוקות, כמו מזון, ישלטו בו (Moore & Gillette, 1990: 83). לטענתה של Susan Bordo (1994: 292), הרגלי אכילה רעבתניים (היא נותנת כדוגמה את ביל קלינטון) נתפסים כנשיים, למרות שבאופן מסורתי תיאבון בריא נתפס כגברי. לדעתה, אהבת המזון מצטיירת כחסרת שליטה וכנשית ואי העמידה בפני פיתויי המזון מזכירה התנהגות המאפיינת נשים (או ילדים). לפעמים מופעל לחץ כבד על החיילים השמנים לרזות. בספר מסלול של גולני מסופר כי: "לילה אחד ביקש הסמל ארבעה חיילים החוצה... לפי הוראת הסמל הרימו אלונקה ועליה שוכב נחמן! הסיבה היא שנחמן מסרב לעשות דיאטה. האלונקה הורדה לאחר שנחמן הבטיח שיעשה דיאטה...". יתכן שמשקל היתר של נחמן הפריע לסמל לא רק בשל הפגיעה בכושרו המבצעי, אלא מעצם העובדה שהוא לא התאים לדמות הלוחם. אולי גם פגע נחמן בשל משקלו יוצא הדופן, באחידות המחלקה והקשה על יצירת סולידריות המבוססת על דמיון בין הלוחמים, הרזים ברובם.

2. חיילות

"אין? תתפרו מצידו!"

(דברי מפקד בצנחנים לחייליו).

את ה"חיילות" במובנה הצבאי ניתן להשוות למקצועיות בתחום האזרחי, כפי שמושג הלוחם בצבא דומה מבחינת משמעויותיו למושג המקצוען באזרחות. מקצועיות בשוק האזרחי, כמו גם ה"חיילות", נמדדת על ידי עוצמה, הצלחה וסטטוס, כאשר מעמדו של הלוחם נקבע על פי כוחו הפיזי, מיומנותו הקרבית ועלייתו במדרגות ההיררכיה הצבאית. ב"חיילות" ישנם אלמנטים של ידיעת מקצוע הלחימה על מרכיביו השונים, כלומר, מיומנות צבאית גבוהה. מבחינה פיזית מדובר בהסתערות על הצד הטוב ביותר, ירי למטרה, והתמודדות עם כלי נשק שונים. לוחם בעל "חיילות" גבוהה מדומה לא פעם ל"מכונת מלחמה", כלומר לוחם כה מקצועי עד כי הוא פועל באופן יעיל וקר רוח ממש כמו מכונה. במלים אחרות, הגוף הופך לכלי נשק בפני עצמו (Messner 1994: 89). אלמנט נוסף הוא "שיבצור" האפוד, כל לוחם מקבל אפוד קרב לאיחסון תחמושת, אולם האפוד שמספק צה"ל סטנדרטי ואינו עונה לדעתם של הלוחמים על כל צרכיהם. הלוחם האידיאלי, כחלק מהכנותיו לקרב, מפגין את מיומנותיו, תושייתו ועצמאותו על ידי התאמת האפוד לגופו, ויש כאן מעין 'הרחבה' של גבולות הגוף, והכנת חלקים מאולתרים מחומרים אקראיים וזמינים. חייל שאפודו "משובצר", כלומר תפור ומתאים לצרכיו, נקרא חייל "מדוגם". החוכמה היא לא לקנות חלקים מוכנים לשם שיבצור האפוד, כמו שניתן לעשות היום בכל חנות למוצרי צבא, אלא להפגין תושיה בעזרת תפירה עצמית ואילתור. אפוד "מדוגם" הוא גאוותו של כל חייל ומשמש כחלק מה"חיילות" שלו. למשל, על שי מהצנחנים נכתב: "כולם כבר יודעים, שי הוא הבחור שאת בתיה עוזיאל לימד מהו שיבצור" (בתיה עוזיאל הייתה הכוהנת הגדולה של עבודות יד בטלוויזיה בשנות ה-70 וה-80). על צביקה מגולני נכתב שהוא "נחשב לבעל 'ידי זהב' אפוד חובשים מדוגם הוא בנה הכל הוא 'השיג', שום דבר לא קנה".

מלבד הפגנת תושיה ועצמאות בהכנת אביזרי לחימה, מורכבת החיילות גם מהפגנת אחריות וסדר כלפי הצידוד הצבאי, שישמש את הלוחם בעת קרב. דוגמה למפקד "מקצוען", הוא שיר מהצנחנים, שעליו נכתב: "דאגת כמו שצריך לבלאי, לציודי העבודה... ובכלל למחלקה... שיר, ארגז הסמל שלך, ובכלל כל שיטת העבודה שלך, הסדר, תקתוק בעבודה וחריצות טבועים בנו היטב..." (עבודה מתקתקת היא עבודה טובה ומדוייקת, כמו תקתוק שעון). בטירונות ובמסלול מושם דגש רב על תקינותם והכנתם של עזרים צבאיים ומעניין להיווכח שהחיילים ככל הנראה הפנימו את את המסר והם מייחסים חשיבות רבה לסדר ולדיוק בכל הקשור לאביזרי לחימה. הם מבינים שלמידת תקינותם של אביזרים אלה יכולה להיות חשיבות מכרעת בעת קרב.

כפי שניתן לראות עד כה, ה"חיילות" אינה מתקשרת דווקא לאלמנטים של פיקוד, ולפעמים אפילו להיפך. חיילי הרובאית, מתוך כך שלא פנו למסלול פיקודי, אלא נשארו לוחמים, נחשבים בדרך כלל למקצועיים מאוד, מאחר והלחימה היא מקצועם וכפועל יוצא- גאוותם. ניתן לדמות את החיילים לפועלי צווארון כחול. פועלים מקצועיים, או אומנים, העובדים בעבודה פיזית קשה, הדורשת מהם מיומנות רבה. לדעת Susan Martin (1980: 89), איפיונים גבריים במקום העבודה כוללים: אחריות, שליטה, שימוש בכישורים, לקיחת יוזמה, והאפשרות לעוצמה ולכוח פיזי. איפיונים אלה משותפים למקומות עבודה אזרחיים ועל אחת כמה וכמה תפקידי לחימה, בעיקר בדרגות פיקוד. הלוחם, העוסק בעבודה פיזית, דומה למקבילו האזרחי: עובד צווארון כחול. לטענת McElhinny (1994: 160), עבודות הצווארון הכחול נחשבות בדרך כלל ליותר גבריות מאשר עבודות הצווארון הלבן. הסיבה לכך היא הכוח או האלימות הנדרשת לעבודת הצווארון הכחול, מאחר וכוח ואלימות נתפסים כגבריים יותר. לעבודות מסוג זה חשיבות מכרעת כי הן מהוות אמצעי דרכו נוצרת ומאשרת הזהות המינית.

ואם ניתן לדמות את הלוחם לעובד צווארון כחול, על אותו המשקל ניתן לדמות את המפקדים למנהלי עבודה, שבעבר היו פועלים ועם הזמן קודמו בדרגה. נראה שגם החיילים מודעים במידה זו או אחרת לדימוי זה, כמו אותו מ"מ שנפרד מחייליו במלים הבאות: "מעטה אין אתם שייכים עוד לועד העובדים כי אם להנהלה".

החיילות היא מיומנות נרכשת, האמורה להשתפר ככל ששוהה החייל פרק זמן ארוך יותר בצבא. לכן, החיילות מעידה על תהליך הסוציאליזציה שעבר החייל ועל בגרותו- גבריותו, ועל הפיכתו ללוחם. רק חייל בעל ותק צבאי יכול לרכוש מיומנות מקצועית, ולהפנים את חשיבותה וזה ההבדל הגדול בין הטריון המגושם וחסר הישע, ללוחם המקצועי.

בשל הדמיון בין הצלחה צבאית לאזרחית, נוטים הלוחמים לתרגם את מעמדם הצבאי, הנתפס על ידם כבעל סטטוס ויוקרה גברית גבוהה, למעמד חברתי גבוה בעולם האזרחי. עדות לכך ניתן למצוא בסיפורי "המחלקה בעוד עשרים שנה". כמעט כל מחלקה נוטה לכתוב סיפור דמיוני, המתאר את הלוחמים כאנשים מבוגרים בעלי משפחות:

פגישת מחלקה בעוד 20 שנה

"אני עומד לי עם אשתי במרפסת ביתי אי שם בשומרון וצופה לעבר שביל הכניסה בתקווה שראשוני המקדימים נענו להזמנה ששלחתי ויגיעו כפי שנקבע. פתאום מיתמר לו ענן אבק בשערי חצרי ומחליקה לה מרצדס כסופה וחדשה ועוצרת על סף ביתי. עוד אני עומד ומשתאה מי האורח הלא קרוי שהגיע דווקא בשעה שאני עורך פגישה לחברה מהצבא, יורד לו בזימזום חרישי החלון החשמלי שליך הנהג ומציץ ממנו ראש נוטה להקרחתה מלפנים...מיד אני מזהה את קולו של טל. מיד אני יורד ופותח את הדלת בשמחה, אנחנו מתחבקים קלות ויוצאים לשבת על הכיסאות המוצבים בדשא מול השולחנות עמוסות הכיבוד. טרם הספקנו להחליף חוויות ולדבר אודות מפעל הלולים המשגשג שבבעלות טל, נשמעת לה חריקת בלמים צורמנית של גולף שחורה שמודפסות עליה באותיות קידוש לבנה: "מכון ללימוד אומנות האיגרוף התאילנדי", ומתוך המכונית שעוד לא הספיקה לעצור קופץ לו במרץ מי אם לא שילר. הוא מצוייד באקדח, הרבה חיצונית הוא לא השתנה וכמובן שהסיפור הראשון שהוא מספר לנו, עוד טרם אמר שלום, זה על התקרית שהיתה לו עם זורקי אבנים בכפר הערבי...המוליך לשיובינו ועל הצליפות שהנחית עליהם עם אקדחו. בין הראשונים להגיע...הוא כמובן חברי הטוב מההתנחלות השכנה, הלא הוא ד"ר שנייד, הוא כמובן מגיע בטרנזיט הישנה שלו שמתוכה נשפכים לחצר ביתי כשמונה מזיקים קטנים מגיל שנתיים ועד עשר ומהקבינה יורדת לה אשה עם שבים לבן לראשה כשכרסה בין שיניה...חיים הוא דוגמן ידוע שתמונתו מופיעה בתדירות גבוהה בשערי המגזינים ובעמודים האמצעיים...וכן מגיע לו גליסקו, כמובן בסוברו המושכרת של 'סולתם' ביקנעם שם הוא עובד כמנהל עבודה...אחר כך מגיע רמו עם יפהפיה צעירה שמדברת במבטא צרפתי...בונבון הוא כיום בן-אדם מוכר בחוגי הבהמה הירושלמיים והוא מנהל את מועדון ה'הנגר'...וליאור...הוא כיום סגן ראש המועצה במעלה אדומים והיוזם הראשי של פרויקט חיבור הערים ירושלים ומעלה אדומים...חובב הוא כיום סמח"ט בגולני...מגיעים גם ערמי שהוא יועץ הרמטכ"ל לעניני מרגמות, זעורר שמנהל ישיבה בעיר העתיקה, מיכה שזה עתה מסיים את עבודת הדוקטורט בהיסטוריה...כך יושבים להם עם משפחותיהם אנשים שבין העשור הרביעי והחמישי בחייהם ומעלים חוויות וסיפורים ישנים משירות צבאי מסוכן ובעל אתגרים שלא ישכחו עד הסוף חייהם".

(גולני).

סיפור זה, יוצא דופן אמנם, אך חוזר בגרסאות שונות כמעט בכל ספרי המסלול, מציג את הלוחמים כ"מיין סטרים" וכמצליחנים לעתיד. יתכן שהלוחמים, התופסים את עצמם כהתגלמות הגבריות וההצלחה במישור הצבאי (ואין זה משנה אם מדובר בלוחמים מן השורה שלא התקדמו במסלול הפיקוד), ממשיכים את הדימוי גם לחיים האזרחיים. כפי שהם היוו חלק מהאליטה הצבאית, כך הם יהיו חלק מן האליטות האזרחיות, בין אם מדובר באליטה הצבאית (סמח"ט גולני, יועץ הרמטכ"ל), הדתית (מנהל ישיבה), האקדמית (רופא, דוקטור להיסטוריה), הפוליטית (סגן ראש מועצה) והבהמית (דוגמן, מנהל מועדון). לפי קטע זה וקטעים אחרים, הלוחמים מצויים כולם בתפקידי ניהול ומחזיקים בסמלי סטטוס נוצצים (יפהפיה בעלת מבטא צרפתי, מכונית מרצדס, מכונית גולף ואופנוע יוקרתי). כלומר, כמו שהם החזיקו בתפקידים גבריים ויוקרתיים בצבא, המלווים בסמלי סטטוס (כגון כומתה, נשק ועיטורים), כך הם יחזיקו בתפקידים גבריים ויוקרתיים באזרחות. מעניין להיווכח שלמרות הצלחתם העתידית, אין הלוחמים מהווים את העשירון העליון בחברה מבחינת תפקידים, יוקרה וכסף. יתכן שזה נובע מכך שגם בצבא אין הלוחמים

משרתים בתפקידים היוקרתיים והגבריים ביותר. מעליהם בהיררכיה נמצאים תמיד הטייסים ולוחמי הסיירות.

3. תכונות אופי

"הדיבור השקט, הקשיחות וכובע הדיסטנס על הפנים, השאירו זכרונות חרוטים בליבנו של פחד והערכה".
(חיילי הצנחנים נפרדים מהסמל).

חלק בלתי נפרד מה"חיילות", הם תכונות האופי הנתפסות כגבריות. קשה לעסוק בתכונות אופי גבריות מבלי להיקלע לסטריאוטיפים ולהכללות. בעיקר כאשר אנו חיים בעידן של שבירת מיתוסים. כיום, נראה שגם החיילים עצמם ערים מאוד לדימויים המתקשרים להחימה ולגבריות, ולכן מנסים להימנע מהם. לכן, אנסה ליצור טיפוס אידאלי של תכונות האופי המיוחסות ללוחם. תכונות, שגם אם לא כולם מסכימים איתן, אלה הן התכונות שאליהן נהוג להתייחס בדרך כלל, לחיוב ולשלילה.

ננסה למשל לפענח את סוד קסמו וגבריותו של המ"מ תומר מהצנחנים, כפי שתיארו אותו חייליו:
"...היינו מסתכלים עליך..ועמדת מולנו עם יד אחת על ידית האחיזה (וכולנו התחלנו ללכת עם יד על ידית האחיזה) חזה בולט קדימה (עמידה אותה כמובן אימצנו) כובע פטריה מקופל בכותפת (קיפול שכולנו ניסינו לחקות) ומבט חודר חזק כל כך...הרי היה ברור לנו שאתה נותן פקודות לרמטכ"ל, שהצבא זה תומר ותומר זה הצבא...".

מה מיוחד בתומר? מה הופך אותו לדמות לחיקוי ומהו הדבר העובר אלינו מבין השורות וגורם לנו להאמין בסוד קסמו גם מבלי להכיר אותו? תומר הוא "גבר": יש בו אלמנטים גבריים בולטים (כגון חזה בולט ומבט חודר, ממש כמו לגיבורי הרומן הרומנטי) והוא סמכותי עד כדי כך שהוא מסוגל לגרום גם לרמטכ"ל לבצע את פקודותיו. למעשה, אני בטוחה שהוא כה קר רוח עד כי אינו צריך להרים את קולו בכדי לעשות זאת. מספיק שינעץ "מבט חודר".

לטענת MOORE & GILLETTE (1990: 82-88), הלוחם נדרש לשליטה פנימית וחיצוניות, פסיכולוגית ופיזית ופעולתו לעולם אינה דרמטית. הוא אינו מבזבז אנרגיה יותר ממה שהוא חייב, ולכן הוא אינו מדבר יותר ממה שנחוץ. הלוחם ניחן באומץ ובמשמעת עצמית רבה שפירושה שיש בו את היכולת לפתח שליטה ועליונות על גופו ומוחו.

דמות הלוחם כפי שמור וג'ילט מציגים אותה הולמת במידה רבה את מודל הגבריות הצה"לית. לוחם טוב אמור להיות בשליטה פיזית ונפשית רבה ככל האפשר, אליה הוא מגיע על ידי אימונים ובעזרת הדוגמה שנותנים לו מפקדיו. למשל, המפקדים היותר נערצים בצה"ל אינם נוהגים להרים את קולם. להיפך. בדרך כלל הם מדברים בקול נמוך, מה שמוסיף לתחושה שהם יוצרים סביבם של שליטה במצב וקור רוח. המפקדים מלמדים את חייליהם לשלוט בצרכים וברצונות שעלולים לפגוע במיומנות החימה. חיילי הצנחנים מספרים על תרגיל שבו "לאחר לילה שלם של הליכה..." החלו החיילים להתלונן "בבכי קללות ורגליים כנועות... כל הזמן נשמע הקול איפה המים איפה האוכל?...". כתגובה, כינס הסמ"פ את החיילים "פצה פיו והחל שוטף אותנו 'אתם אפסים נקבות חנונות במצב מלחמה לא יהיו מים ואוכל'..." ניתן לראות שבמקרה זה, כמו ברבים אחרים, נוקט המפקד בתגובה אגרסיבית ומדמה את החיילים "לא גברים", כלומר ל"נקבות" ול"חנונות". השימוש באגרסיביות אינו יוצא דופן ביחידות הקרביות ועולם הגברי בלבד. אדרבה, האגרסיביות נחשבת להתנהגות גברית מאוד ואפילו רצויה בנסיבות מסוימות.

4. השימוש באגרסיביות כביטוי לגבריות

"בכל דבר אשר עשה, אגרסיביות וגבריות היו לו לסיסמא"

(נכתב על הלוחם מאור מגבעתי).

מאפיין נוסף של הגבריות הוא השימוש באגרסיביות. לטענתו של Eisenhart (1975), יכולת השליטה של הפרט במצבו, ביחד עם אגרסיביות ועמידה במשימות הפכו אקוויוולנטים לגבריות. לטענתו, על חיילי המארינס הופעלו לחצים להפעיל אגרסיביות, שהיא אמצעי הגנה על החיים בקרב, אך גם על הדימוי העצמי הגברי.

לאגרסיביות בסיס ביולוגי (Konner 1982) והיא תכונה שמפתחים אצל החיילים במהלך האימונים, בין השאר בעזרת הדוגמה האישית שנותנים להם המפקדים. לאלגרסיביות יש תפקיד כפול: מחד, האגרסיביות חיונית מאוד בעת לחימה ועוזרת ללוחם לשמור על חייו ולהכניע את האויב. מאידך, יש לה גם תפקיד תוך-קבוצתי לשם הגדרת גבולות והיא לא פעם מופעלת כנגד אותם החיילים שאינדווידואליזם שלהם נתפס כאיום על הקבוצה. בכך, האגרסיביות משרתת למעשה את הסדר החברתי הקיים ומונעת סטייה ממנו.

כמו תיאורו של אייזנהרט את המארינס, גם בצה"ל יש תפקיד חשוב מאוד לאגרסיביות בפרט ולא למנטים פיזיים בכלל. למשל, מקום נכבד יש לאגרסיביות שמפעילים מפקדים על חיילים בטקסי מעבר. כל טקס מעבר, כגון טקס קבלת הכומתה, הנערך בסוף "מסע כומתה", או טקס קבלת דרגות, מלווים באלמנטים פיזיים מודגשים. כתבו חיילי צנחנים על מפקדם: "...אחרי מסע כומתה מייגע כומתה אדומה חבשת על ראשינו. מכה הנחתת על חזינו וחיכת אלינו בפעם הראשונה...". כלומר, יש כאן גם אלמנט של אינטימיות וקבלה. מחלקה אחרת בצנחנים מספרת: "יצאנו למסע כומתה... בסוף המסע הגענו לגבעת התחמושת שם חיכו לנו ההורים, וקיבלנו מאלעד (המ"מ) את הכומתה בתוספת אגרוף כמובן, שסימל את הפיכתנו לחיילים בוגרים לכל דבר שיודעים היטב למה הם מסוגלים אם רק ירצו". המוטיב הפיזי כה מושרש ומהותי אצל הלוחמים, עד כי לא פעם נוהגים מפקדים להעניש פיזית את החיילים. הענישה נתפסת כגברית ולא כעלבון או כפגיעה. על ערן הסמל נכתב בצנחנים: "...ערן היה מיוחד, לא כמו כולם, הוא היה היחיד שהיה מחלק מכות במסעות לאנשים שהיו בסוף. הוא היחיד שהיה קופץ עליהם כמו טרמפולינה כשהם לא נשכבו... ערן, לא היית איתנו הרבה זמן, אבל אף פעם לא נשכח אותך!". מחלקה אחרת בצנחנים מספרת בנוסטלגיה על מסע כומתה: "החברה מתחילים להיות אפופים, העיניים נעצמות תוך כדי הליכה. 'אתה אפוף? שתי כאפות יעזרו לך!' שתי כאפות מהמ"כ וסטירה מצלצלת ואתה כמו חדש". בספר מסלול אחר של הצנחנים מסבירים החיילים איך נהג הסמל לזרום בעת מסעות: "...השיטה הייתה לתפוס אותו (את החייל) באפוד ולהריץ אותו 20 מטר בכוח בקצב מטורף... אם זה לא עוזר מנסה הסמל סטירה ונזיפה... במקרים קיצוניים נכנסים לתמונה אפילו בעיטות" (אפוף- עיף, מעורפל חושים, כאפה- מכה).

הקשר בין כוח היררכי לכוח פיזי כה חזק ביחידות הלוחמות, עד כי היו מקרים בהם מפקדים עברו את גבול ה"כאפה" וה"סטירה". מרואיין מגולני סיפר לי כי בעת היותו טירון נהג המ"מ לירות לחיילים בין הרגליים בכדי לזרוז אותם. מקרה נוסף, חמור פחות, הגיע לעיתונות תחת הכותרת "אדם נשך אדם" (הארץ 15.7.94). בכתבה סופר על טקס מעבר שערך מ"פ בצנחנים לאנשי סגל חדשים שהצטרפו לפלוגה: "בין אנשי הסגל הטקס היה ידוע בשם 'זריקה', וכל מ"כ חדש היה צריך לעבור אותו... תוך כדי שיחה וצחקוקים... התנפלו עלי וגררו אותי לאוהל המ"פ. זה נראה לי כחלק ממשחק גופני, כוחני, שנולד על הרגע. אבל כשהוכנסתי לאוהל של המ"פ כולם התנפלו עלי וניסו להפשיט אותי. לא נתתי להם, אבל הם הצליחו בכל זאת להפשיל לי קצת את המכנסיים ולחשוף את הישבן. ואז המ"פ ניגש ותקע את השיניים שלו בישבן שלי... לא הכאב היה העיקר, אלא ההרגשה שזה קצת משפיל ולא לעניין... מאוחר

יותר אני בעצמי השתתפתי בדבר כזה, יחד עם כולם, למרות שאף אחד לא התלהב יותר מדי... זאת לא הייתה סטייה מינית של המ"פ, אלא משהו שקשור אולי ברצון שלו שנהיה גברים... היה חשוב למ"פ שהמפקדים שאיתם הוא עובד יהיו מגובשים ויוכחו את גבריותם...".

בטקס יוצא דופן זה ישנם אלמנטים הומוארוטיים ברורים, כאשר המ"פ "בועל" או "אוכל" את המ"כ הצעיר. אין בכך כדי לרמז על הומוסקסואליות דווקא. Peter Lyman (1987) טוען כי ליחסי חברות בין גברים יש גוון ארוטי והאינטימיות והמתח החבוי שביחסיהם בא לידי ביטוי באמצעות הומור. Michael Messner (1992: 227) מוסיף, שמה שמונע מהאירוטיות ביחסי גברים להפוך למינית היא הפיכתה לטבעית דרך הומופוביות גלוייה והפניית הארוטיות כלפי נשים כאוביקט מיני. יצירת הסולידריות החברתית על רקע הנחות משותפות ביחס לאחר מסבירה את השימוש בכינויים: "נקבות חנונות" ו"אשה". על אינטימיות והומוארוטיות ראו בפרק הבא.

בכל הדוגמאות האלה מפעילים המפקדים אגרסיביות כלפי הכפופים להם, כאשר בכל קונטקסט מקבלת האגרסיביות הזאת תפקיד שונה. יש והיא מסמלת את קבלתו של החייל לתוך הקבוצה בעזרת אגרופ, או נשיכה, ויש והיא משמשת כאמצעי הענשה לחיילים שלא עומדים בתקנים הפיזיים או החברתיים של הקבוצה. אל השימוש באגרסיביות מתלווה תמיד אלמנט של הכפפה או השפלה. גם כאשר האגרופ מעיד על קבלתו של החייל לקבוצת הלוחמים, הרי שהאלמנט הפיזי בא להציב גבולות ולהגדיר היררכית את מקבל האגרופ, או הנשיכה, ואת הנותן, שהרי לא יעלה על דעתו של חייל לנשוך מפקד. כך שבראש ובראשונה לאגרסיביות יש תפקיד חשוב בשמירה על הסדר החברתי הקיים, כלומר, הסדר ההיררכי בין המפקדים לחיילים והסדר השוויוני שבין החיילים עצמם.

אולם לעיתים נדירות קיימת האפשרות למעין 'היפוך תפקידים' בין החיילים למפקד. מדובר בדרך כלל במפקד שהחיילים מאוד מזלזלים בו ואינם חוששים להשפילו. למשל, המפקד אהוד מהצנחנים. אהוד מתואר כמפקד לא מקצועי במיוחד (שוכח את נשקו, חסר כושר גופני עד כדי כך שהמחלקה צריכה לעזור לו), וכאחד "שידע כיצד להעלות את לחץ הדם" של החיילים. כהמשך ליחס המזלזל, הם ערכו לו מעין טקס "זובור" (זובור, מלה בערבית שפירושה זין, משמש כטקס מעבר בעת קבלת דרגות, או כאמצעי ענישה של החיילים על ידי חבריהם) ספונטני: "בל נשכח את הזובור שעשינו לו במלון הייט-איבגי פשוט לקח אותו, הוביל אותו למזרקה ושם הטביל אותו בלי שום התנגדות מצידו של אהוד". בעיני החיילים, אהוד היה מפקד כל כך יוצא דופן, עד כי נתן לאחד חיילים להטבילו ללא מאבק. אין ספק שאם היה החייל איבגי חושש מאהוד, הוא לא היה זורק אותו אל תוך בריכת המים, אבל נראה שמה שבאמת נראה לחיילים מוזר, הוא שאהוד לא נאבק, אלא נשאר פסיבי. בכך, למעשה, ביצעו איבגי ואהוד היפוך תפקידים מלא, כאשר איבגי מילא את תפקיד המפקד-המשפיל ואהוד את תפקיד החייל-הפסיבי והמושפל. טקס ה"זובור" משמש בדרך כלל גם (ואולי בעיקר) כטקס מעבר המציין קבלת דרגה. לא אחת נהוג ביחידה בה כבר ירד ה"דיסטנס", שהחיילים מארגנים טקס "זובור" כזה למפקדיהם שעלו בדרגה³. מחד, האירוע יכול להעיד על מערכת היחסים שנרקמה בין המפקדים לחייליהם, כלומר, על יחסי קירבה, או לפחות על חוסר מורא מפני המפקד. מאידך, יש בו גם אלמנט של נקמה והשפלה, מאחר שמדובר בהטבלתו בכוח של מקבל הדרגה בנוזלים שונים, החל ממים וכלה בתערובת של שמן מכונות, קמח וביצים (מוטיב ההטבלה הוא מוטיב נפוץ ביחידות הקרביות וההשתתפותו הראשונה של הלוחם בקרב מכונה "טבילת אש").

הטקס הזה מקובל מאוד בקרב החיילים מכיוון שהוא מאפשר בו זמנית את השפלתו ואי השפלתו של המפקד. המפקד מושפל מאחר שהוא מותקף בידי קבוצת חיילים השופכים עליו לא פעם תערובות המשחיתות את בגדיו. מאידך, הטקס לא נתפס כהתקפה אישית על המפקד, אלא כפועל יוצא מגורם חיצוני: קבלת דרגה. וכך יכולים החיילים לערוך מעין היפוך תפקידים, לתקוף את מפקדם ולהשפיל אותו ועדיין האירוע נתפס כלגיטימי וכלא משפיל על ידי שני הצדדים.

טקסים כגון נפוצים בחברה האנושית. בשבטים מסוימים באפריקה, כחלק ממערכת של מסורת וקדושה, קיימים טקסים של מרידה ריטואלית, בהם צריכים כפיפים לבטא בגלוי את התנגדותם לסמכות. לטענתו של Max Glukman (1963: 112-127), הטקסים האלה יכולים לבטא קונפליקטים חברתיים מהותיים. יש בהם מחאה, אך לא מרידה והם מאפשרים התנגדות ממוסדת המחדשת את אחדות המערכת החברתית. גם טקס הזובור בצה"ל שומר את המרד, או המחאה בתוך גבולות ברורים ומוסכמים ומה שיכול להיתפס כמשחקי הקונפליקט, בא בעצם להדגיש קונפורמיות ולכידות חברתית.

אותן דינמיקות פועלות גם במקרה של טקסי מעבר קבוצתיים, הנערכים לפלוגות מסולול. גם בטקסים אלה משמשת האגרסיביות בתפקיד של קבלה ושל הצבת גבולות היררכיים בו זמנית. בטקסי המעבר הקבוצתיים נפרדת הפלוגה מ"צעירותה" והופכת לפלוגה בוגרת וזאת בעזרת האגרסיביות שמפעילה עליה פלוגה ותיקה יותר. פלוגת צנחנים מציינת בספר המסולול שלה כי "פלוגה בוגרת בלי זובור לא הולך...". אותה פלוגת צנחנים מספרת בהומור על הזובור שעשתה לפלוגה צעירה יותר ומדמה זאת למבצע צבאי: "חרש חרש מתגנבת הפלוגה לעבר מאהל פברואר 8. מחלקת הרתק על ביציה ותחתונה מתמקמת באוהל המטבח ומחלקת האיגוף מבצעת איגוף צבאי... באומץ וללא מורת רוח עזבו את השק"ש (שק שינה) מאחוריהם... וצעדו למשימה". אחד החיילים "...זועק: הפלוגה, לפנינו האויב קדימה להסתער- רתק אש... הפלוגה מסתערת- ביצים באויר ואין אחד מן האויב שלא נפגע...".

על טקס מעבר אלים אחר מספרת פלוגת צנחנים ממחזור גיוס פברואר. הפלוגה תיארה בספר המסולול שלה פגישה עם פלוגת המסייעת, המכונה גם פלוגת הרב"טים: "בערב הגדודי... התנהל מרתון שירה בין הפלוגות. הפברוארים התגלו מגובשים ביותר, ובמלוא עוזם ו'חוצפתם' החלו לשיר שירים שקצת 'עיצבנו' את המסייעת. שהרי: 'איך הצעירים האלו מעיזים להעלות על שפתותיהם את השם רבטי"ם. שם שמשווה במשמעותו לכינוי 'אלוהים', ואולי אפילו יותר קדוש...". המשך הסיפור מתאר את כעסה של פלוגת המסייעת הותיקה יותר ואת נקמתה בשניים מחיילי מחזור פברואר. חיילים שניראו לה מעיזי פנים במיוחד לנוכח הותק הצבאי המועט שלהם. הנקמה הייתה פשיטה באישון לילה על הפלוגה: "לביב הוצא ממיטתו בליווי סכין המוצמד לגרוננו ונלקח לאוהל ההוצאה לפועל. שם נעשה לו זובור כ'יאה' לפלוגת המסייעת שאינה סוגרת חשבונות מהר כל כך". המאורע המתואר, לא רק שלא נתפס כטראומטי אצל הנוגעים בדבר, אלא צויין בגאווה: "אין ספק שהפלוגה 'עברה צעירות' לשמה, אך מעל לכל. היא שמרה על איכותה". כלומר, הפלוגה עמדה בקשיים והוכיחה את 'גבריותה'. לא בכדי מושוים הטקסים לקרב, או לפשיטה צבאית. כמו שלוחם מוכיח את גבריותו בקרב, כך מוכיחים החיילים את גרותם- גבריותם בארועים דמויי קרב.

כפי שראינו, טקס ה"זובור" מהווה מעין טקס קבלה בו פלוגה צעירה מקבלת הכרה מפלוגה בוגרת יותר, בעזרת אלמנטים אגרסיביים (מכות, איום בסכין). אולם ל"זובור" יש תפקיד חשוב גם כמכניזם השומר על גבולות הקבוצה והכופה התנהגות קונפורמית על חבריה. ה"זובור" משמש לא אחת כאמצעי התראה וענישה, שבו תוקפת הקבוצה חייל שסטה, לדעתה, מהנורמות. ההתקפה האלימה מתרחשת בחושך, מבלי שיוכל החייל לחזות בתוקפים, או לאחר שהקורבן נעטף בשמיכה המונעת ממנו לראות. לכן, ניתן לראות את ה"זובור" כמעין אקט חברתי סמלי שבו הקבוצה התוקפת מדומה לגוף אחיד, שאין בו חשיבות לפרטים המרכיבים אותו. הקורבן יודע שהוא מותקף בידי קבוצה, אך אין הוא יכול לדעת בידי מי בדיוק, כי מביחנתה של הקבוצה מדובר בגוף אחד, מלוכד. "זובור" מסוג זה הוא מכשיר אפקטיבי ביותר בשמירה על הסדר החברתי. עצם המחשבה עליו, או נפנוף באיום, יכול לגרום לחרדות אצל החייל ולהיצמדות לכללים, מאחר שכל תוקף יודע שהוא עצמו קורבן פוטנציאלי. בספרי המסולול לא מצאתי איזכורים ל"זובור" כעונש קבוצתי, ואין זה מפתיע, מאחר שמדובר באירוע המביך את משתתפיו, תוקפים וקורבן כאחד, ומועבר מפה לאוזן בחשאי כמעין סיפור, או מיתוס, שאין לדעת מתי באמת התרחש, אם

בכלל. עדות גלויה ואמיצה על טקס הזיכרון ניתנה בסרט: "גולני שלי", שהוקרן בתוכנית מבט שני, ינואר 1997.

האגרסיביות הגברית, טוען Peter Lyman (1987), אינה ספונטנית, אלא נשלטת על ידי חוקים. האגרסיביות הנשלטת על ידי חוקים יעילה מאוד לארגון, בכך שהיא קושרת אנרגיות אגרסיביות לסדר החברתי בעזרת חוקים. האגרסיביות הזו חייבת להיות מחושבת ולא כעוסה, מאחר וכעס נחשב ל"איבוד שליטה". על האגרסיביות להיות הלימה להיררכיית הכוח בארגון ולשרת את הסמכות ולא לאתגר אותה. על האגרסיביות לשרת את הצורך הקבוצתי בסולידריות ולא את צורך הפרט באוטונומיה. התרבות הגברית, טוען Lyman, מפרידה בין אגרסיביות לכעס. אגרסיביות מתקשרת לכוח ולשליטה עצמית (קור רוח, או בסלנג המקובל "להיות קול"). כעס מתקשר לאלימות ולאובדן שליטה, ולכן נתפס כדבר שלילי. האגרסיביות יעילה לצה"ל, מאחר והיא משרתת את המטרה הפורמלית של הצבא: להרוג, להרוס, ולכבוש, כפורקן לזעם, תסכול ויאוש (Shatan, 1977: 599).

כל הדוגמאות לארועים בהם הופגנה אגרסיביות היו ארועים מאורגנים, שהתקבלו על ידי שני הצדדים, התוקף והמותקף, כחלק מהסדר החברתי. האגרסיביות הייתה מחושבת ולא גררה אחריה בדרך כלל ביטויי מחאה, או כעס של הקורבן (בעיקר כל עוד לא היוותה אמצעי הענשה, אלא אמצעי קבלה). אדרבה, בדרך כלל המשתתפים חשו גאווה על עצם השתתפותם ב"מפגני הגבריות" האלה, אולי משום שהם מהווים מעין "חזרה כללית" למקרה בו הם יפגשו באויב. כי אחרי הכל, האגרסיביות משרתת מטרה פורמלית וברורה של הצבא והיא להרוג, לפצוע ולכבוש את האויב.

מעניין שתחת אותו השם: "זיכרון" מסתופפים שני טקסים שונים: האחד הוא טקס קבלה לקבוצה, או קבלת דרגה והשני הוא טקס משפיל בו יוצאת הקבוצה כנגד חייל הנחשב בעיניה לסוטה מהנורמות הקבוצתיות. ואולי אין זה מפליא ששניהם מכונים "זיכרון", מאחר ובשניהם קיים אלמנט של הכפפה, השפלה והגדרת גבולות, בין אם הכוונה לקבלת החייל לקבוצה, או הוצאתו ממנה.

טקסי המעבר האגרסיביים מחזירים אותנו גם לנקודה שהדגישה Badinter (1995, 67-72), שטענה כי זהות גברית נרכשת במחיר של קשיים רבים. בכדי לזכות בגבריות יש צורך במבחנים, הכוללים לעתים קרובות כאב פיזי או נפשי ולפעמים גם בצלקות המעידות על אומץ לב. הטקסים הפיזיים מקבילים לשלב השלישי טקסי ההתקבלות שמתארת בדינטר. מטרתם של הטקסים לשנות את הסטטוס ואת הזהות של הנער כדי שיוולד מחדש כגבר. לאחר השלבים הראשונים שהם הפרדת הנער מהעולם ה"נשי" ובידודו, עליו לעבור טקס שיהיה קשוח, דרמטי ופומבי. טקסים אלה כוללים הקרבה, מילה, הכאה עד לזוב דם. ובגרסה הצה"לית: מכות, בעיטות, סטירות, נשיכות ואיומי סכין.

אך זאת כל עוד האגרסיביות נתפסת על ידי החיילים כדרך להתקבל לקבוצה, ולא כענישה קבוצתית משפילה, הבאה כתגובה לחרדות הקבוצה על כך שהפרט אינו מספיק קונפורמי לה ומחזקת את הסדר החברתי.

בעיקר על מין וקצת גם על אהבה

"בחירה" המעבר דק בין התנהגות תרבותית נאותה להתנהגות חזיתית. חברה גברית קשוחה הנמצאת מרבית-הזמן בתנאי-שדה קשים, ככוננות או באימונים, יכולה לפתח דרכי-התנהגות בלתי מקובלים שאינם הולמים אוכלוסיה תרבותית, ולכן לא פעם סבלתם וקיבלתם עונשים בצורה קולקטיבית או כבודדים".

(רוני, מ"פ)

(בצנחנים)

כאשר דנים במאפייניה של הגבריות, לא ניתן להתעלם ממין ומביצועים מיניים, המהווים מרכיב חשוב מאוד בהגדרת הזהות הגברית. לפיכך, הדיון שלפנינו עוסק בעיקר במין, במיניות ובתגמולים החברתיים שמקנה הפעילות המינית והשיח עליה בחברה גברית. בדיונינו עלינו לעשות הפרדה ברורה בין אהבה לבין מין. אם נתייחס באופן מכליל וגס לשני מושגים אלה, אהבה ומין, נראה כי לא רק היחס אליהם שונה, אלא אף התגמולים החברתיים שזוכה להם הגבר, או הלוחם שונים. המין, יותר מאשר האהבה, הוא הנושא המרכזי אצל החיילים, וללא ספק זה מושפע מגילם (גיל ההתבגרות) ומהסיטואציה של חבורת גברים צעירים ללא נשים כמעט, המשתמשים בשיח על נשים ומין לצורך גיבוש חברתי ויצירת שפה משותפת. כמו שמסכמים חיילים בספר מסלול של גולני: "ומה היה הכי חסר במשך 16 החודשים האחרונים? ללא ספק- בחורות. ובנושא זה, הרי מיותר להרחיב, חברה בני 19-20 דורשים לא רק אוכל כדי להתקיים". האהבה אף היא קיימת ומוערכת, אך לא כמו המין, מאחר והיא אינה מעידה על גבריותו של בעליה. לפיכך, המין, העיסוק בו, התגמולים שהוא מקנה, והיחס לנשים כאוביקט למין, הם ענייניו של פרק זה.

את יחסם של החיילים למין בכלל, למיניות של עצמם, ולנשים, ניתן ללמוד בראש ובראשונה מתוך התייחסותם לעצמם, לגופם ולחיילים אחרים. מתוך כך ניתן ללמוד על חרדותיהם בנוגע למיניותם: ליכולתם המינית, חרדה מפני בגידת בת הזוג והומופוביה, וכן על יחסם אל נשים, כולל דימוי האשה לחפצים הקרובים לחייל. לפיכך, סעיף זה מחולק לחמישה סעיפי משנה: א. המין והשיח עליו כדרך ליצירת סולידריות חברתית, ב. המין כמקור לחרדות, ג. האם ניתן לדבר על יחסי אינטימיות בין גברים, ד. דימויי נשיות בפלוגה, ה. אוביקטיביזציה של האשה.

א. המין והשיח עליו כדרך ליצירת סולידריות קבוצתית

"כשחברתך לא לידך, תן לידך להיות חברתך!".

"בשביל מה יש בנות? בשביל המורל! ובנים? בשביל להרים את המורל!".

דרך התייחסות אחת להומור ולשירים בנושא מין, היא על ידי מיונם לפי התפקיד שהם ממלאים עבור החיילים. מיניותו של החייל מרכזית מאוד לעניינינו מפני שהיא מהווה חלק מדימוי הגבריות שלו. בעיני החיילים, המין אינו רק צורך ביולוגי ורגשי, הנעשה באופן דיסקרטי. אדרבא, חשיבותו נובעת בעיקר מיכולתם להפכו לפומבי ולמשותף, למעין זירה המאשרת את גבריותם כל פעם מחדש ומשמשת במקביל גם כדרך לפורקן וליצירת סולידריות קבוצתית.

דרך בדיחות, לגלוג ושירים גסים על מין יכולה הקבוצה ליצור לעצמה מכנה משותף הטרוסקסואלי, וכך להתגבש כנגד ה"אחר": האשה, היכולה להצטייר כאנונימית וכקובץ של איברים ללא אישיות ויחוד. העיסוק בנסיון המיני, הנתפס כסימן לבגרות וליוקרה, הוא כלי ליצירת סולידריות בין הלוחמים. החיילים נוטים להתפאר בנסיונם, ולציין בספר המסלול את אותם החיילים ש'הולך' להם עם בנות'. כמו ערן למשל, שעליו נכתב למשל שהוא "...חתיך עולמי... בנות זה דבר שגרתי ורגיל... כל חברותיו 'פצצות' על רמה, כמה לבבות ישבור, עוד כמה?". לדעת COLLIER & ROSALDO (1986: 276), בחברות בהן אומץ לב אצל גבר מתקשר לתפקיד הלוחם, קיים לעתים קרובות קשר אידאולוגי בין מיניות גברית לבין

תפקידי לחימה והרג. כלומר, לוחם נמדד לא רק על פי חוזקו הגופני ומספר הקרבות בהם ניצח, אלא גם על פי אוננו המיני ויכולתו "לכבוש" מספר רב של נשים ככל האפשר.

ההערות וההתבדחויות לא רק מגבשים בין החיילים, אלא מהווים גם אמצעי לפורקן מאורגן של אגרסיביות. דוגמה שכיחה לכך היא הקריאה הצה"לית המפורסמת, שחיילות רבות "זכו" לשמוע: "רוצים לזיין". את הקריאה הזו ניתן לשמוע כאשר עוברת חבורה גדולה ומגובשת של חיילים וניתקלת בחיילת אחת או שתיים. הם אינם מכירים את החיילות והקריאה אינה אישית, אלא נובעת מהכוח שיש לחיילים יחדיו כקבוצה ומהפיכתן של אותן החיילות לאובייקט מיני. השכיחות של קריאה זו ושל התנהגויות דומות, הובילה להזהרתן של המ"פ, שדבריו מובאים בראש הפרק.

לטענתם של THORNE & LURIA (1986), קבוצת הגברים חווה רמה גבוהה של התרגשות והתעוררות מינית על ידי פעילות פומבית של שבירת חוקים. מכיוון שהאינטימיות של חברות הגברים בנויה סביב הארוטיקה של שבירת חוקים, יש לה מבנה של נטילת סיכונים משותפים, במקום מבנה חברתי של אינטימיות משותפת. לטענת PETER LYMAN (1987), קבוצת הגברים מתרכזת סביב הנעת אנרגיות אגרסיביות לתוך פעילות בעלת חוקיות, כמו: בדיחות, אך גם במשחקי ספורט ובמסיבות, כאשר האגרסיביות הגברית מוערכת רק כאשר היא תחת שליטה ופועלת לפי החוקים. כלומר, ניתן להתייחס לקריאה האגרסיבית "רוצים לזיין" כאל התפרקות קבוצתית מאורגנת ובעל חוקיות משלה: הקבוצה יודעת באיזו סיטואציה מותר לה להתפרק, ועל חשבון מי.

בספר המסלול שלה, כתבה אחת מפלוגות הצנחנים בטון הומוריסטי: "2 חיילות מחיל האויר... התלוננו על כך ששנתן נודדת בלילות בגלל חלומות רעים... מאז שעברה בש.ג. של הבסיס טיולית שבה נסעו צנחנים... ששרו שירים נוראיים כמו: 'השחרחרת מזדיין... והבלונדינית לא נותנת', 'מה עושה חייל במסלול', ואני פה לבד עם הז' ביד... זה פגע בנו לכל החיים". לדעת SHATAN (1977), לדעתו, החיילים, ובעיקר טירונים עדיין אינם גברים, כי עדיין לא שרדו את כל הקשיים בדרך להפיכתם ללוחמים. לכן הם אימפוטנטים כיחידים וחשים חזקים רק כקבוצה. הם אמנם משתמשים בגינונים גבריים, אך מתחת ל"גבריות המזויפת", כפי שהוא מכנה אותה, נמצאים ילדים, הנשלטים על ידי מפקדיהם ש"גנבו" את גבריותם. משמעות הטירונות, טוען SHATAN, היא ויתור על אחריותו של הפרט לתוצאות מעשיו ולהפוך לתלוי בכוח חזק יותר וכך לחזור למצב של ילד. הטירון הופך למכשיר לכפיית מטרות ובתמורה מרוויח את זכותו לזנוח כל דחף מגביל, מאחר והוא פועל כחלק מקולקטיב מאורגן, הוא חופשי מאשמה. ההסכמה הקולקטיבית מעניקה לו כוח לפגוע באחרים, שאליהם הוא מפנה את הכעס והאגרסיות שהיה רוצה לכוון כלפי מפקדו, אך לא יכול. לכן הופכות נשים המזדמנות לסביבת החיילים לאובייקט לקריאות אגרסיביות. וכך, הקריאות הקולקטיביות הן גם ביטוי להלכי רוח שוביניסטים ודרך להוצאת אגרסיות, וגם אמצעי ליצירת סולידריות בין החיילים, על רקע פגיעה ב"אחר". הקריאות הנחונות במשותף מחזקות את תחושת היחד והעוצמה של הקבוצה.

מלבד הקריאות הקבוצתיות, אשר הזרו להן הוא הימצאותה של אשה בסביבה, בדיחות רבות הן בדיחות פנימיות, כאשר נעשה שימוש הומוריסטי באיברי גוף, או בנשים כאלגוריה למצבם של החיילים: "תותחנים כמו ביצים. תמיד משתתפים אבל אף פעם לא נכנסים".

"עדיף אחות זונה מאח בגולני!".

חייל יקר, חייל חביב/ חרבן בחור ולא סביב/ חרבן בכיף, חרבן בנחת/ ותחשוב שהמפקד מתחת!

"חרא יוצא כל יומיים, אני פעם בשבועיים. למה אני לא חרא!!".

"החיים כמו השערות בתחת: קשים, קצרים ומסריחים!".

(צנחנים).

בדיחות גסות ומחוספסות אלה הן גם אמצעי לביטוי אגרסיביות ("חרבן בנחת ותחשוב שהמפקד מתחת") וגם דרך ליצירת סולידריות. השפה בה משתמשים החיילים מייחדת אותם ויוצרת ביניהם מכנה משותף, מאחר שאין זו שפה "רגילה" שניתן להשתמש בה בחיי היומיום, ובעיקר לא ליד נשים. השפה הגסה מייחדת אותם כחברה גברית, שאין בה מקום למי שאינו "גבר", כלומר: לנשים ול"בעלי אזניים רגישות" (למשל, מרואייני סירבו באופן עקבי לספר לי בדיחות גסות, או שירים, בטענה שהם "לא מדברים ככה ליד נשים").

גם הבדיחות העושות שימוש במאפיין ביולוגי נשי- הוסת, כבר- השוואה לעולמו של החייל, "מפקיעות" במובן מסוים את המחזור החודשי מהאשה והופכות אותו לחלק לגיטימי מהשיח הגברי. הן עושות זאת בעזרת קישורה של הוסת אל חייו של החייל: מחזור הגיוס והמשכורת החודשית. אצל הנשים, הוסת היא בדרך כלל ארוע פרטי, אינטימי וחשאי. לכן, העברתה אל עולמם של הגברים הופכת אותה לגלויה ופומבית באופן שניתן לכנותו "לא נשי".

"אני אינני מוותר על הסתערויות אפילו יום אחד בשבוע. אני חופשי ומשוחרר, קל ונייד. בחגור שלי תמיד כמה טמפונים באריזה נוחה והיגיינית בשפופרת עדינה כמשי להחדרה נוחה. הוא מקנה לי הגנה מושלמת, בטיחות, ובטחון. אני לא פוחד משום מחזור. אני מחזור אוגוסט". (צנחנים).

"המשכורת של הצבא זה כמו מחזור של אישה. אתה מקבל אותה פעם בחודש וזה נגמר תוך שבוע ואם לא קיבלת זה סימן שדפקו אותך". (גולני).

בבדיחה הראשונה משחקים החיילים עם המושג מחזור, שיכול לתאר גם וסת של אשה וגם את מחזור הגיוס שלהם. למחזור הגיוס, כפי שנראה בפרק הבא, ישנה חשיבות גדולה מאוד עבור החייל והוא מבלה במסגרתו כמעט מחצית משירותו הצבאי. משחק המלים מבוסס על הפרסומת לטמפוני "או. בה", פרסומת שהושמעה בתדירות גבוהה בסוף שנות השמונים ותחילת התשעים (הבדיחה מופיעה בספר מסלול משנת 1993). הבדיחה משחקת עם המלים: "הגנה מושלמת", "בטיחות" ו"בטחון", שיש להם משמעות אחת עבור אשה במחזור ומשמעות אחרת עבור לוחמים (או אולי מדובר באותה המשמעות, שהרי שני המקרים מדברים על הגנה ובטחון המונעים זרימת דם). מלבד זאת, השימוש במושגים מעולמה של האשה בקונטקסט מאוד גברי נותן את הרושם שהחיילים מוכנים לא לקחת את עצמם ברצינות יתרה, ואפילו לצחוק על חשבונם הם. אך גם כאשר הם עושים זאת, יש לכך משמעות של הומור גברי פנימי. גם לשירים יכול להיות תפקיד ביצירת תחושה של חוויה משותפת ושל פורקן, בעיקר כאשר מדובר בשירים בוטים, כדוגמת השיר הבא, למרות שיחסית אין מדובר בשיר גס במיוחד. בניגוד לשפה הגסה בה משתמשים החיילים בדרך כלל, אין בשיר זה שימוש ישיר במלים גסות, למשל, השימוש במלה 'מנוע' לתיאור איבר מין. זה מעלה את ההשערה שיתכן ומדובר בשיר ותיק מאוד שהצליח לשרוד במשך השנים בחטיבות החי"ר. עדות ל"עתיקותו" של השירים היא בעולם המושגים שלהו. למשל, ההתייחסות אל בריג'ט ברדו כאל "פצצת מין", כינויו של איבר המין הנשי בשם "מנוע", וההתייחסות ל"וימפי", רשת מזון מהיר שאינה קיימת עוד בישראל:

אם שלי נקניקיה	בריג'ט ברדו היא חתיכה
ושלך לחמניה	היא שחקנית קולנוע
בואי נוסף עגבניה	כשהיא עולה על הבמה
ונפתח ת'ווימפי	רואים לה ת' מנוע
יולה יולה יוללה	עשר אצבעות לי יש
שתי ביצים וגולה	לכל אחת ציפורן
	מה עושות הן לבנות
	בלילה על הגורן

(גולני)

לדעת PETER LYMAN (1987), שירים ובדיחות הם תיאטרון של שליטה בחיי היומיום. כשלונם או הצלחתם מסמנים את הגבולות בהם יבואו לידי ביטוי כוח ואגרסיביות בתוך מערכת היחסים. לטענתו, הערות מיניות אינן רק אמצעי להגן על הסדר החברתי, אלא גם מכניזם שבעזרתו ייתקיימו, ברמה סמלית והגדרתית, הסדר והשליטה הג'נדריאליט בחיי היומיום סביב החוקים האמוציונליים של האחוה הגברית. במלים אחרות, הקריאות והשירים מגדירים מיהו השולט והחזק (הגבר), לעומת החלש והמותקף, או מושם ללעג (אשה) ומציב גבולות ברורים בין השניים.

ב. המין כמקור לחרדות

לטענתו של Gershon Legman (1982: 13-14), תפקידן של הבדיחות הוא לשלוט בדרך של שפה, או הצגה מבדחת, בחרדה גדולה שחולקים המספר והמאזין כלפי תימות תרבותיות מסוימות. Stanley Brandes (1980: 98), שחקר מוטיבים של גבריות באנדלוסיה, כתב כי בבדיחותיהם של הגברים ישנם מוטיבים אגרסיביים והגנתיים כאחד. בעזרת הבדיחות חולקים הגברים את חרדותיהם העמוקות ביותר וכך זוכים באינטימיות ואחוה שבדרכים אחרות היו "מתקשים" להגיע אליהן. הבדיחות העולות בעיקר בחברה הומוגנית-גברית, עוסקים הגברים בעיקר בחששותיהם מפני בגידת הנשים, תאבון המיני, וחששות הקשורים באיבר המין הגברי, באיכות ובכמות הביצועים המיניים. חרדות אלה הן כנראה אוניברסליות ומאפיינות גם את החברה הגברית בחטיבות החי"ר. חרדותיהם של החיילים מתמקדות בעיקר בשלושה נושאים עיקריים: 1. החשש מפני אי שליטה בגוף (בעיקר אימפוטנציה וביצועים מיניים), 2. החשש מפני בגידתה של בת הזוג. 3. חרדות הומופוביות.

1. החשש מפני אי שליטה בגוף:

בשני ספרי מסלול שונים של הצנחנים בחרו החיילים להתייחס לתפקודם המיני (השפעת השפשת על איבר המין ואוננות) ולחרדות הקשורות לכך באופן דומה: על ידי שימוש בפורמט הנפוץ של ספר שאלות-תשובות. הפתרונות המוצעים הם הומוריסטיים כמובן, אך שימו לב לעצה הניתנת לחייל הסובל מאימפוטנציה: לצאת לקורס צלפים. אולי יש כאן התייחסות פאלית לכלי הנשק המאוד ארוך הזה, ואולי יש כאן התייחסות לשפע הזמן הפנוי הניתן בקורס צלפים, מה שמאפשר לחיילים "לאונן" (להתבטל בשפה הצבאית):

"(בן 19) שאלה: אני בשבוע שטח בחמאם ולא התקלחתי כל השבוע אני סובל משפשות נוראיות ומזיהום במפשעה. אני מפחד שהדבר ישפיע על תפקודי המיני מה לעשות?
תשובה: תפקודך המיני הוא שולי בשלוש השנים הבאות ואינך צריך לדאוג. כצנחן גאה עליך לחשוב על האימון לחיות את השטח ולא לבכות על כך שהזין שלך עוד מעט נושר. אז קח את עצמך בידיים ותכניס הכל לפרופורציות."
"(בן 18 וחצי) שאלה: התגייסתי... לצנחנים ונשבר לי הזין מהסגל ולא עמד לי מאז האם הנזק בלתי הפיך האם יעמוד לי אי פעם?"

תשובה: חייל יקר בעייתך בעיה מוכרת בצנחנים ונחקרה על ידי טובי הפרופסורים הסטטיסטיקה קובעת כי 90% מהצנחנים סובלים מבעייתך, וה- 10% הנותרים הגיעו עם בעית האימפוטנציה מהבית. קיימים מספר תכשירים בשוק והזול והאמין שביניהם הוא קורס צלפים...". (צנחנים).

"אני חיל מתוסכל (ואינפנטיל). אני כבר בן 20 ועוד לא קיבלתי. יש לי סיוטים בלילות ואיני מצליח להרדם. מבחינה מינית אני מפותח וכל חברי כבר קיבלו (אפילו הג'ובניקים). בפלוגתי קיבוצניק, סוף סוף פלט וקיבל. אני פחד שלא אדע מה לעשות אם אקבל. מה עלי לעשות במקרה וקיבלתי (שעות ביציאה)?

תשובה: מעיון קליל בספרו של הסקסולוג הידוע ד"ר ריתוקסידס, 'החטא ועונשו', ניתן לאמר שחל פיגור מה בהתפתחותן ומיותר לציין כי איני מבין איך עדיין לא קיבלת. נסה בזמנך הפנוי לפלוט, לשבור או אפילו לגמור ופנה בדחיפות לקצין בריאות הנפש במחלקתך, ד"ר פינטוס".

(צנחנים).

החיילים נותנים חשיבות עצומה לאוננות ולזיקפה. הזיקפה היא נושא מטריד כי היא לא בשליטתו המלאה של הגבר ומתעורר החשש מפני "עצמאותו" של איבר המין. חיילים בגבעתי כתבו: "אין דבר העומד בפני הרצון- אך מה עושים כשיש רצון והדבר לא עומד?".

חרדה נוספת קשורה לנסיובו המיני של החייל. מפאת גילם הצעיר של החיילים והמציאות הישראלית השמרנית עדיין משהו, סביר להניח כי חלק מהלוחמים עדיין חסר נסיון מיני ממשי. ואולי אין זו בושה להיות חסר נסיון, לפחות לא כאשר מדובר בטירון, כיוון שמבחינת הסטטוס שלו הוא משול לילד, ואין מצפים מילד שיהיה בעל נסיון מיני. באחד מספרי המסלול של הצנחנים מתוארת שיחה בין המפקד ה'קשוה' ל'טירון ה'תמים', שיחה שבסופה שואל המפקד: "...תגיד כורש אתה בתול?.. החיך של כורש נעלם תוך מאית השנייה.. תוך היסוס רב, מחזיר מבט תמוה אל מפקדו וחושב האם כדאי לו לענות על השאלה.. אחרי שניות ספורות כורש מביט מחייך ואומר בשלווה: 'כן המפקד.. אני בתול אבל זו לא בושה..'. סביר להניח שאם הצהרה כזו הייתה נשמעת לעתים קרובות באותה פלוגה, הלא היו טורחים להכניסה לספר, רק נדירותה הפכה אותה לקוריוז. אך ניתן לראות כי הנושא מטריד אותם ואין זה מובן מאליו שלכולם יש נסיון מיני, אם כי רק ה'טירון', מתוקף היותו 'ילד' עדיין בתוך ההיררכיה הצבאית יכול לדבר בגילוי לב. לעומת זאת, קשה להאמין שהמפקד של אותו טירון, גם אם הוא בעצמו בתול, היה פותח בוידוי נרגש אף הוא, שהרי חלק מגבריותו היא הנסיון המיני, או לפחות השיחה עליו. ניתן גם לראות שהשיחה על מין מקשרת ומלכדת בין החיילים, מכיוון שלכולם אמורים להיות אותן הפנטזיות ואותם המאווים. כלומר, הנחת היסוד היא שכל הלוחמים נמשכים לנשים ומפנטזים עליהן ואין זה באמת משנה אם יש להם נסיון מיני, או שהם רק מדברים, כי הדיבור (הפומבי) חשוב יותר מהמעשה (האישי).

2. החשש מפני בגידת בת הזוג:

"שוב נשאר שבת? אנו נבדר את חברתך!!!
טלפנו לירחמיאל וישמעאל מהפיקוד ונשמח לעזור".

חשש נוסף, המשותף לגברים בין אם הם חיילים או לא, הוא החשש מפני בגידתם של נשים. האשה נתפסת כטיפוס בוגדני ושטוף יצרים מיניים, כאשר באין בן זוגה לצידה, היא לא תתגבר על דחפיה המיניים ותפתה גברים אחרים, אפילו אם מדובר, כמו בבדיחה למעלה, באיזה "ירחמיאל" (שהוא כנראה ג'ובניק, רחמנא ליצלן), או ערבי (ישמעאל). ניתן לראות זאת גם בבדיחה הבאה: "כשאני שוכב במארב אני חושב עלייך. מעניין על מי את חושבת כשאת שוכבת עליי". בצה"ל נפוץ המיתוס כי לוחם החי"ר מאבד את חברתו עד לסוף המסלול, מאחר וכמעט אינו זוכה לראותה. כמו שנכתב בכמה מספרי המסלול: "עוד לא קמה החברה שגמרה מסלול"⁵. פחדו הגדול של הלוחם הוא מפני בגידה של בת-זוגו עם גבר אחר, וזאת מאחר שכמו אימפוטנציה וביצועיים מיניים לא מספקים, בגידה נחשבת לפגיעה חמורה בגבריות. הבגידה הזו אולי מתגברת כאשר האשה בוגדת בלוחם עם ג'ובניק, שנחשב לפחות "גברי". למשל הסיפור הבא שנוהג לחזור בוריציות שונות בספרי המסלול. הסיפור מתחיל תמיד במכתבו של הלוחם הנאמן לחברתו שנשארה בבית:

"לענת היקרה !

מה שלומך? אצלי הכל בסדר חוץ מהשביזות שחוגגת.. אני מת לעזוב את גולני, אתמול קיבלתי עונש של שעתיים שמירה בגלל שלא עמדת בזמן שנתנו לי בשביל ללכת לירותים. נמאס לי! כבר שבועיים אני פה בחור הזה והשבת הזו אנחנו לא יוצאים כי המ"פ שלי רוצה שנעבוד על כוננות לפני שנרד לשטחים...עכשיו אני כותב לך במקום ללכת לישון. לפני שעה דיברתי עלייך עם המש"קית ת"ש..ענתי נמאס לי כבר מהמקום הזה, אני מתגעגע אלייך משהו פחד. אתמול עשו לנו הקפצה באמצע הלילה.. אחרי זה קידרנו והקפנו את 'בזק' 6 פעמים, תאמיני לי חבר שלי שכב במיטה ובכה מרוב כאבים ברגל. חבל שאני לא

ג'ובניק כל יום בבית איתך. רציתי גולני בשביל להיות לוחם שכולם יסתכלו עליי בהערצה אבל כשאני יוצא הביתה טרמפים לא עוצרים לי והצחוק הוא שעל כל מכונית שניה שעוברת יש מדבקה 'גולני שלי'..."

מקווה לראותך בקרוב, אוהב אותך.

לאחר מכן, מובא מכתבה של החברה:

"...מה שלומך ממי..."

ממי תשמע איזה קטע היה לי השבוע...ביום שני הייתה מסיבה אצל אלונה...איך שנכנסתי אלונה הכירה לי את אח של חבר שלה שהוא טבח בקריה ממש לידי ולא ידעתי(. כל הערב דיברנו וצחקנו והיה מזה נחמד(. למחרת הלכנו יחד לבסיס והוא גם החזיר אותי הביתה(. אבי אל תשאל יש לו אלפא רומיאו 91 מזה יפה! עכשיו השעה 2:00 לפנות בוקר(. חזרתי מבילוי עם שלום הנ"ל רקדנו וצחקנו ואני מזה עייפה אז ממי אל תכעס עלי אני הולכת לישון

אוהבת

נ.ב. - כשתבוא אני מוכרחה לדבר איתך בארבע עיניים".

לאחר שהחייל המדוכא שומע כי חברתו, שאותה לא ראה כבר זמן רב, מתכוונת לעזוב אותו, מופיעה תמיד מעין ידיעה מהעיתון: "חייל צה"ל נעדר כ- 48 שעות מיחידתו...מהמשטרה מוסרים כי קיים חשש לחייו..."

דוגמה נוספת מופיעה באחד מקטעי ה"שאלות- תשובות" בספר המסלול של הצנחנים. הבעיה מנוסחת תחת הכותרת: "התיאשתי מהחיים":

"(בת 17) שאלה: החבר שלי נמצא בקו...ולא קיבלתי זיון כבר 5 שבועות. הפכתי לעצבנית ושקלתי בגידה עם איזה חימושניק...אנא עזור לי אני לחוצה.

תשובה: הפתרון הטוב ביותר לבעייתך הוא ויברטור, אבל אם את נמנעת מאמצעים אלה אני מציע...לפגוש אותו (את החייל) בחורשה. יש לשמור על דיסקרטיות מוחלטת שכן הדבר נוגד את החוק".

(צנחנים)

כפי שראינו בשירים ובבדיחות, האשה נתפסת כלא נאמנה וכחסרת שליטה עצמית. בן זוגה חייב להיות במחיצתה ולספק לה את צרכיה (דהיינו, יחסי מין), שאם לא כן היא לא תשלוט בעצמה ותקיים יחסי מין עם חבריו, או עם חייל אחר שגבריותו מוטלת בספק, כמו טבח או חימושניק (שיוקרתם בהיררכיה הצבאית נמוכה מאוד). האשה מצטיירת כתובענית מאוד מבחינה מינית. בחורה שלא קיימה יחסי מין זה חמישה שבועות היא "לחוצה" ו"עצבנית". נראה שיש כאן למעשה היפוך תפקידים והשלכה של תכונות גבריות על האשה. האשה, שאינה זקוקה לאינטימיות רגשית, אלא רק ליחסי מין ושבעהדר בן זוגה מוכנה לבגוד בו ללא יסורי מצפון, מאחר והגבר הוא בעיניה רק כלי לסיפוק מאויים מיניים, חושבת ומתנהגת בדיוק כמו החייל. כלומר, החיילים משליכים את מחשבותיהם על הנשים וחושבים שהן פועלות כמותם. מאידך, יתכן שמדובר פה במנגנון הגנה. החייל, שמפחד להתאכזב ולהיעזב מפתח מנגנון הגנה בעזרת הפיכת האשה לנימפומנית קלת דעת.

גם בשיר הבא מועלה החשש מפני בגידת האשה, אך במקביל קיימת בו כמיהה עזה לבת- זוג. שתי התימות האלה: היחס אל האשה כאוביקט מיני ("שתבוא בת זונה") והרצון בקשר של אינטימיות ואהבה ("מתכנס בתוך עצמי, מחכה לך אהובתי") משלימות אולי זו את זו ומבטאות את יחס המורכב של

החיילים לנשים:

כל הבנים הבנות בגילי	שיהיו לה עיניים כחולות, ירוקות
יש חבר חברה, מזדיינים	אך בעצם זה לא משנה
כל הבנים הבנות בגילי	שיהיו לה שדיים גדולות או קטנות
כבר מזמן בזולה שוכבים	העיקר שיהיה לה חזה
ואני כאן לבד עם הזין ביד	החברה בבית לבד
מתכנס בתוך עצמי	עם ויברטור ביד
מחכה לך אהובתי	משחקת עם הזרמים
שתבוא בת זונה שתבוא	מזדיינת עם חברים.

שתבוא, נלעסת, מוצצת, נטחנת, נפתחת, שתבוא.
(מסייעת צנחנים)

האשה בשיר זה היא אנונימית. אין לה שם והיא כל כולה קובץ איברים שהם מושא לתשוקה מינית. אין לה מאפיינים ייחודיים. צבע העיניים שלה, למשל, אינו משנה, כי "העיקר שיהיה לה חזה" (מעניין לשים לב שהשיר מתייחס אל השדיים בלשון נקבה, במקום בלשון זכר). לפי השיר, התפקיד היחיד שיש לה כבת זוג של חייל, הוא למלא פונקציה מינית. יותר מכך, חייה מסתובבים סביב מין: אם אין היא נמצאת עם בן זוגה, היא מבלה בחברת ויברטור, או גרוע מכך, היא מקיימת יחסי מין עם חבריו (או אולי עם חבריה, אין זה ברור). לכן אין פלא שלמרות התשוקה לבת זוג, היחס אליה מזלזל: "בת זונה" היא מכונה בשיר.

השיר הזה משקף עמדה פורנוגרפית, מאחר שפורנוגרפיה אינה בהכרח תיאורים של שדיים רוטטים או איבר מתקשה. שכן, שדיים רוטטים נמצא גם בקונטקסטים ארוטיים שאינם פורנוגרפיים. הפורנוגרפיה עושה אנונימיזציה לאשה ומרוקנת אותה מכל תוכן, לבד מהאיברים שהם המושא לתשוקה המינית של הגבר. השיר כמוצר פורנוגרפי מקבע את האשה כפונקציה מינית של הגבר (ויילר, 1991). כך גם השיר הבא, המתייחס אל מיתוס הסודה לשתייה, שנתפס כמזימה צבאית לדיכוי היצר המיני. לפי השיר, מה שחסר לגבר הוא לא אהבה, או אפילו אשה על כל אבריה, אלא רק איבר אחד ויחיד: איבר המין הנשי:

יש לי מיטה עם קפיצים	בארוחה של יום שישי
נתפסו לי הביצים	שותים קפה עם סודה
יש לי מיטה עם סדין	ומוסיפים קצת יין
רק חסר לי כוס עדין	שלא יעמוד הזין

(גולני).

הוי הקצינה,	תחתוני קצרים עלי
עם התלתל על הפיטמה	נקרעו התחתונים
וכשאני רואה אותך	גמרתי לה על הפנים

(צנחנים).

לטענתה של Susan Bordo (1994: 276), הפורנוגרפיה בדרך כלל נוטה להציג את הנשים כאגרסיביות מבחינה מינית וכבלתי ניתנות לסיפוק וזה כנראה כסם שכנגד לעכבות המיניות של נשים "אמיתיות", שאינן מיניות מספיק. לכן גברים פונים אל הפורנוגרפיה היוצרת עולם שבו הנשים נמצאות במצב של מוכנות תמידית ותשוקה למין. לטענתה, זהו עולם בו תשוקת הנשים לא מסוגלת "לסרס" את הגברים על ידי שיפוטם, דחייתם, הכנעתם, או על ידי כך שהן מצפות ממנו למשהו שאין ביכולתו (או שהוא מפחד) לספק. בעולם הפורנוגרפיה הנשים הן אמנם תאוותניות, אך בו בזמן הן מרוצות לחלוטין מכל דבר שיש ביכולתו של הגבר לתת והן אינן מבקשות את מה שאינו יכול לתת. הנשים הן לווהטות, אך גם מקבלות ולא תובעניות.

מעניין שהתיאורים הפורנוגרפיים שמספקים החיילים שונים ממה שמתארת בורדו. הנשים הן אמנם תאוותניות ולהוטות, אך הן אינן מסתפקות במה שהגבר נותן להן, אלא פונות למציאת סיפוקים במקומות אחרים (גברים אחרים או ויברטור) ובכך מאיימות על הגבר ואולי אפילו "מסרסות" אותו. אולם לא כל הנשים הן "תובעניות" ו"מסרסות". אצל החיילים קיימת גם ה"אשה הטובה", בת זוגו של החייל. היחס אל האשה כמושא לאהבה שונה מהיחס לאשה כמושא למין בכך שמכבדים אותה ויש לה שם. בספרי המסלול, בזכרונות על החיילים, מצויין במפורש כל פעם כשלחייל יש חברה, כולל שמה: "לאבירם יש חברה ששמה מיכל.. כשאבירם לא רואה אותה יותר משבוע הוא מתחיל לאבד את הפיוזים וחוזר למקורות ה'זרקנות' שלו כמו שהיה תינוק..". בספר מסלול של הצנחנים מצייין כל חייל מה היה רוצה לזכור מהמסלול. רונן היה רוצה לזכור: "קבלת כומתה. יום הורים בסנור. המכתבים של קרן..". על החייל אנדרי נכתב: "במשך כל היום חושב וכותב לחברתו הנמצאת אצלו עמוק בלב..". ואילו מוטי

"..מחזיק מעמד הרבה זמן כי קרן מחכה לו בעורף, כמובן. וכשיש מעט זמן לישון הוא איתה מדבר בטלפון..".

בשל החשש מפני בגידת בת הזוג, חיילים הנהנים מדימוי שיש להם חברות קבועות ונאמנות, זוכים להערכה רבה. הם זוכים ליוקרה על כך שהם מצליחים להחזיק בבת זוגם ולשמור על נאמנותה, אך גם מסירותם שלהם ורצינותם מצויינים לטובה. לעיתים רחוקות גם קורה שהחברה מוסיפה מפרי עטה לספר המסלול, כמו אותה הבחורה המזדהה בתואר "חברה של גולנצ'יק":

כשהחבר שלך גולנצ'יק

"מאיפה להתחיל לספר מה זה להיות חברה של גולנצ'יק? מהגעגועים מהמכתבים אין ספור שצריך לכתוב? או אולי מהיציאות הביתה שאת מחכה להן כל כך. בעצם: מהטלפונים מאותם הזדמנויות נדירות שהטלפון מצלצל והחפ"ש שלך מעבר לקו. 'הלו? מה נשמע? הכל בסדר? תראי אני קצר בזמן אז רק תדעי שהכל בסדר ותמסרי ד"ש לכולם' 'רגע שניה מתי אתה בא?' לא יודע מתי לא יודע ויש כאן תור ארוך, אז אני חייב לסיים להתראות. 'וזהו!! עוד לפני שמספיקים להתרגל לרעיון הזמן נגמר והשיחה ניתקה ונשאר רק חלל ריק של חוסר ידיעה. ואז.. יום שישי. את מחכה שייגיע והחלון שצופה לעבר הכביש המוליך אל הבית הופך להיות המשכן שלך. השעה מאוחרת ואין כל סימן. פתאום הטלפון מצלצל שוב.. הוא מעבר לקו מודיע שהוא לא מגיע השבת ואת נשאר עם הרבה דמעות ועצב. ושוב יום שישי אחרי שחשבת שהוא לעולם לא יגיע והוא פתאום מופיע ואת לא יודעת לצחוק או לבכות. סוף סוף הוא לידך! דבר ראשון שהוא רוצה זה לאכול. ואח"כ הוא מבטיח רק לנמנם שעה שעתיים ואז הוא יקום, אבל הנימנום הזה הופך לחרוף רציני ואת שחוכית כל השבוע מוצאת את עצמך יושבת ומסתכלת על האדם העייף הזה.. אבל צריך להבין הוא ג-ו-ל-נ-צ'-י-ק.. עוד לא הספקנו להתרגל אחד לשני להתרגל לעובדה שאנחנו ביחד ושוב צריך להיפרד והגלגל מסתובב ועם כל הגעגועים וכל העצב, וכל הרגעים שנשבר מהכל וצריך להיות בטוחה! בטוחה שאת אוהבת מספיק בשביל להמשיך יחד בטוחה שאת מוכנה לתת מעצמך בטוחה שפשוט שאת מוכנה להיות חברה של גולנצ'יק..".

(גולני).

להיות 'של צנחן'

"...גדלתי כמו כולכם על המיתוס שקבע שהכי קשה זה להיות צנחן בצבא... הגיע הזמן לומר- רבותי, קשה, נכו אבל יותר קשה להיות 'של צנחן'... כי זה לשבת בבית ולחכות למכתב... רק שאסור אפילו לתמוה או להרים קצה של גבה כשישבת לחכות לאדון הרבה זמן וכשהוד מעלתו יגיע הוא יגיד 'שכחת שאני צנחן?'. כל שש יכול להיות שבע, ולריב הרבה יותר ומלווה בתשובה קצרה: 'רצית צנחן או סתם חייל אחר?'. ואת נאנחת... אם הרובה הוא המתחרה אז מה ביכולתך לעשות. כן, לקחת צנחן ותגני עליו בחרוף נפשך כי זה לא סתם. יכולת לתפוס ג'ובניק בחיל הים... וכשאת נצמדת אליו והכנפיים דוקרות את אומרת: זה מה שנקרא להיות 'של צנחן'. בינינו, זה לא קל. כי לרוב הוא חורף ולא איכפת לו בכלל אחת אחרת כבר היתה נשברת מזמן. אבל אני לא מוותרת על להיות 'של צנחן'.

(צנחנים).

תפקידה של חברתו של הלוחם הוא תפקיד פסיבי מסורתי של ציפייה, כאשר הזהות של הבחורה נקבעת בשל בן זוגה. כמו לאוביקט המיני, לבת הזוג אין שום משמעות חוץ מאשר לחכות ולטפל בלוחם ששב הביתה ואין אנו יודעים עליה דבר מלבד נאמנותה ומסירותה, שהן התכונות הבולטות בה. כל זהותה ויוקרתה נגזרים מהתפקיד שהיא ממלאת ומן הפסיביות הזו של האשה שמחכה בסבלנות אין קץ לאהובה נובעת גם יוקרתו של הלוחם, כי כמו שכתב אונורה דה בלזק (1833): "להרגיש, לאהוב, לסבול- תכונות אלה יהוו תמיד מהות חייה של האשה".

3. חרדה מפני הומוסקסואליות:

"תתגייס לגבעתי, מותק!"

ההתייחסות להומוסקסואליות, או אפילו ההסתייגות ממנה נדירים מאוד בחטיבות החי"ר, כנראה בהשפעת החברה הישראלית שאיננה הומופובית במיוחד. אך מאחר שהדיון בנושאים ובמין מאחד את החיילים, מכיוון שהנחת היסוד שלהם היא הטרוסקסואלית וזוהי בעיניהם "המיניות הנכונה", אין בקרבם מקום למיניות אחרת, כלומר לגברים הומו-סקסואלים. ההתייחסות הנדירה להומוסקסואליות היא הומוריסטית, מאחר וההומו, כמו האשה, הוא ה"אחר", שהגלגול עליו יוצר סולידריות בין החיילים. לטענתו של Michael Messner (1992: 227), הקשרים בין הגברים הם אירוטיים מטבעם וביכולתם להפוך לטבעיים דרך הומופוביה גלויה ודרך תיעול האירוטיות כלפי נשים כאוביקט. השימוש בדימוי נשים והומואים הוא עלבון נפוץ, שבאמצעותו נוצרת הגבריות ההטרוסקסואליות. ההומו, כמו האשה, הוא שונה ואחר. הוא אינו גבר אמיתי, כי אם איום על החברות והאינטימיות הגברית. על הרקע הזה ניתן להבין הערות כגון זו של מ"פ בצנחנים לאחד מחייליו: "עם חיוך כל כך יפה אני עוד אשוב שכדאי לי להיות הומו". או מפקד אחר בצנחנים שאמר: "אני לא תורכי ואני לא מתכופף". אולם ככלל, בספרי המסלול אין כמעט שום התייחסות להומוסקסואליות, אולי מכיוון שהיא כה שונה ומאיימת, עד כי מבחינת החיילים היא אינה קיימת, גם לא תחת קטגוריה ה"אחר". יתכן שהיחסים בין החיילים הם לעתים כה קרובים ואינטימיים, גם מבחינה פיזית, עד כי יש באזכור ההומוסקסואליות בכדי לאיים עליהם. ההומוסקסואליות מתקשרת לגבריות, וניתן לומר שאפילו מהווה חלק ממנה, לפחות כאשר מדובר בחרדות. לטענתו של Kimmel (1994: 131), ההומופוביה היא עקרון מרכזי בהגדרה התרבותית של הגבריות. ההומופוביה היא יותר מאשר פחד אי רציונלי מהומו-סקסואלים, ויותר מפחדו של הגבר שמא יחשב להומו-סקסואל. ההומופוביה היא פחדו של הגבר שגברים אחרים יחשפו את פניו, יסרסו אותו ויגלו לעולם שאין הוא גבר אמיתי. לטענתו, הכרתו של הגבר בפחד הזה היא בעצם ההוכחה עבורו שהוא אינו הגבר שהוא מתיימר להיות.

אך למרות ההתעלמות הגלויה מן האופציה ההומוסקסואלית, מתייחסים אליה החיילים, באופן ישיר ועקיף כאחד, דרך הדיון במין ובאלימות ודרך התנהגותם⁶. אצל החיילים ובחברה הישראלית בכלל קיים קשר מילולי הדוק בין מין לאלימות. יחסי מין מתוארים במלים: לתקוע, לקרוע, לדפוק ולזיין. אלה הן רק מספר עדויות למטענים האלימים שבהם טעון האקט המיני בחברה (דוגמאות נוספות יש אצל ויילר, 1991). מקום של כבוד שמור לאיבר המין הזכרי שמשמש כמטבע לשון שימושי מאוד אצל החיילים לא בכדי, מאחר שאיבר המין הוא תמצית הגבריות בעיני החיילים. המיניות נתפסת כשווה לגבריות, והגבר אינו גבר אם הוא נעדר און מיני. הפיכת האון המיני למרכיב חשוב בזהות הגברית מובילה לרטוריקה המדגישה ביצוע מיני, המוגדר ככמה פעמים, איך ועם כמה שותפים (HASTE 1993: 169). בשל מרכזיותו של איבר המין הגברי, הופך תפקודו וגודלו לשאלה הרת חשיבות⁴. לטענת PETER LEHMAN (1993: 131-132), הנסיון למדוד ולתאר את גודל איבר המין הוא המצאה של אמצע המאה העשרים. מעולם לא הוקנתה חשיבות כה רבה לגודלו של איבר המין ומעולם לא יוחסה לו חשיבות כה רבה כביטוי לגבריות קודם לתקופתנו אנו. ניתן לראות זאת בביטויים בהם משתמשים החיילים והמרמזים לאורכו של איבר המין, כגון דבריו של המפקד צביקה: "מחלקה 3 כולכם על הזין שלי ויש מקום לכולם". בשל היותו של איבר המין פונקציה כה מרכזית, הוא מהווה בסיס לדימויים שונים: חייל שנמאס לו, הוא חייל שבו"ז, כלומר ש"נשבר לו הזין". חייל אדיש אומר: "הכל על הזין שלי", איבר המין מסמל גם את הסבל שעוברים ביחד החיילים, מאחר והם "אוכלים את הזין ביחד". וזה גם עונש, כמו שצעק מ"כ על חייליו: "הזין שקיבלתם בסנור, זה אפילו לא הקוטר (הדגשה במקור) של הזין שתקבלו בחמאם", או כמו שאיים מ"כ אחר על חייל: "אני מביא לך סטירה עם הזין שלי". אם החיילים אינם מתנהגים כראוי הם מוזהרים שבסופו של דבר יענשו, כי "זין זה בומרנג". אבל, כמו שיודעים החיילים, לשרות הצבאי ולסבל

יש סוף, כי "לכל זין יש קצה". גם המלה "זובר" פירושה זין בערבית. בספר מסלול של הצנחנים הופיע הקטע הבא המתייחס לאיבר המין:

"לפעמים הוא קצר/ לפעמים הוא ארוך/ לפעמים הוא בפנים/ לפעמים הוא בחוץ/ לפעמים הוא מתננד/ לפעמים הוא עומד/ לפעמים מאחור/ ולפעמים מבפנים/ אך הפעם הוא נשבר".

כמו שהחייל יכול "לתקוע", "לזיין", "לדפוק" ו"לקרוע" בחורה, כך יכול גם מפקדו לעשות לו, כשילוב של מין, היררכיה ואלימות. מפקד בגבעתי איים על טירונים: "כדאי שתשתקן למה אני יכניס לך את השטרונגול שלי ויש לי כזה גדול..." (שטרונגול- איבר מין). איום נפוץ אחר של מפקדים, הוא "לפתוח לחיילים את התחת". בספר מסלול של הצנחנים נכתב: "אי עמידה בלו", גורמת לפתיחת העכוז (לו"ז- לוח זמנים). על אחד המפקדים בגולני מספרים החיילים כי לאחד הטירונים היה "...תוקע לו בתרגילים את הגליל בתחת". בגבעתי נזכרים החיילים בתחילת הטירונות, כאשר נפגשו עם הסמל "...שגרם לנו להבין שהוא יקשה לנו את החיים. הוא הסביר לנו תוך שימוש חוזר בשורש ז. י. נ... וכמובן אי אפשר בלי קדרים רצחניים שבו סמלי המחלקות תקעו לנו את השורש שהזכירו בהתחלה עמוק בתחת". כלומר, מדובר ברפליקציה של מערכת היחסים, בתוספת הומופוביות. מעניין שהיחסים בין המפקדים לחיילים משקפים נאמנה את החברה ההומו-סקסואלית. העולם ההומו-סקסואלי מחולק לאחת לאקטיבי ולפסיבי. הגבר שמשמש כפסיבי ביחסי המין וכאוביקט לאחידה, זוכה לסטיגמה על כך שהוא משחק את התפקיד הנשי. אולם בחברות רבות (למשל בדרום אמריקה), בן-זוגו האקטיבי אינו זוכה כלל לסטיגמה, מאחר שמכל הבחינות הוא נחשב לגבר נורמלי. יותר מכך, התגמולים החברתיים להם הוא זוכה, זהים לאלה שמהם היה נהנה לו היה מפתה אשה ולא גבר (Bordo 1994: 289).

מכאן, שהנימות ההומוארוטיות והשימוש המטפורי במין, או האונס המטפורי הם מסמני הכוח של המפקדים. עליונות המפקדים על החיילים הופכת את הרטוריקה המינית לנחלתם של המפקדים בלבד. לא אחת מצויין כי טירונים נענשו בעקבות ביטויים הנחשבים לגיטימיים עבור מפקדים, או חיילים בעלי ותק: "כשגרנו קדר ונכנסנו לאוהל אז בליק אמר שלסמל נשבר הזין לקדר. הסמל במקרה שמע את זה ובשביל בליק קידרנו קצת יותר". כלומר, השימוש במטבע הלשוני הנפוץ "נשבר הזין", לגיטימי כאשר המפקד עושה בו שימוש, אולם עצם השימוש בביטוי, מתוך התייחסות אל המפקד, נחשב כפגיעה בו ובסמכותו. ככלל, המפקד נחשב ל"הרבה יותר גבר" מאשר החייל וגבריותו מתעצמת ככל שהוא עולה בסולם הדרגות. הביטוי הנפוץ הבא מסכם זאת יפה: "ברזל על הכתפיים עושה טוב בין הרגליים". התייחסותם של החיילים אל ההומוסקסואליות היא ישירה ועקיפה כאחת. היא עקיפה כי היא כה מאיימת על החיילים עד כי כל התייחסות ישירה אליה יכולה לפגוע במרקם היחסים העדין שביניהם. אך ההתייחסות להומוסקסואליות היא גם ישירה, כי בין אם החיילים שמים לב לכך או לא, "תקיעת רובה הגליל בתחת", או האיום "אני אכניס לך את השטרונגול שלי", הם ביטויים ברורים וגלויים של הומוסקסואליות.

ג. האם ניתן לדבר על חברות אינטימיות בין גברים?

עד כה דנו בדימויי הגבריות כפי שהם מטופחים בתקופת המסלול, ואולי גם עוד קודם לכן- בטירונות. ראינו כי משמעותה של הגבריות נובעת במידה רבה לא מהפרט, כי אם מהקבוצה שמהווה לו קהל ומבליטה את תכונותיו וכתוצאה מכך את עוצמתה. מבחינה זו, הצבא מהווה בימה הולמת מאוד להפגנת גבריות. אך מה בדבר היחסים שבין החיילים לבין עצמם? ראינו שהחיילים מתלכדים סביב הנחות יסוד

משותפות וסביב אותן החרדות, אך אילו קשרים קיימים ביניהם והאם ניתן לדבר על חברות אינטימית בחברה שמדגישה כוח ואגרסיביות? לטענתו של Peter Lyman (1987: 151), אין מדובר בחברות אינטימיות, אלא ביצירת סולידריות, שמשמעותה כוח וחוזק, ולא חשיפה הדדית של חולשות. הוא טוען שחברות גברית לובשת בדרך כלל אופי של קשרי בדיחות, שבעזרתם יוצרים הגברים אינטימיות המאפשרת להם לאתגר את המתח החבוי והאגרסיביות שהם חשים אחד כלפי השני. לדעתו, ההומור של חברות הגברים הוא בדרך כלל מיני ואגרסיבי ומטרתו ליצור קשר בין הגברים. דרך הבדיחות, טוען ליימן, אותן מכנים הגברים "חברות" הם יכולים לדון במתח שבין הצורך שלהם באינטימיות עם גברים אחרים, לבין פחדם מפני איבוד אוטונומיה כגברים.

טענתו של LYMAN מספקת מימד נוסף לשאלה המטרידה חוקרים רבים: האם ניתן לדבר על אינטימיות גברית? חוקרים רבים סבורים שהתשובה לכך שלילית (Pleck 1975; Rubin 1985; Sherrod 1987). Robert Lewis (1978) למשל, מציג מחסומים המונעים אפשרות לאינטימיות גברית: 1. התחרותיות הרבה בין גברים מגדילה את פגיעותם והוסמת אפשרות ליצירת אינטימיות אמיתית. 2. הומופוביה הנובעת מפחדים מודעים ולא מודעים, היוצרים מרחק פיזי ורגשי בין גברים. 3. הצורך בשמירה על תדמית קשוחה וגברית. דגשים דומים ניתן למצוא במחקרם של REID & FINE (1992). LYMAN מסכים שלא ניתן לדבר על אינטימיות גברית, אך לא בגלל שגברים אינם מחפשים אחריה. לטענתו, הגברים מנסים ליצור אינטימיות בעזרת יחסי התבדחות, אך הבדיחות מסוגלות ליצור סולידריות קבוצתית בעזרת יחס אגרסיבי כלפי מי שנמצא מחוץ לקבוצה, לא אינטימיות. אך לטענתו של ליימן, גם אם אין מדובר באינטימיות, מדובר ביחסים הומוארוטיים בהם השימוש בהומור בה להתוות את הקו האמוציונלי בין חברות גברית ליחסים הומוסקסואליים⁶.

LYMAN (1987) ו-MESSNER (1992) טוענים, כי יחסי חברות בקבוצות גברים מונעים יצירת אינטימיות עם נשים, ויש לכך עדות גם בחטיבות החי"ר. ההתבדחות על נושאים אישיים היא סוג של אינטימיות בין החיילים. האינטימיות החזקה בין החיילים שישנים, אוכלים ומתקלחים יחדיו מביאה פעמים רבות לקירבה רבה, גם על חשבון הנשים בחייהם, אם יש כאלה. במסגרת אחד הראיונות שערכת, הראו לי חיילים לשעבר תמונות מטקס פרטי שערכו. אחד מחבריהם של אותם החיילים חלק עימם את צערו על כך שחברתו מסרבת לקיים איתו מין אוראלי, מאחר ושיער הערווה שלו מפריע לה. החיילים ערכו טקס אינטימי, בו הם גילחו לעיני המצלמה את ערוותו של חברם. לטקס זה היה תפקיד כפול: הטקס היה עדות לאינטימיות הרבה בין החברים, אך בד בבד הוא השפיל את בת זוגו של מושא הטקס. האינטימיות בין החיילים הושגה בדרך של חשיפת והקרבת היחסים האינטימיים בין החייל לבת זוגו. מה שהיה אמור להיות סודם של שניים, הפך באמצעות הטקס לעניינה של כיתת לוחמים שלמה.

LYMAN טוען כי הגברים יוצרים הפרדה בין אינטימיות למיניות במטרה לשמור על הארוטיזציה של החברות הגברית. הפרדת האינטימיות ממיניות הופכת את הנשים ל"חפץ מיני" מה שמצדיק אגרסיביות כלפיהן והופך אותן ללא ראויות ליחס אינטימי. הוא ומייקל מסנר (1992: 227) טוענים על סמך מחקריהם באחווה של סטודנטים ובקבוצת פוטבול באוניברסיטה אמריקאית, שהבחורים מפעילים מעין "שיטור" כנגד כל בחור הסוטה מנורמות הקבוצה ומנסה ליצור יחסים של אינטימיות עם בחורה. בצעה"ל, לעומת זאת, ישנו מקום חשוב גם לאהבה בחייהם של החיילים. חיילים שלהם קשר אינטימי רציני זוכים ליוקרה רבה בקרב חבריהם. אולי הדבר קשור להבדלים תרבותיים בין ישראל לארצות הברית. אולם יתכן מאוד שההבדל נעוץ בכך שבצה"ל הבחורות אינן מאיימות על הקשרים בקבוצת הגברים משום שהן רחוקות פיזית ולכן אין צורך בשיטור קבוצתי. להפך, הלוחם זוכה ליוקרה על כך שיש בחורה המצפה לו בצאתו הביתה. יתכן גם ששני האופנים של התייחסות לנשים מתקיימים בו זמנית, דהיינו, הנשים נתפסות במקביל כאוביקט מיני וכמושא ליחסים אינטימיים. בכל מקרה, הן מהוות תגמול ואת

ל"גבריותו" של הלוחם, בין אם הקשרים איתן מעידים על אוננו המיני, או על העובדה שיש מי שיושבת בבית ומחכה לו.

ד. דימויי נשיות בפלוגה

ליעל הפקידה הפלוגתית

"...אנחנו בגיבושון רצים

את מציירת לנו כרטיסים

אנחנו בפלוגה ב' צפע

את עושה לנו טוב ברקע

אנחנו במסעות רצים

את מכינה עוגות וממתקים

אנחנו בחמאם- עושים לנו צרות

את באוהל מטה אוזן לבעיות..." (צנחנים).

מלבד הנשים הנעלמות שעליהן מפנטז החייל ובחברתן חושק, ישנן בקרבן גם מעט נשים, אשר מלבד הפקידה פלוגתית, האחראית בעיקר לתת לפלוגה "הרגשה ביתית" באמצעות אפיית עוגות וסימפטיה, משרתות במפקדת גדוד או בחטיבה. מדובר במש"קית החינוך, שתפקידה ללמד את החיילים מעט היסטוריה, גיאוגרפיה ומורשות קרב, מש"קית ת"ש שאחראית לרווחתו של החייל ולתנאי השירות שלו, ולעתים גם מד"סניקית- מדריכת כושר גופני, שאחראית על כושרו הגופני של החייל. תפקידן של החיילות בפלוגה מורכב ובעייתי. מחד, יש לצה"ל אינטרס ברור בהכנסתן של מספר חיילות אל תוך פלוגה גברית, כנראה מתוך ההנחה שיש בכך משום השפעה חיובית על החיילים. מאידך, החיילות אינן באמת חלק מהפלוגה והיחס אליהן שונה. מעמדן בפלוגה הוא לא פעם בעייתי, משום שהן מיעוט ומשום שהן נשים בחברה היפר-גברית, שבה האשה היא לא פעם אוביקט מיני, או מהווה תגמול לגבריות. בטענתו של Fine (1987: 137-144), מערכת היחסים שתיווצר בין הרוב הגברי לנשים, תלויה מאוד באשה ובגישתה הרבה יותר מאשר בקהילת הגברים עצמה, שבה כבר עוצבו נורמות ההתנהגות. בכדי להתקבל לקהיליית הגברים, טוען פיין, על האשה לקבל על עצמה את החוקים שנקבעו על ידי הגברים ולהסתגל לבדיחות ולרמיזות בנושאי מין. בכדי להתקבל לקבוצה, מוטל על האשה לא רק לפעול לפי המשחק הגברי, אלא גם לפענח את חוקיו ולפיכך היא נמצאת מלכתחילה בעמדת נחיתות. לדעתו, כאשר מסרבת האשה להשתתף במשחק, היא יוצרת מצב של אי נוחות וגורמת לאוירת החשדנות כלפי שאר הנשים. מאידך, אשה המשתתפת בהצלחה במשחק הגברי, זוכה אמנם בתגמול חברתי, אך נתפסת כיוצאת דופן בקרב בנות מינה ואוירת החשדנות כלפי שאר הנשים נמשכת. לעומת זאת, טוענת ROSABETH MOSS KANTER (1977), טענה מנוגדת. לדעתה, בקבוצות שבהן יש רוב גברי, תופסות הנשים תשומת לב גדולה הרבה יותר ממשקלן היחסי בקבוצה. בקבוצה כזו קיימת הנטייה להקציץ את ההבדלים בין המינים ולחדד את הגבולות בתוך הקבוצה. האישה אינה נתפסת כאינדוידואל, אלא כסמל וכמייצגת של קבוצה וכתוצאה מכך היא לכודה בתפקידים המצופים ממנה על פי מינה. הגברים בקבוצות כאלה, טוענת KANTER, מקטלגים את הנשים לתוך ארבע קטגוריות סטריאוטיפיות המוכרות מיחסי נשים- גברים בכדי לשמר ולשחזר את דפוסי האינטראקציה הבין- מינית המקובלים בחברה.

הקטגוריה הסטריאוטיפית הראשונה היא של ה"אם": כאשר מהאישה מצופה להקשיב לקשיי

הגברים, לנחם אותם ולתמוך בהם. האישה אינה נתפסת כישות מינית והיא אמורה להיות שם למען 'כולם'

ולא לעורר תחרות על חסדיה. הקטגוריה השנייה היא של ה"מפתה": אשה הנתפסת כאוביקט מיני והגברים מתחרים על "שירותיה". המילכוד הוא שהמיניות שלה מטשטשת את כל תכונותיה האחרות והיא מעוררת את עוינותם של הגברים שלא "זכו בחסדיה". אך אם היא תחלק את "חסדיה" לגברים רבים מידי, היא תיפס כזונה ומעמדה יפגע. הקטגוריה השלישית היא של "חיית מחמד": המאומצת על ידי הקבוצה כיצור קטן, חמוד ומבדר, מעין קמע. תפקידה הוא להעריץ את הגברים ולא להתחרות בהם או לנקוט בפעולה עצמאית. הקטגוריה הרביעית היא של "בתולת הברזל". נשים שאינן נופלות לתוך שלוש הקטגוריות הראשונות נתפסות כמסוכנות וכקשוחות והיחס אליהן חשדני. (Kanter 1977).

הפקידה הפלוגתית⁷ אמורה להתאים עצמה לדפוס של ה"אם". לעתים קרובות היא נתפסת כ"אמא המקשיבה והדואגת", הרואה את הפלוגה, כמו שכתבה גלית, כ"משפחה אחת גדולה", שבה "גם 'אמא לעתים כועסת על 'בניה', או שה'ילדים' מחליטים שהם לא משתפים את אמא'לה בסודות שלהם כי אולי היא תספר לאבא.. אבל סה"כ 'אמא' תמיד אוהבת את כל בניה..". או כמו שכתבו החיילים על הפקידה נעמה: "הבית זה אוהל סיריים, האחים זה המחלקה והאמא היחידה זו נעמה". פלוגה אחת הרחיקה לעשות ודימתה את הפלוגה לאב, הפקידה היא האם, החיילים מדומים לילדים והמפקדים לדודים ולאחיניים: "המשפחה הזאת מורכבת מהרבה צנחנים, שעפ"י התרשמותנו הם די אוהבים את חיי הצבא. אחרת איך תסבירו ש: יום שבת, 18:30 בערב, אבא-אמיר קורא לאמא-חני בקשר ואומר לה... אחרי האוכל תוציאי אותם מנוהל שבת... אמא-חני מהנהנת בהסכמה ומיד מעבירה את הזמן בכל הבית. הילד-אייל, הילד הכי גדול במשפחה, מגיע בריצה פרועה ועומד ראשון בזמן, הילד שמעלה, הילד השני במשפחה מגיע מיד אחרי... בסוף מגיעים בריצה התאומים הקטנים... הדוד-צחי מנהל דיאלוג עם עצמו 5 דקות (אף אחד מהילדים לא מבין כלום) ובסוף הנאום תמיד שואל אותם- 'זה ברור?!?!'. כולם עונים לו במקלה- 'כן הדוד-המפקד-הרס'פ'!!!...ה'סגל' במשפחה שכולל את אבא-אמיר, אמא-חני ודוד צחי יושבים בנפרד ולכל אורך האוכל הם מסתכלים במבט קשוח לעבר ילדיהם האהובים שאוכלים בשקיקה...".

כאשר הפקידה מדומה ל"אם", היא אמנם פחות מהמפקד-ה"אב", אך מעמדה גבוהה יותר משל החיילים-"ילדים". לכן לעתים היחס אל הפקידה אינו כאל "אם", אלא יותר כמו אל "אחות בכורה". בדרך זו הפקידה מורדת בדרגה אחת והופכת לקרובה יותר לחיילים- אחיה הקטנים. עצם הפיכתה לבת משפחה הופך אותה בדרך כלל לדמות א- מינית, ה"מותרת", אם בכלל רק למ"פ- ה"אב", או לאחד הקצינים. בספר מסלול של גבעתי, בוריציה על עשרת הדברות נרשם: "לא תחמוד את הפקידה הפלוגתית", מה שמציג את המשיכה המינית לפקידה כאל גילוי עריות.

מספרי המסלול, בעיקר לאור האזכור המפורט של חברותיהם של החיילים ומפקדיהם, נראה שלפקידות הפלוגתיות אין לא חיי מין ולא חיי אהבה. בכל הספרים שסקרתי לא מצאתי ולו איזכור אחד לבן זוגה של הפקידה הפלוגתית ולא רמיזות בנושא מין.

הפקידה מגיעה לפלוגה באופן פורמלי כפקידתו של המ"פ, אולם כמו שכתבו חיילים בגולני: "אין כל הגדרה ממשית ומקיפה לתפקיד הפקידה הפלוגתית". תפקידה המרכזיים הם התפקידים הלא פורמליים של דאגה לחיילים, להקשיב, לנחם ולהיות א- מינית. הפקידה מחלקת לחיילים את הדואר, מאזינה לבעיותיהם ותומכת, כמו שכתבו החיילים על אורנה: "היותו בשבילנו פעמים רבות כרית רכה ונעימה לדמעות ולעידוד...תפקדת ככותל נשי...". והכי חשוב, אחד מתפקידיה היותר משמעותיים הוא לגוון את תזונת החיילים ולהכין "בלינצ'סים, מלווח ופנקייק". תפקידה העיקרי של הפקידה הוא כמו שמציגה זאת NIRA YUVAL DAVIS (1987), ליצור עבור החיילים "בית הרחק מהבית". התפקיד הזה, שכולל בעיקר אוזן קשבת לחיילים והכנת מאכלים לשבים מתרגילים וממסעות, הפך למשאת נפשן של חיילות רבות. הקסם העיקרי בתפקיד נעוץ כנראה בדימוי של בחורה אחת בין לוחמים רבים, הזוכה ליחס מיוחד. בניגוד לחיילות אחרות בצבא, ובעיקר פקידות משרדיות, הפקידה הפלוגתית זוכה ליוקרה בשל התפקיד הכמעט קרבי שהיא ממלאת, כמו שכתבה אפרת: "כל מה שרצייתי תמיד היה ללכת עם כומתה אדומה ונשק ולהגיד לכולם שאני פקידה פלוגתית בצנחנים. אפשר לומר שהמזל שיחק לי...עכשיו אני חירניקית ואין כמוני מאושרת". הפקידה נהנית מהדימוי שהיא תורמת ועוזרת באופן מעשי ללוחמים. על

רונית נכתב: "האישיות של רונית... והאופי... הם אלו המעניקים את החיים החום והאהבה שלעתים כה חסרים בצבא... רק אנו יודעים מהו שולחן עמוס כל טוב ובחזרה מחייכת... מחכה לנו סחוטים מהפעילות... רק אנו יודעים מה היא טעמה של עוגה ביום שישי בוילה בלבנון. הרי החום והאהבה שהושקעו בעוגה כל כך מנוגדים לשנאה לקור ולאר פי ג'י שבחוקן".

חלק מהיוקרה שבתפקיד הפקידה נובע מתשומת הלב לו היא זוכה. כמו שכתבה קורין לחיילים: "ביום הראשון לטירונות... אליכם לחדרים לראשונה נכנסתי ואפשר לומר כי די התאכזבתי. לא הייתי למרכז העניינים כי עליכם עברו דברים יותר מעניינים...". כותבת נעמה: "...להיות בת יחידה- כן, קיבלתי הרבה תשומת לב ויחס מיוחד". "היחס המיוחד" עליו הן מספרות, מותנה בתפקודן. בשל היותן הנשים הכמעט יחידות בין גברים רבים, הן זוכות לבולטות רבה והתנהגותן נשפטת לעיתים בחומרה. הן אמורות לחבב את כל חיילי הפלוגה באופן שווה ולא לפתח העדפות, לפחות לא באופן גלוי. כמו שמודה אפרת: "אני יודעת שיש חיילים מעטים שהרגישו שה'פקידה' קיפחה אותם ולא התייחסה אליהם כמו אל שאר החיילים, אז לאותו חייל שכך הרגיש אני רוצה שתדע שזה לא היה בכוונה ובלי שינאה זה פשוט כך ולכן אני מאוד מצטערת על כך".

אולם, למרות גורמי המשיכה שבתפקיד עבור חיילות רבות, תפקיד הפקידה הפלוגתית יכול להיות בעיני דווקא משום שמדובר בבחורה אחת לבדה ובשל העמימות שבהגדרת התפקיד. לכאורה, הפקידה היא חלק מסגל המפקדים, אך עליה לתמוך בחיילים ובשל כך היא היחידה מבין הסגל שאינו שומר על דיסטנס. בשל המרחק הרב בין המפקדים לחיילים בכל תקופת הטירונות, קשה לפקידה למצוא את מקומה ולא לעורר חשדות שהיא מזדהה עם צד זה או אחר. פקידה שתשהה במרבית זמנה עם המפקדים, שאולי הם גם בני גילה בניגוד לחיילים שיכולים להיות צעירים ממנה בשנה, תחשב על ידי החיילים לבת ברית של הסגל ותידחה על ידם. מנגד, גם פקידה שתפתח הזדהות יתרה עם החיילים, תחשב לנוגדת את האינטרסים של הסגל. הפקידה הפלוגתית נעמה כתבה לחייליה: "לצד היתרונות היה גם קשה ולא תמיד נוח להיות שונה מכולם... לי היה מאוד חשוב שתבטחו ותאמינו בי, כמו בחברה, למרות שמתוך תפקידי אני נמצאת בין חיילים וסגל". חיילי הפלוגה כתבו על נעמה: "...ידעת לשמור על הפרופורציות הנכונות אפילו שזה קשה לבחורה שנמצאת בין כל כך הרבה חיילים. לפעמים לא כ"כ הבנו לאיזה צד את שייכת והדבר גרם לחיכוכים...". על הפקידה אורנה כתבו החיילים: "...היית זאת שממנה שואבים מידע על המסעות ומתי יוצאים שבת? היו פעמים שלא שיתפת פעולה וכעסנו אך לבסוף הבנו שלא תמיד יכלת להענות לנו". העמימות ביחסיה של הפקידה עם המפקדים ועם החיילים מוצגת יפה בספר מסלול של צנחנים, בספור שכותרתו "חוגר וג'נטלמן":

"צעקות חזקות נשמעו בשכם מאוהל הקצינים 'אי, אני לא יכולה יותר' כן כן שוב מתעללים ברקפת. ואז גלס ההמום פוסע בצעדים גדולים לאוהל נכנס כקליבר להגן על פקידתו ובשאהה רמה הוא פוצח ושואל בתמימות 'מי מרביץ לפקידה שלנו?' שלושת הקצינים הופתעו כי הם אלו שהיכו ברקפת. גלס עם חיוכו המוכר יצא מהאוהל ברוורס איטי ואמר כי הוא באמת מצטער על הטעות הקלה אבל הוא פשוט חשב...".

הפקידה הפלוגתית, שאינה עוברת הכשרה כלוחם, לא פעם מנותקת מדרכי המחשבה של מפקדי הפלוגה. לא תמיד היא מבינה את המשמעות שבבסיס התנהגותם כלפי החיילים ומתנהגת באופן שנהוג לכנותו "נשי" לאור התייחסות המפקדים לחיילים. הפקידה עינת כתבה: "...על הסגל כעסתי כי אליכם התייחס ממש גועל נפש, גם אם נראה לכם שעל הסגל תמיד הגנתי אי הסכמה לשיטה לרוב הפגנתי בדיעבד פשוט לא הבנתי שיחס לבבי לא יביא לבניית חייל קרבי...". והפקידה אורנה הוסיפה: "מפקדים שהיו לכם לעיתים לא מוכנים וחשבתם שהם לא כל כך הוגנים ולבסוף התמונה התבהרה והבנתם שרק לטובתכם רצו". למרות שלא אחת, התנגשויות כגון אלה גרמו לעזיבת הפקידה, הרי שבדרך כלל הם נפתרו בסופו של דבר, אולי גם בשל חששותיהן של פקידות לערער על סמכות המפקדים, אך בעיקר,

נדמה לי, מכיוון שהמפקדים התייחסו בסלחנות אל הפקידות, מאחר ומחאתן נגד הקשיחות נתפסה כהתנהגות סטריאוטיפית של אשה.

מלבד הפקידה הפלוגתית, ישנן בפלוגה או בגדוד, מספר חיילות נוספות כמו: מש"קית ת"ש, מש"קית חינוך, ולפעמים גם מדריכות כושר קרבי. חיילות אלה בדרך כלל, אם אינן נופלות לתוך קטגוריה ה"אם", מתאימות עצמן לקטגוריית "חיית המחמד". הן תמיד עוזר כנגד החיילים, תפקידן להיות ידידותיות ונחמדות ולהוות עבור החיילים הפוגה מיחסיהם הנוקשים עם מפקדיהם. אפילו מדריכת הכושר הקרבי אינה נתפסת בעיני החיילים כמאיימת, או כשווה להם. בספר מסלול של הצנחנים מספרת המד"סניקית על יחסם של החיילים כלפיה:

"מדסניקית! בחורה בפלוגה בטרנינג תמיד בלו"ז!... בשיעורים אתם מנסים להתבדח: 'איזה בושם זה? יש לך ריח כמו לחברה בבית'... נסיונות לשבור את הקשיחות. נכון - לא היתה ברירה! רוצה להצטרף לצחוק, רוצה לשיר איתכם, אבל יודעת שאם אתרפץ בצחוק מתגלגל ולו רק פעם אחת- זה אבוד לי!... טענתם שאני קשוחה, 'תופסת תחת' ואני הסברתי שפשוט חיביים!"

חני מתנצלת על ה"קשיחות" שהפגינה. בניגוד למפקדים-הגברים, היא מפחדת להיתפס כקשוחה ולכן מתנצלת, מכיוון שקשיחות, הנתפסת כמחמאה לגבר, היא "לא נשית" ו"לא נחמדה" לנשים. לעומת זאת, חייליה של חני מספרים כיצד נהג מפקדם להריץ אותם לפני כל שיעור שלה כדי שלא יציקו לה: "בהתאם למסורת הדיסטנס הנהוגה בצנחנים, ניסית להחזיק אותנו קצר. בין מד"ס אחד למשנהו, קידרנו כדי שלא נעשה צרות לחני". חני זכורה בחיוב בספר המסלול, אך לא בשל נסיונה להריץ את החיילים, אלא מכיוון ש: "מהר מאוד השתנית, והתחלנו לעבוד ביחד בכיף. לא הסתפקת בתפקידך כמד"סניקית וסייעת לפלוגה בפריסות ובמסעות. היית מסתובבת בין האוהלים, חוקרת שואלת ומנסה לעזור". במלים אחרות, חני רכשה את אהדת החיילים לאחר ש"השתנתה", הפסיקה להתעקש להתנהג כמו גבר והפכה למעשה לפקידה פלוגתית העוזרת בהכנת "פריסות" (ארוחות לאחר המסעות) והמנסה לעודד חיילים.

אבל, המציאות בשטח יוצרת מצבים עדינים ומורכבים בהרבה מהקטגוריזציה שמציעה קנטר, או מטענותיו של פיין. לא תמיד חיילת שתסטה מתפקידי ה"אם", או "חיית המחמד", תאלץ להתאים את עצמה אוטומטית לתפקידי ה"מפתה" או "אשת הברזל", או תסתכן בהרס שמה הטוב, וביחסים קלוקלים עם החיילים. ישנן חיילות המצליחות ליצור עם החיילים יחסי עבודה ושוויון ולא ליפול למלכודת של הפיכתן לאוביקט מיני. כנראה שמדובר בחיילות בעלות תפקידים מוערכים, שהצליחו לשמור על מרחק מהפלוגה, בין אם מרחק נפשי, או בין אם מרחק פיזי מסוים. למשל יפעת, מש"קית הת"ש שכותבת: "עד מהרה הפסקתי לבוא למאהל שלכם רק לשם פתירת בעיות ת"ש- וברגע שהיה לי קשה- הייתי רצה אליכם לחפש נחמה- וכך שתרוממו את מצב רוחי. בשיחות איתכם התרשמתי כי לא כולם מרוצים ממה שהשיגו עד כה, טעויות? לא כל כך. פעם בעתיד הרחוק כשהכל יראה אחרת, אני בטוחה שכל אחד ואחד מכם יסתכל על התקופה הכל כך קשה הזו במבט אחר...". מן הכתוב נראה כי יפעת הצליחה לשמור גם על ריחוק מסוים מהפלוגה וגם על מעמדה המקצועי. נראה שכך גם המצב לגבי סמלות המבצעים שעבדו במשך תקופה מסוימת עם החיילים, כאשר אלה שהו במוצב בצפון הארץ. מעמדן של סמלות המבצעים שונה מאחר והן אינן חלק קבוע מנותני השירותים לפלוגה. הן מצויות בסטטוס גבוה יותר בשל תפקידן המקצועי, השווה לשל סמלי המבצעים הגברים ומהעובדה שהן חלק מהעשייה הצבאית, וכמו שהן כותבות, כל ארבעה חודשים הן זוכות לעבוד עם פלוגה אחרת. כך, שהן אינן תלויות מבחינה חברתית בפלוגה. בדבריהן, כמו בדברי יפעת, אין כמעט התחננות, ניסיון לשאת חן, או איזכור שהן מילאו בדרך זו או אחרת את תפקידי הפקידה הפלוגתית. יותר משניתן ללמוד מדבריהן של סמלות המבצעים מה הן עשו, ניתן ללמוד ממה שלא אמרו. בניגוד לפקידות, ולמרבית מש"קיות החוויה ומש"קיות הת"ש, הן לא מדווחות על נתינת אוזן קשבת לחיילים ועל עזרה בהכנת עוגות.

כך, שניתן לראות כי למרות ההתייחסות הכמעט סטריאוטיפית לנשים בפלוגה, היו חיילות שהצליחו להחליף מהתדמית, אולי גם משום הפונקציה המקצועית שהן מילאו. אולם מרבית החיילות בפלוגה ובעיקר הפקידות הפלוגתיות, תלויות בחיילים מבחינה חברתית ומבחינת תפקידן הצבאי ונוטות להפוך למעין 'אמא', 'חיית מחמד', או אוביקט מיני. כמו כן, נראה שהקטגוריזציה של הנשים בפלוגה אינה חד מימדית. כלומר, אשה יכולה בו זמנית להיתפס גם כבעלת תפקיד מקצועי וגם כאוביקט מיני, למשל. לדוגמה, יפעת שתפקידה הצבאי הוא לייצע לחיילים בנוגע לתנאי השירות שלהם, זכתה להופיע בציור של החיילים. בציור מתואר חייל ישן, החולם על יפעת⁸

ה. אוביקטיביזציה של האשה: האשה כדימוי לכלי נשק

את חשיבותו של המין כשפה משותפת בין החיילים, המובילה להווי משותף ולסולידריות, ניתן למצוא לא רק בהתייחסותם של הלוחמים לנשים שבעורף, או לנשים המשרתות איתם, אלא גם בהתייחסות לאביזריו האינסטרומנטליים של הלוחם, כדוגמת כלי הנשק. החפצים בסביבתו של החייל, שתפקידם לשרתו ולהביא לו תועלת, מדומים לנשים. כמו נשים, גם החפצים פסיביים וכל קיומם מותנה בשימוש שעושה בהם הגבר. היחס בין הלוחם לחפץ הוא יחס של שליטה, אפילו של כיבוש. דוגמה נפוצה היא כינויים של אתרים על המפה בעת תרגילים צבאיים בשמות של נשים, כאשר במהלך התרגיל "כובשים" הלוחמים את חמוטל ואת רינה.

את השתקפותן של התכונות הסטריאוטיפיות המיוחסות לנשים ואת היחסים בין גברים לנשים, ניתן למצוא בשירים ובבדיחות המתייחסים לחפציו של החייל. החיילים נוהגים לייחס לחפצים צבאיים, הקרובים אליהם תכונות נשיות. לאוביקטים יש קשר לתכונות פיזיות, המאפיינות נשים בעיני החיילים. למשל, המרגמה והאר. פי. ג'י, שהן צינורות חלולים, או שק השינה עליו הוא שוכב ועימו הוא נמצא בקירבה אינטימית. בכל המקרים מדובר באקטיביות גברית ובפסיביות "נשית":

סיפור אהבה

"כבר כשקיבלתי אותך ביום הראשון.. כבר אז פיתחתי אלייך יחס מועדף, כבר אז חלמתי עליך כל היום. להתרפק עליך, לשכב עליך, לחלום יחד איתך. כל בוקר כשהיינו נפרדים הייתי עצוב, לעיתים הפרידה הייתה קשה ואני שילמתי על כך בשעה או בשבת. כל בוקר לגלגל אותך מחדש היה מחזה קשה, אך תמיד היינו נפגשים כלילה גם אם הדבר התאפשר רק לשעות מספר- וזה היה כייף. ואז בוקר אחד התחלת להסריח, ולמרות זאת לא בגדתי בך עד שיום אחד גיליתי שנלקחת ממני, אבל אתה תמיד היית איתי- אוי השק"ש הראשון שלי...".

(גבעתי).

הבחור לא אחר מאשר אדרי	"הרי לכם סיפור אהבה קלסי
לוחם אמיץ ומכורע	על בחור נחמד שקט וסימפטי
והבחורה שמה היא רוזה	שביום בהיר התגייס לצבא
לצורך העניין- בחורה מוצקה	ומיד בליבו ניצתה אהבה
רוזה תמיד רצתה שירימו אותה	רוזה היתה בחורה מיוחדת
למרות משקלה הבלתי רגיל	דרשה מאדרי הרבה יחס וזמן
ואדרי עשה זאת בלי בעיה	והנ"ל- לוחם אמיץ וקשוח
גם באמצע מסע ותרגיל	בין לילה נהייה רומנטיקן
אך הדבר שאהוב על רוזה	כשאדרי איננו
יותר מכל הוא החוטר	צריך להכניס לתוכה את היד
וכשאדרי איתו מתקרב	אבל כשהוא מגיע
פוערת היא לפניו חור	הוא מזיז את כולם

(צנחנים).

על "סוזי" המרגמה כותב חייל מגולני:

"...הכרתי את סוזי באמצע הטירונות. מתחילת הדרך דיגמתי לה פק"ל...אפילו שמתי איזולירבנד על הפצצות שלה...אני אוהב אותה, מה לא עשיתי למענה. כל ערב...מרחתי את גופה המוארך בשמן...וכל בוקר שייפתי...את החלודה שהצטברה עליה. היא באה איתי לכל מקום טיפסנו על הרים, ירדנו עמקים, זחלנו בבוץ והיא תמיד על הגב. לא אמרתי לה כלום כשהיא עלתה במשקל והגיעה קרוב ל- 30 ק"ג, המשכתי לסחוב אותה. שבת אחת נשארנו רק אני וסוזי לשמור בבסיס, נכנסתי לאוהל שלי וסוזי לא היתה שם. רצתי לרספיה וכשפתחתי את דלת האוהל חשכו עיני, היא הייתה חבוקה בדורגליו של ה- אר. פי. ג'י סוביטי...לא יכולתי לשלוט בעצמי הסתכלתי עליו וחבטתי בו בכל העוצמה שיש בי...היום הוא שוכב במצב קשה אצל שלומי הנשק. מאז סוזי לא מתייחסת אלי. כל פצצה שהיא יורה לא בכיוון...אני אוהב אותה...היא חייבת לסלוח לי, כי אני לא מסוגל לחיות בלעדיה..."

התיאור ההומוריסטי של המרגמה הוא תיאור אירוטי מובהק, כאשר המרגמה משחקת את תפקיד האשה והלוחם את תפקיד הגבר. לא רק שהמרגמה מתוארת בבירור כ"בחורה", יש לה גם שם נשי: רוזה וסוזי. היא דורשת "הרבה יחס וזמן" והיחסים בינה לבין הלוחם מתוארים כ"רומנטיים". המרגמה כל כך דומה לאשה, עד שגם היא, כאשר לא משגיחים עליה, בוגדת בחייל עם "אר. פי. ג'י סוביטי". היחסים בין הלוחם למרגמה מתוארים בעזרת שפה מינית ואירוטית: המרגמה "פוערת חור גדול ורחב", אך אל דאגה, ללוחם "יש לו לזה כלי מיוחד". הוא גם "מורח את גופה המוארך בשמן". כלומר, היחס לנשים והסטריאוטיפיזציה הנעשית להן באה לידי ביטוי בתכונות שמייחסים החיילים לכלי נשקם. השיר הבא הוא אולי מעט יוצא דופן. כאשר החייל מקשר בין גוף האשה לכלי כמו מרגמה, ניתן להבין שזה בשל גופה החלול, אך מה הקשר בין גוף האשה לרובה הגליל, למשל? הרובה נתפס בדרך כלל כסמל פאלי (עד כדי כך שמפקדים דוחפים אותו לישיבנם של חייליהם), אך כנראה בשל קירבתו הרבה אל החייל, שנאלץ גם לאכול ולישון איתו, הוא מכונה לפעמים: "האשה שאיתי":

שיר לגליל

האישה שאיתי	אחר כך קמים
עשויה ממתכת	ועושים מסדר בוקר
קוראים לה גליל	ואם יהיה טיפה לכלוך
ולוי היא שייכת	נשלם על זה ביוקר
	מי כמוני יודע
האישה שאיתי	האישה שאיתי
הוצמדה לי בחבל	זה גם גליל קצר
כי שכחתי אותה	הלכתי איתה בשביל העפר
כשהלכתי לדבר עם איש סגל	יש לה קת מתקפלת
את האישה שאיתי	היא די משוכללת
השכחתי לישון	ומהקלאצ' איננה נופלת
וכדי שהמ"מ לא ירתק אותי	
החבאתי מתחת למזרון	לאישה שאיתי
	כל כולי התמכרתי
	כי 3 שנים
	היא תהיה איתי
	לאן שאלך-
	במסגרת גבעתי

(גבעתי. על פי השיר "האשה שאיתי" של דיוויד ברוזה).

לדעת ARKIN & DOBROFSKY (1978), ההנחה המקובלת בצבא היא שגברים חייבים וצריכים לחפש נשים למען מין לאחר תקופות ארוכות של התנזרות והנשים הופכות לאוביקט מיני שבשליטת הגברים ובכוחם. השמות הנשיים הניתנים לנשק, הם מציניים, לא מייצגים את הנשים שהשאירו מאחוריהם החיילים בבית, אלא מסמלים אוביקטים מיניים. הפנייה אל כלי הנשק כאל "היא" (מעניין שגם חזה של האשה נתפס כ"היא"), מראה על השימוש בנשים כבאמצעי להשגת מטרת. כל אלה הם אמצעים לאישרור הגבריות, הכוח והדומיננטיות והשימוש בדימוי האשה בא לחזק את דימויו הגברי של החייל. אך מיחסו של החייל לחפצים "הנשיים" המקיפים אותו, שוב ניתן לראות שהיחס אל האשה מורכב: עם המרגמה, כמו עם האשה, החייל יוצר יחסי קרבה וכמו שהיא תלויה בו, גם הוא תלוי בה, שהרי בעת קרב היא יכולה לקבוע את גורלו לחיים או למוות. כך, שלמרות היחס השוביניסטי של הלוחמים הרואים לא אחת בנשים "כלי" לסיפוק צרכים, המציאות מורכבת יותר ואינה נעדרת גם קרבה ורוך.

סיכום

פרק זה דן בתהליכים שעובר החייל בדרך להפיכתו ל"גבר" ול"לוחם בוגר" ושווה זכויות בחטיבות החי"ר דרך עמידתו במבחנים פיזיים ונפשיים ודרך הטקסים המסמנים אותם. ההפיכה ללוחם היא הדרגתית וכל שלב מזכה אותו בתגמולים הבאים לידי ביטוי ביחסם המשתפר של המפקדים ובתחושות הגאווה של החיילים.

אך החייל הופך ללוחם לא רק דרך המבחנים, אלא גם על ידי הפנמה ואימוץ של דימויי הגבריות הנפוצים ביחידתו. ניתן לעמוד על אותם הדימויים דרך בידודן של התכונות אשר לדעתם של החיילים ומפקדיהם מרכיבות את זהותם הגברית כלוחמים.

עבור הלוחם מתקשרת הגבריות לחמש תכונות עיקריות: 1. יכולת פיזית גבוהה, 2. תכונות אופי כמו שליטה עצמית, נפשית ופיזית, 3. מיומנות ומקצועיות ("חיילות"), 4. אגרסיביות, הנבדלת מכעס בכך שהיא תחת שליטה ובאה למעשה לאשר את הסדר החברתי, 5. היחס למין ולנשים, כאשר ההנחה הבסיסית היוצרת שפה משותפת בין החיילים היא הטרוסקסואלית והאשה נתפסת לא פעם באופן דיכוטומי כנימפומנית בוגדנית או כחברה נאמנה ופסיבית המחכה לבן זוגה.

אולם, ההפיכה לגבר אינה פשוטה מבחינת החייל ומפקדיו, הואיל וקיים בה מימד של עמימות. העמימות קיימת ראשית מפני שהמושג "גבריות" עמום בעצמו ויכול להתייחס למערכים שונים של תכונות, ושנית, תהליך ההפיכה לגבר הדרגתי מאוד ושלביו ומועד סיומו אינם מוגדרים לגמרי. יותר מכך, כפי שנראה בפרק הבא, לא קיים רק דימוי גבריות אחד אצל הלוחמים, מה שיכול להוסיף לעמימות.

הלוחם מול ה"אחר": השוואה בין מודלים שונים של גבריות

הפרקים הקודמים עסקו בדרך בה השירות הצבאי בחטיבות החי"ר הופך באופן פרקטי את החייל ללוחם ובאופן סמלי לגבר, תוך כדי התמקדות בדימויי הגבריות השכיחים בחי"ר. אולם, גבריותו של הלוחם היא רק מודל אחד אפשרי לגבריות בצה"ל בפרט ובחברה הישראלית בכלל. התפקידים השונים אותם ממלאים חיילים בצה"ל יוצרים סוגים שונים של גבריות, מכיוון שגבריות שונות הן תוצר של אותו מערך תרבותי או מוסדי (Connell 1995: 37). בכדי לעמוד על טיבן של הגבריות, טוען Connell, אין זה מספיק לזהות את סוגייהן. עלינו לזהות גם את מערכות היחסים ביניהם, בין אם מדובר ביחסי עוינות, שליטה, או כפיפות. את היחסים האלה ניתן להבין דרך פרקטיקות המקבלות, מנדות, או עוינות.

בפרק זה אנתח את יחסם של הלוחמים מחטיבות גולני, גבעתי וצנחנים, אל מי שנתפס בעיניהם כבעל גבריות אחרת, שונה או פחותה משלהם. הדיון ב"אחר" יאפשר לנו לבחון שוב את מרכיבי זהותו של הלוחם כגבר, ואת הדרך בה הוא תופס את עצמו, במיוחד על רקע השינויים החלים במעמדו של צה"ל

בישראל של סוף שנות השמונים ושנות התשעים, בעקבות הירידה במעמד של הלוחמים (Shalit 1988: 175-176, Cohen 1995).

לצורך הדיון, ה"אחר" חולק לשתי קטגוריות נפרדות: 1. יחס היררכי- יחסם של הלוחמים למי שנתפסים בעיניהם כ"פחות לוחמים"- חיילי חטיבת הנח"ל (ראשי תיבות של נוער חלוצי לוחם), ובמי שאינם לוחמים- ה"ג'ובניקים", אותם החיילים המשרתים בעורף בתפקידים לא קרביים. שתי הקבוצות נתפסות כפחות גבריות מאשר הלוחמים, אך היחס אליהן הוא יחס אמביוולנטי של עיונות וקנאה. 2. יחסי תחרות- השוואה בין דימויי הגבריות בגולני לעומת הצנחנים ובדיקת הדרך בה הם מכוננים דימויים שונים ואפילו מנוגדים.

1. ה"אחר": הנח"לאי והג'ובניק

יחסם של הלוחמים אל החיילים העורפיים ואל חיילי הנח"ל כקבוצה, הוא יחס מתנשא ולא פעם גם עויין. מתנשא- מכיוון שבניגוד ללוחמים, אין הנחלאי, ובעיקר הג'ובניק עומדים באותם מבחנים פיזיים ונפשיים, הנתפסים כתנאי הכרחי להשגת גבריות (Badinter 1995: 68), ולכן הם נתפסים כ"פחות גברים". עויין- מכיוון שלדעת הלוחמים, הג'ובניק והנחלאי זוכים לתגמולים ולהטבות, כמו: שירות קל ונוח יותר ושהייה בחברת נשים. כפי שנראה בהמשך, עוינות רבה מופנת בעיקר כלפי הנח"לאים משום שלמרות תנאיהם הטובים, הם זוכים ביוקרה של חייל קרבי, שלדעת הלוחמים אין הם ראויים לה. לכאורה, אין מן המשותף בין הג'ובניק- החייל העורפי לנח"לאי- שהוא לוחם קרבי. בהיררכית היוקרה של לוחמי חי"ר, נחשב הנח"לאי לבעל יוקרה פחותה משל הלוחם, ואילו הג'ובניק נמצא בתחתית הסולם. אולם לעניינינו, המשותף להם הוא יחסם האמביוולנטי של הלוחמים כלפיהם, יחס של עיונות, קינאה ומרירות, אשר ממנו ניתן ללמוד בעיקר על הלוחמים עצמם: בכדי להבין את יחסם האמביוולנטי של הלוחמים אל ה"אחר", יש צורך לבדוק את הדרך בה הלוחמים תופסים את עצמם ולעמוד על מצוקתם בחברה הנעשית אינדוידואליסטית יותר ויותר.

הלוחמים חשים שהם אינם נהנים מיוקרה חברתית על שום שירותם הקשה והמסוכן. שירותם של הלוחמים אינו רק קשה, הוא גם אפרורי ומתיש מאוד. תנאיהם גרועים: הם ישנים באוהלים, מגיעים לביתם רק לעתים רחוקות ועבודתם מונוטונית ושחוקת, כאשר איבוד העירנות יכול להוביל לפציעתם או למותם. בעבר חיפתה על כך היוקרה לה הם זכו הלוחמים, כאשר מי שלא היה בתפקידי לחימה חש פחות 'גבר'. למשל, בספרה של עמיה ליבליך (1987: 204), העוסק בראשית שנות השמונים, תקופת מלחמת לבנון, מספר אחד המרואיינים: "...אמרתי לעצמי: אתה אפס, ובצבא ישלחו אותך לתפקיד של ג'ובניק. בחברה שבה חייתי היו רק שתי אפשרויות מותרות: להיות צנחן - או טייס. הסטטוס של אנשים נבע ישירות מכך, שהם משרתים ביחידות קרביות". אולם הילת היוקרה והגבריות שסביב השירות ביחידות הקרביות מתחילה להיעלם וחיילים רבים מבקשים להגיע ליחידות יוקרתיות, כגון הסיירות, או לשרת בתפקיד משרדי קרוב לבית. כיום אין זו כבר בושה להיות ג'ובניק וההידרדרות שחלה במעמדם של הלוחמים הקרביים, שנחשבו בעבר ל'עילית הנוער' דורשת מהם להגדיר מחדש את מקומם, וכתוצאה מכך את גבריותם, בצה"ל ובחברה. רמי בן-צבי, מ"פ בגבעתי שנהרג בלבנון, כתב על כך:

הם לא האריות מהיחידה	הם עונדים כומתות סגולות
ולא החיות מהשייטת	נעליים שחורות קונקדיל וגבעתון
אפילו לא המשוכללים מהסיירת	אוהבים לשמוח לעלוו לשיר ולצחוק
הם חיילי חי"ר פשוטים וטובים	ורובם ככולם שונאים את הצבא
	ומספרים שפעם אחת טעו והתנדבו

הם חלק מהג(ד)דים האפרוריים
 עושים בט"ש בקו מתיש
 וסוחבים אמונים בתנאים לא תנאים
 הם מסתערים ולוחמים ובגבול שומרים...

אך מעל לכל אלה הדברים
 מסתתר מה שקוראים אחי-לוחמים
 אחים לנשק ולקרב בכוננות ושלום
 מיועדים כולם... למשימות ואתגרים
 וביחד לוחמים מעולים
 מן אחוה שכזו שעושה אותה
 למשפחה אחת.

הגאווה עליה מדבר רמי מזכירה את הגאווה המקצועית והמעמדית של עובדי הצווארון הכחול:
 חיילים "פשוטים וטובים", ששירותם "אפרורי ומתיש", ושהקשיים והמעמד הנמוך והלא מבוקש לכאורה
 יוצר ביניהם אחווה שזר לא יבין. ההצדקה שהוא מוצא לשירות ביחידה קרבית היא ש"בסוף הכל קטן
 עליהם". כלומר, הקשיים הרבים והמבחנים בהם נאלץ הלוחם לעמוד, מחשלים אותו ומעניקים לו ערך
 נוסף שאין ל"אחר": גבריות, ברמת הפרט וברמת ה"ביחד". מוטיב זה חוזר שוב ושוב בספרי המסלול
 ובראיונות. זוהי גבריות מחשלת שזוכים בה לאחר קשים ומבחנים רבים. גבריות זו היא מטבעה קבוצתית,
 מכיוון שרק הקבוצה מעניקה משמעות למבחנים אותם עובר הפרט, ובאה לידי ביטוי ב'אחוות הלוחמים':
 "בלי ספק יותר קשה בהרבה להיות רגם 52 או מאגיסט בגדוד 12, מאשר לעשות מסלול באיזה 'סיירת לימון' או איזה
 שם אחר... לשבת על זרי דפנה בייחוד שאתה משווה את הקריה את הסיירות ואת הג'ובניקים... ההגדרה שלי 'הגאווה של דפוק'
 הגאווה של להיות ביחד, שעושה הכל, והביחד של פלוגה, מחלקה, חברים, שעובדים קשה ביחד, בוכים וממשיכים, מקללים
 מקטרים אבל בסוף הכל קטן עליהם. זו הגאווה שלי, זו התרומה שלי, ואני גאה בהיותי זה שגאווה מוזרה זו היא הגאווה שלו".
 (מ"פ)

(בגולני).

מעצם העובדה שהלוחמים חשים צורך למצוא הצדקה לשירותם ההתנדבותי בדרך כלל, ביחידות
 הקרביות, ניתן לראות כי הם תופסים את עצמם ונתפסים על ידי החברה כיוצאי דופן וכ"פראירים".
 לטענת לואיס רוניגר ומיכאל פייגה (1993), בדרך כלל ישנה נטיה לקשור את תופעת הפראיר לירידת
 המחויבות לערכים קולקטיביסטיים בחברה הישראלית, ירידה אשר נתפסת כתהליך מתמשך. אחד
 הפירושים לפראיר מתייחס לאדם המוותר על הצלחה ועל מיצוי עמדת עדיפות, ומפסיד בשל מערכת
 ערכים שלדעת אחרים עבר זמנה, ומציבה אותו בעמדה אפולוגטית. הפראיר, כמנוצל מתמימות או
 מרצון, פועל כביכול מתוך ראיית עולם מוטעית, בה הנחת היסוד היא שאנשים ערבים זה לזה, והאזרה
 והמוסדות מחויבים זה לזה. הפראיר או שאינו מבין שלא יקבל תמורה, או שמסיבות נוסטלגיות וערכים
 ש"עבד עליהם הקלח", פועל מתוך הנחה של עולם הבנוי על אמון הדדי. לטענתם של רוניגר ופייגה,
 בשנות השבעים, סביב מלחמת יום הכיפורים, החל המושג מקבל משמעויות פוליטיות, שלא נמצאו בו
 קודם. המושג פראיר החל מבטא תחושת ריחוק מהתביעה להקריב למען המדינה, וכך הפך נתפס
 כפראיר בין השאר מי שמתנדב ליחידה קרבית בצבא.

אך בחברה שבה הסירוב להיות פראיר הוא סמל מרכזי, הטענה של "אני כן פראיר" הופכת לחלק
 מההתמודדות על דימויה הרצוי של החברה הישראלית. כך, שהלוחמים משתמשים במושג פראיר בכדי
 להביע ביקורת חברתית חריפה כלפי מי שאינו פראיר, אלא נהנה משירות נוח וקל-הג'ובניק. אך אין
 בכך די עבור הלוחמים בכדי ליצור לעצמם הצדקה להתנדבותם ליחידה קרבית. באוירה החומרנית
 והאינדוידואליסטית של ישראל בשנות התשעים, אין ההצדקה לשירות הקרבי יכולה לנבוע רק
 מאידאליזם, או ציונות, אלא מהתועלת הצומחת לפרט. הלוחם אמנם מתנדב ליחידה קרבית גם מתוך
 תחושת שליחות, אך בעיקר מתוך מניעים אגואיסטים של הרפתקנות, הוכחת גבריות, או כמו שכתב סמ"פ
 בגבעתי לחייליו: "תמיד אמרתי שאם כבר באתם לעשות צבא אז תעשו אותו כמו שצריך ואל תתנו לו
 לחלוף לידכם מבלי להרגיש אותו".

מתוך כך שהחיילים נדרשים להצדיק לעצמם את שירותם כלוחמים, ולהגדיר לעצמם ולסביבה "מה יוצא להם מזה", מקבלת העוינות בין הלוחמים לג'ובניקים ולנח"לאים מימדים חדשים. וכך, נתפס הג'ובניק כהפך המוחלט ללוחם, הן מבחינת רמת מחויבותו לחברה הישראלית והן מבחינת גבריותו. ואילו העוינות לנח"לאי, שהוא עצמו לוחם, צומחת ועולה מתוך שנדמה ללוחמים שהנחלאי נהנה משירות קל ונוח יותר (מאחר שאת חלקו הוא מבלה בקיבוץ), הגורם לו להיות לוחם לא מקצועי. לזילזול ולעוינות כלפי הג'ובניקים והנח"לאים יש מספר תפקידים. ראשית, על ידי הזלזול בחיילי הנח"ל ובחיילים ה"ג'ובניקים", מאדירים הלוחמים את הקשיים שהם מנת חלקם ואת יכולתם להתגבר עליהם, כלומר את 'גבריותם'. כמו כן, התיעוב, גם אם הוא מדומה, כלפי האחר, יכול להוות אלמנט מלכד בין החיילים. לטענתו של Kellet (1982: 119), הקבוצה מכילה בתוכה כוחות עוינים ואגרסיביים שיש להם פוטנציאל להביא לשיתוקה. בכדי למנוע זאת, מתועלים בדרך כלל כוחות אלה כלפי קבוצות אחרות.

ג'ובניק

"ג'ובניק" הוא כינוי מזלזל במקורו, הניתן בצה"ל ובחברה הישראלית לחיילים העורפיים, בעיקר אלה העובדים בעבודות משרדיות ויוצאים כל ערב לביתם. משמעותו במלה האנגלית job ובאופן סטריאוטיפי הכוונה לחייל שתפקידו במערכת הצבאית זניח. כאמור, בעיני הלוחמים נתפס הג'ובניק כהיפוכם הגמור: תפקידו קל, אינו דורש השקעה מרובה ואינו כרוך בסיכונים, הוא שווה מידי יום בביתו ויכול לנצל את שעות הערב לעבודה, לימודים, או בילויים בחברת נשים, ולכן הוא מעורר עוינות אצל הלוחמים.

העוינות בין החיילים הקרביים לחיילים הלא קרביים אינה חדשה ואינה ייחודית לצה"ל. עדויות ראשונות לעוינות מסוג זה נמצאו כבר במלחמת העולם הראשונה ובעיקר ממלחמת העולם השנייה ואילך. לטענתו של Kellett (1982: 119), היא ייחודית למאה העשרים בשל האוריאנטציה הקבוצתית החזקה של היחידות הקרביות. אולם נדמה, שאת העוינות המסורתית, המלווה בתחושת התנשאות, מחליף בצה"ל יחס אמביוולנטי, שאחד ממרכיביו הבולטים הוא קינאה:

"יישנו על כוס קפה, ארבעה חברים... שי ספר על הלילה הלבן שעבר עליו, על המסע, האוכל הנורא, השמירות האימונים... טל צחק. הוא מכיר את זה... ולעומתם, אלון בבית. מתחיל בתשע, מה שגורם לו לקום לא לפני שמונה וחצי. הבסיס במרחק יריקה. אפשר לשתות קפה עם משהו לפני שתופסים את האוטובוס. העבודה מסתיימת בחמש. לא מתאמץ מידי... יש סיפוק אין תזוונים, שלא לדבר על העיר הגדולה היציאות היומיומיות, דיסקוטקים, קולנוע, אוטו של אמא. אפילו התחיל עכשיו ללמוד לבחינה הפסיכומטרית... טל ושי מקניטים את אלון ללא הרף. כמה סרטים ראית השבוע? רק שלושה? ואיך קוראים למסעדה שהלכת אליה ביום שלישי? הרוטב בסלט לא היה טוב? חיים קשים! מיד לאחר ההתעללות בא הודו הנואש- הכל היו עושים כדי להתחלף בתפקידים. והחברה של שי שבורה לגמרי. רואה אותו פעמיים בחודש, והוא עוד נרדם לה באמצע. רק תנו לצמד לשרת קרוב, לא משנה באיזה תפקיד, ואז יתחילו החיים הטובים. אבל השקר שקוף. המשחק ידוע, מוכר. הם לא יוותרו בעד שום הון שבעולם, על הכומתה החומה, על ההליכה הגאה ברחוב... לא יוותרו על הקטעים עם החברה, החברים הכי טובים. כאלה שנמצאים איתם 24 שעות ביממה. מכירים כל כך טוב, ושבעת הצורך, הם אלו שיצילו את חיך. לא יוותרו על תחושת הסיפוק, האחריות על הידיעה שאתה תורם, עושה משהו עם עצמך... לא יוותרו על הניוטים הליליים... לא היו מוותרים על הפרפור הפראי של הלב בטקס ההשבעה, בטקס סיום טירונות, על המסע המסכם, על כל גרגר אבק ורגב אדמה... להיות קרבי זה בדם, מבינים את זה רק מראייה של זמן. בדיעבד, הכל היה שווה. תשאל את אבא..."

(מתוך מבוא לספר מסלול

של גולני).

שירותו של הג'ובניק מצטייר כקל ונוח וכשירות המאפשר הנאה והתפתחות אישית: "לקום לא לפני שמונה וחצי", "לא להתאמץ מידי", לבלות ב"דיסקוטקים, קולנוע", ואפילו "ללמוד לבחינה הפסיכומטרית". גם הצדקתם של הלוחמים, נמדדת אמנם במונחים של "תרומה", אך בעיקר במונחים של סיפוק אישי: "הם לא יוותרו בעד שום הון שבעולם על הכומתה החומה, על ההליכה הגאה ברחוב". הלוחמים מצדיקים את שירותם במונחים גבריים: "תשאל את אבא", הם מייעצים. כלומר, השירות ביחידה

הקרבת נתפס כדיאלוג גברי ובין דורי בין החייל לאביו. מוטיב זה חזר גם בראיונות עם לוחמים וגם בספרה של עמיה ליבליך (1987: 204). זיהוי של הלוחם עם אביו בולט במיוחד על רקע זיהויו של הג'ובניק עם אימו ("אוטו של אמא") ומבליט את גבריותו של האחד מול סממני ה'נשיות' שבאחר. הג'ובניק נתפס כ"פחות גבר", מכיוון, כמו שאמר לי לוחם לשעבר, שהוא "פיספס שלב בהתפתחותו": גבריותו אינה מוכחת מאחר שהוא אינו נאלץ לעמוד במבחנים ומכיוון שהוא למעשה ממשיך את חייו הקודמים כנער וגר עם ההורים:

שתי שקמיות בקריה	מקלחת כאן בכל שעה
פה אין תרכיז או מימיה	הולך בלי נשק, כומתה ירוקה
אוכל ליפתן, ביצה טריה	הנעל כלל אינה שחוקה
מלצרית בכל כיוון	רואה את הבית כל יום
אולי איתה יצא זיון	חייל צ'קמוק פק"ל קונדום.
בשירותים אין בול פגיעה	

(גולני, גבעתי וצנחנים, לפי "שתי אצבעות מצידון").

אך למרות שהג'ובניק נתפס בעיני הלוחמים כ"פחות גבר", הם מייחסים לו פוטנציאל מיני מעורר קנאה. קיימת כאן סתירה. לכאורה, הג'ובניק הוא פחות "גבר", ולכן אין סיבה שיצליח עם בנות, אולם הוא משרת בסביבה נשית, עם אפשרויות מיניות רבות. כפי שראינו בפרק הקודם, הלוחמים גם חוששים שמא בעת היעדרם, יפתו הג'ובניקים את בנות זוגם. כאשר הצגתי בפני אחד ממראייני את הסתירה בין גבריותו 'הפחותה' של הג'ובניק לבין הפוטנציאל המיני שלו, הוא ענה לי ש"אז מה. גם שפנים מזיינים כל הזמן". במלים אחרות, הוא ניתק את הקשר בין גבריות למין. במקום תגמולים מיניים הוא התייחס לתחליפים, כמו למשל קורס הצניחה שכונה על ידו: "חצי זיון". אבל יתכן שהפוטנציאל המיני המיוחס לג'ובניק נובע גם מההבנה ש"גבריות" במובנה המסורתי, איננה עוד אובייקט בלעדי למשיכה ולהערכה. קיסמו של הג'ובניק נובע גם מהאפשרויות החומריות שהוא מסוגל להעניק, כמו ה"אוטו של אמא". הג'ובניק נהנה מסוג שונה של תגמולים חברתיים. FEIGE & BEN ARI (1991) נותנים הסבר דומה. במאמרם על משחקי קלפים ביחידת מילואים, הם מציגים שתי קבוצות של חיילים: מפקדי הפלוגה והחיילים המשחקים בקלפים. הקבוצה הראשונה נהנית מיוקרה צבאית, אך סובלת מחיסרון כיס, מאחר שרוב המפקדים הם סטודנטים. החיילים המשחקים בקלפים, הם חיילים המדורגים נמוך בהיררכיה הצה"לית ואינם נחשבים לחיילים טובים, אך למרבתם יש משאבים כספיים. ההתערבות על כסף במשחק הקלפים היא דרך לקביעת קריטריון אחר ליוקרה, לא צבאי, אלא כספי. וכך המשחק מבטא את הסטטוס החברתי של השחקנים מבחינה כלכלית.

ההכרה של הלוחמים בכך שישנה יותר מגבריות מתגמלת אחת, יכולה לגרום להם בצד הגאווה וההתנשאות, לתחושות של מרירות ורחמים עצמיים, כפי שניתן לראות בשירים הבאים, שהראשון מביניהם נפוץ מאוד וחוזר במספר ספרי מסלול:

להיות חי'רניק זו גאווה	אז תגיד לי גולנצ'יק חייל מטומטם
להיות ג'ובניק זו תאוה	מתי אתה נם מתי אתה קם
להיות חי'רניק זה לקרוע ת'תחת	והאם כדאי ביום כזה חם
להיות ג'ובניק זה לשבת בנחת	לשבת כמו ג'ובניק על חוף הים
להיות חי'רניק זה להיות בכושר	אך גולנצ'יק חמוד אל תיקח זאת ללב
להיות ג'ובניק זה להיות באושר	כי אתה חייל שלא מרגיש שום כאב
להיות חי'רניק זה לרוץ עם נשק	בשבילך השירות חוויה
להיות ג'ובניק זה להיות בחשק	בשביל ג'ובניק כפייה.

(גולני).

לחייל היה-קר

לחייל היקר ששומר על הקו	יושב בחוץ וכל- כך קר
אני יודע שבא לך עכשיו	אני מזכיר לך שאתה מקבל גם עונשים

לעזוב הכל ולישון עכשיו	אולי משום שאתה שומר על המדינה, ועל אנשים?
אבל- תחשוב פעם נוספת	גם כך, אתה לא רואה הרבה את הבית
מי יעשה את העבודה הבלתי מושכת	אז מה אכפת לך להישאר עוד קצת
אני לא רוצה להשביו אותך	ולשכוח "אזרחות" מהי!
אבל בקריה יושבים ליד תנור חם	למרות הכל אתה נשאר בפלוגה
אם בכלל יושבים הם שם (ולא בבית)	ולא חושב לעזוב אותה לדקה
ואתה חייל לא מוכר	השיר הזה נכתב לך
	לחייל היה- קר ששמר בקו.

(גבעתי).

וכך, לצד ההתנשאות המובעת בשירים כלפי אותו "חייל צ'קמוק", קיימים גם קינאה ותסכול, המתובלים במנה של רחמים עצמיים: הלוחם שקופא מקור על משמרתו, לא ישן ולא רואה את ביתו ועוד מקבל עונשים, מול הג'ובניק "על חוף הים" ש"אוכל ליפתן", "הולך בלי נשק" ו"חי באושר". על ידי "הנמכת" הג'ובניק, מעצים הלוחם את קשייו ואת הקרבתו למען המדינה, אבל, אין להתעלם מהעובדה שמדובר במצוקה אמיתית שחשים הלוחמים, כאשר ברקע מתנהל בחברה הישראלית ויכוח עז על המוטיבציה לשרת בצבא. לכן נאלצים הלוחמים להסביר לעצמם מדוע הם "פראירים", והם עושים זאת בעיקר על ידי תפיסת הצבא כאמצעי הפיכה לגבר.

נח"לאי

"עד מתי נקדר בלי חשק והנחלאי ינענע דגדגנים במשק".

(צנחנים וגולני).

במושג 'נח"לאי' מתכוונים הלוחמים לא ללוחמיה הרגילים של חטיבת הנח"ל, שהיא חטיבת חי"ר לכל דבר, אלא ללוחמים בני גרעיני התיישבות, המבלים חלק משירותם בעבודה בקיבוץ בחברת בנות הגרעין עימן התגייסו. שירותם המגוון של הנח"לאים, שבחלקו הגדול מבצעי לכל דבר, ובחלקו אינו צבאי כלל, יצר להם תדמית של לוחמים לא מקצועיים. לכן, הנח"לאי נחשב אמנם ל'גבר' יותר מהג'ובניק, אך פחות מלוחמי שאר חטיבות החי"ר.

העויינות כלפי הנח"לאי רבה, ועולה על העויינות כלפי הג'ובניקים שנתפסים כקטיגוריה אחרת לגמרי. הסיפור הבא ימחיש את עוצמתה של העויינות: לאחר אסון התרסקותם של שני מסוקי יסעור בפברואר 1997 בו נהרגו נח"לאים רבים, התראיין לטלוויזיה ליומן של יום שישי בתאריך 7.2, לוחם מגולני ואמר שלמרות האוייבות בין גולני לנח"ל, הוא בכל זאת מצטער על מותם של החיילים. יתכן שסיבתה של היריבות העזה היא בתפיסתם של הלוחמים את הנח"לאים כמאוד לא מקצועיים וכפחדנים. מכיוון שמדובר בלוחמי חי"ר, התנהגותם נתפסת אצל חיילי החטיבות האחרות כעלבון אישי ממש, עד כי נדמה שהתיעוב כלפי הנח"ל יוצר מכנה משותף בין שאר חטיבות החי"ר, שגם ביניהן קיימת מידה מסוימת של עויינות.

הזילזול במיומנותם הצבאית של חיילי הנח"ל מתייחס בעיקר לשני כשלונות צבאיים כואבים: האירוע הראשון הוא נפילתם בשבי של שמונה נח"לאים במלחמת לבנון בידי אנשי ג'יבריל. הארוע השני הוא "ליל הגלשוניים", בו פרצו מחבלים אל מוצב של חיילי צה"ל, שהשומר (ש.ג.) בו ברח ורציחתם של חלק מהחיילים. שני הארועים נחשבו בחברה הישראלית למביכים ולטראומטיים מאוד, מאחר והם מנוגדים לאתוס הלחימה המקובל בצה"ל: בשני הארועים החיילים ברחו, או נפלו בשבי במקום להילחם ולדעת הלוחמים (בחטיבות האחרות) גילו התנהגות לא מקצועית כאשר "שיחקו ועישנו" במקום לשמור. שני הכשלונות כל כך נחרטו בתודעה של חיילי גולני, גבעתי וצנחנים, עד כי עד היום מושרים עליהם שירים

ומסופרות בדיחות משפילות. למשל: "מה ההבדל בין במבה, ביסלי והנח"ל? - שלושתם חטיפים". או: "הצנחנים לקחו את הכותל בדמעות, גולני לקח את הבופור בדם ואת הנח"ל לקח אחמד ג'יבריל". גם השיר הבא עוסק בחטיפתם של שמונת אנשי הנח"ל, ארוע, שנותר חרוט בזכרון הקולקטיבי גם בשל המחיר הגבוהה שנאלצה ישראל לשלם בעד שיחרורם- יותר מאלף מחבלים פלסטינים. השיר השני מתייחס ל"ליל הגילשונים":

היו היו שמונה נח"לאים	מאז בנח"ל אימון מיוחד
שישבו במוצב בלבנון	לשלוף פנקס שבי מיד
ישבו ועישנו ושיחקו בקלפים	לרוץ למחבל הקרוב ביותר
עד שקרה האסון	לתת לו את זה ביד
שלושה מחבלים למוצב נכנסו	ואם למוצב מחבלים נכנסו
ואת השמונה הם לקחו	ללכת מיד אחריהם
ומאז כששומעים בנח"ל את השיר	כי עם ישראל, הו עם ישראל
נזכרים בשמונה שהלכו	ישלם אלפים תמורתם

כן זהו, כן זהו
זהו גדוד חמישים
היו הרבה כאלה
אצל אחמד ג'יבריל.

(לפי הלחן של "גן השיקמים").

כומתה אדומה על הראש היא נוצצת	הולך ברחובות, הצנחנים צוחקים עליי
נעליים אדומות וירכית הן צנחן	עושים לי פדיחות
אך אני מעדיף את הג'ינס והסוודר	הכל בגלל אותו גלשן בליל הגלשונים
ובקיץ את בגד הים	אל הש.ג. הוא נכנס מבעד לעננים
אז התעודד נחלאי,	שלא אנקר עוד, שלא אפחד עוד
זאת לא סוף הדרך	שלא אנטוש את הש.ג. לעולמים
אני ירוק כמו "stick light"	

(צנחנים).

הנח"לאים נתפסים כאנטי לוחמים, שאינם עומדים בקריטריונים לגבריות: מיומנות צבאית, קור רוח ואומץ לב. הנח"לאי נתפס לא רק כאנטי לוחם, אלא כאזרח ממש. ניתן לראות זאת בשיר השני שמנגיד בין הלוחם הגברי' עם הכומתה האדומה, הנעליים והירכית (סוג של חולצה צבאית שיש רק לצנחנים) מול הנח"לאי שאינו חייל: הוא לובש ג'ינס וסוודר ולכן מהווה מטרה לבוז. הנח"לאי נתפס כהיפוכו של הלוחם משום שהוא עושה את כל מה שאסור ללוחם טוב לעשות בעת שמירה: לשבת, לעשן, לשחק, לנקר (לנמנם), לפחד ולנטוש את עמדת השמירה. נראה שמתוך כך שהנח"לאי מצטייר כאנטי תיזה ללוחם טוב, מהווה הלגלוג עליו טפיחת שכם לשאר החטיבות שתופסות את עצמן כמקצועיות יותר ומשמש גם כקנה מידה לכיצד אין להתנהג.

אבל, גם אם הנח"לאי נתפס כחייל גרוע, הוא עדיין לוחם שבחלק משירותו מסכן את חייו בדיוק כמו שאר הלוחמים, לכן עוצמת התיעוב שרוכשים לו חיילי החטיבות האחרות יוצאת דופן בעוצמתה ודורשת הסבר נוסף. יתכן שזעמם של הלוחמים על הנח"לאים נובע מכך שמדובר בדומה להם, לוחם כמוהם, שאינו עומד בקריטריונים שהם מציבים. כך שניתן לתפוס את העוינות הזו באופן מופשט וסמלי יותר, כמופנית כלפי כל לוחם לא מקצועי בחי"ר.

2. ההבדלים בין גולני לצנחנים ביצירת דימוי הלוחם

חטיבות גולני, גבעתי וצנחנים משתמשות באותם המכניזמים, אותן המטפורות ואותה מערכת של דימויים, לשם הפיכת החייל באופן פרקטי ללוחם ובאופן סמלי לגבר. אך למרות הדמיון הרב, קיימים הבדלים סגנוניים בדרך בה מבנה כל חטיבה את דמות הלוחם מבחינה סמלית. הדיון בהבדלים חשוב לעניינינו מכיוון שהוא מראה שישנו יותר מאשר טיפוס אידאלי אחד של דמות הלוחם וישנו יותר מן אחד לדימויי הגבריות.

לצורך ההשוואה בחרתי להתמקד רק בשתיים מתוך שלוש החטיבות שבהן דנה עבודה זו: גולני וצנחנים. הבחירה בהן נובעת מהעובדה שהן חטיבות ותיקות יחסית, שהוקמו עוד במלחמת העצמאות והספיקו ליצור לעצמן תרבות מובחנת, וזאת בניגוד לחטיבת גבעתי שהוקמה מחדש רק בשנות השמונים. כמו כן, שתי החטיבות נתפסות בעיני עצמן כיריבות, המתחרות ביניהן על אותם המשאבים: יוקרה, כח אדם והצלחה מבצעית והרואות עצמן כבעלות הווי ותרבות נבדלים, ולעיתים אפילו מנוגדים. חטיבת גבעתי, לעומת זאת, שהתה במשך שנים בצילן של החטיבות הותיקות, נאבקה על יצירת דימוי נפרד ולמעשה לא עירערה על מעמדה של שתי החטיבות האחרות.

כמעט מראשית קיומן של שתי החטיבות נוצרה להן תדמית, שאיפיינה את חטיבת הצנחנים כחטיבה של אשכנזים יוצאי ההתיישבות העובדת, וכ"צברים גאים", שנחשבו אז, ובמידה רבה גם היום, ל"מלח הארץ". לזאת נוספו גם פעולותיהם הצבאיות שזכו ליוקרה רבה, אופיה ההתנדבותי והסלקטיבי של החטיבה, שאינה מקבלת כל אחד וקורס הצניחה היוקרתי (כפיר וארז 1981, מילשטיין 1970: 35). חטיבת גולני, לעומת זאת, התאפיינה כבר מראשית דרכה בדימוי מזרחי, חלש וגלותי, שנוספו לו השתתפותה המועטה יחסית בפעולות תגמול ובקרבות אחרים (בטלהיים 1982: 117-29). כיום, אוכלוסית המתגייסים לשתי החטיבות דומה. חטיבת הצנחנים היא עדיין חטיבה התנדבותית, אשר המועמדים אליה עוברים מבחני כושר פיזי ונפשי ("גיבוש") וראיון, אך גם לגולני מגיעים מרבית המתגייסים באופן התנדבותי. בגולני העריכו, נכון לשנות השמונים, כי 90% מהגיוס אליהם הוא התנדבותי (גולני שלי, 1982). כיום גם זוכות כל החטיבות להקצאה שווה של חיילים מבחינת מנת משל וכישורים (בלשון הצה"לית קב"א). ההבדל היחידי נעוץ בכך שלגולני עדיין מגיעים, באופן יחסי, יותר חיילים עם בעיות סעד. לצנחנים, בשל האפשרות לברור אנשים, ישנה היכולת לפסול חיילים מרקע בעייתי. חייל עם בעיות סעד יתקבל לצנחנים רק אם יהיה מפקד הפלוגה מוכן לקבלו כפרויקט אישי שבאחריותו המלאה. מהראיון שערכתי עם רס"ן רוני, קצין בכיר בגדוד צנחנים, עולה כי לחטיבה יש גם את הזכות לפסול חיילים שהמוטיבציה שלהם אינה גבוהה דיה, או שמהראיון איתם עולה כי משפחתם אינה מעודדת ותומכת מספיק, או במילותיו: משפחה ש"המצוינות והרצון להתקדם בה אינו חזק". כלומר, מלבד ההבדלים אפשריים ברקע משפחתי, מתגייסים לשתי החטיבות חיילים בעלי רקע דומה, כאשר צה"ל מקפיד שהחיילים יהיו בעלי רמות דומות של מנת משכל. שתי החטיבות גם נהנות כיום מיוקרה מבצעית דומה. מדוע, אם כן, נתפסות החטיבות בעיני החיילים כבעלות הבדלים תרבותיים וחברתיים-כלכליים ברורים? כדי להציע מענה אפשרי לשאלה זו, יש לבחון את הדרך בה יוצרות שתי החטיבות דימויי גבריות בעלי דגש שונה.

חיילי גולני תופסים את עצמם ונתפסים בצה"ל כחטיבה שמרבית חייליה ממוצא "מזרחי", הנהנית מהווי בעל גוון "מזרחי". למשל, אחד עשר חיילי גולני שברחו מהגדוד הסבירו בראיון לעיתון את בריחתם בין השאר בעזרת הטיעון הבא:

"המ"פ הוא גזעני במלוא מובן המילה. הוא נותן לנו הרגשה שאנחנו, רובנו בני עדות המזרח, נחותים ממנו. כמה פעמים הוא דיבר איתנו על האי. קיו הגבוה שלו ועל האי. קיו הנמוך שלנו... בתקרית אחרת דרש מהם לכבות מוסיקה מזרחית ששמעו. 'הוא לא מוכן שנשמע מוסיקה מזרחית. פעם אחת עשינו על האש, ובטייפ היתה קסטה של עופר לוי. בא המ"פ ואמר לנו להחליף קסטה. החלפנו, אבל שמנו בכוונה זמר מזרחי אחר'" (ידיעות אחרונות, 14.7.94).

הבורחים מציירים תמונה של חיילים מזרחיים שלהם מ"פ אשכנזי ומתנשא. תמונה זו אינה לגמרי מתקבלת על הדעת, אבל ניתן להבין אותה על רקע התפיסה העצמית של חיילי גולני, מזרחיים ואשכנזים כאחד. כאשר החיילים מציגים את עצמם כמזרחיים נחותים ואת מפקדיהם כאשכנזים מתנשאים, אין הם מתכוונים דווקא למוצא אלא לסגנון חיים. ניתן לראות זאת בדבריו של שמוליק, לוחם לשעבר בגולני שהוא עצמו ממוצא אשכנזי:

"היה קטע של אחד הקצינים, בחור מסיירת גולני שהגיע והחליט שביום שישי לא שרים שירי רובאית והיה בלאגן. היה פיצוץ. אנשים הפכו שולחנות, זה היה בטול כארם, את כל המתח הוציאו. היה ממש בלאגן. הדליקו חבית חומר נפץ. באותו ערב האנשים לא אכלו. המ"פ דרש מכולם להגיע וזה כמעט הגיע לסירוב פקודה... ואנשים פשוט סרבו. אמרו שאם הם לא שרים וזה היה כולם כולל כולם, חוץ מהקצינים כמוכן. בסוף היתה מן פשרה כזאת. הבינו שנגעו פה באיזו יבלת רגישה... באותה תקופה שברו הרבה דברים, שברו את נושא הותיקים... אבל בנושא הזה החליטו לומר כי ראו שהולכים עד הסוף... זה מרד של כולם. הרגשה שדוחקים את כולם לפינה פה. פתאום בא קצין שבכלל לא יצא מאותה מערכת, קיבוצניק שהדעות שלו גם היו שמאלניות ולא כל כך אהבו את ההתבטאויות שלו והוא מחליט שלא שרים כי זה ברברי, כי דופקים על שולחנות וזורקים זיתים..."

בשני הארועים נראה שהחיילים, ללא קשר למוצאם העדתי, תופסים את מפקדם כשונה וכמתנשא. המפקד, הנבדל מחייליו בטעמו התרבותי ובהשקפת עולמו נתפס כאשכנזי (או כקיבוצניק שמאלני, למעשה הכוונה בשני המקרים זהה) משום שהחיילים תופסים את ההווי שלהם כהווי מזרחי, ולכן כל מי שמתנגד לה נחשב לאשכנזי, ללא קשר למוצאו האמיתי. המ"פ באירוע שתיאר שמוליק היה אשכנזי אף הוא. אולם שמוליק לא האשים אותו בגזענות, מפני ששמוליק בעצמו ממוצא אשכנזי, לכן הוא האשים אותו בשונות אחרת, הנתפסת כשם נרדף לאשכנזיות: יוצא סיירת, שלא יצא מאותה המערכת (כלומר לא צמח בגדודים), קיבוצניק ושמאלני. שמוליק גם טען כי "המ"פים שלי היו לבנים כאלה, אשכנזים כאלה, לא הטיפוס של המשתוללים ושרים. היה לי מ"מ, דווקא פרסי מבית שאן שתמיד היה שר איתנו".

עדות נוספת באותו עניין נתנו לי אמיר ואדם, יוצאי חטיבת הצנחנים. לטענתם: "גולני הולכים על יותר מזרחי. אצלנו בבקו"ם יש סינון למי שהולך לצנחנים". לשאלתי, האם מדובר בסינון עדתי, ענו: "לא. אבל זה מתקשר מאוד. יש סטיגמה שהמזרחיים הולכים לגולני. בגולני יש הווי מזרחי יותר. זה לא שבחורים אותם. הם עצמם רוצים ללכת לגולני... בצנחנים... חוץ משירי הרובאית היינו שרים גם שירי ארץ ישראל, היינו מקבלים שירונים ושרים. בגולני את זה לא עושים. חברים שלי מגולני שהיו שומעים שאנחנו שרים את השירים האלה היו קוראים לנו חנונים". אמיר ואדם תפסו את הצנחנים כחטיבה בעלת הווי "אשכנזי"-מערבי יותר, לעומת גולני ה"מזרחיים". הם הזדהו לחלוטין עם הצנחנים ועם ההווי שחוו, למרות ששניהם בני עדות המזרח.

כלומר, כנראה שבדרך כלל לא חשוב מהו מוצאו של החייל ומאין בא, אלא לאן הוא מתגייס. שמוליק, בן למשפחה ממוצא אשכנזי הזדהה עם ההווי בגולני, שאותו תפס כהווי מזרחי, ולעומת זאת, אמיר ואדם שבאו ממשפחות ממוצא מזרחי, הזדהו עם מה שנתפס בעיניהם כתרבות היותר אליטיסטית והמערכת של הצנחנים. גם הרקע הסוציו-אקונומי של השלושה תומך בטענה. שמוליק מגיע ממשפחה מבוססת יותר ממשפחותיהם של אמיר ואדם.

שני הדימויים השכיחים ביותר בהקשר זה הם "שחור" מול "צהוב". אין מדובר פה רק במוצא או בצבע שיער, כי אם בהבדלים הנובעים מסגנון חיים. חייל 'צהוב' נתפס באופן סטריאוטיפי כחייל שקט, עדין, ממושמע ואינטליגנטי. לדוגמה, מ"מ בצנחנים כתב לחייליו: "למחלקה הזאת יש אופי מיוחד 'מחלקה של צהובים' כך נהגו לקרוא לכם בסגל: לא שרים בארוחות, לא עושים יותר מדי רעש, אינטליגנטיים משהו. יש לזה הרבה יתרונות וגם חסרונות..." לעומת זאת, חייל 'שחור' נתפס כשובב, וכפורק עול.

למשל, על אחד החיילים בגולני נכתב: "הגיע למחלקה שקט וצהוב, עכשיו מפחיד הוא ממש כמו דוב". כלומר, חייל יכול להפוך מ'צהוב' לשחור על ידי שינוי התנהגותו, כמו אותו חייל מגולני שנאמר עליו: "הכי שחור מכל הצהובים", ועל חייל אחר: "נראה הוא צהוב מבחוץ אך שחור הוא בנשמה". כך, שמפקד ש'נחשד' כאינטליגנטי וכבעל טעם תרבותי מעודן (כלומר, אחד שלא נהנה משירים מזרחיים ומריקודים על שולחנות) מתוייג כ"צהוב", ואילו מפקד פתוח ועממי יותר מקוטלג כ"שחור". שני הדימויים, ה'צהוב' וה'שחור' מתקיימים בחטיבות זה לצד זה, אבל החיילים נוהגים להאמין כי ישנם יותר 'צהובים' בצנחנים ויותר 'שחורים' בגולני. יריב מגולני סיפר לי כי "פעם המ"פ שלנו הלך למ"פ של פלוגת הצנחנים המקבילה ואמר לו: 'תגיד לי, למה אצלך כולם גדולים, בלונדינים ויפים ואצלי הם כולם קטנים, שחורים ומצ'וקמקים?'". דוגמה נוספת לקוחה מספר מחזור של קורס קציני חי"ר. על הצוער דני נכתב: "כששומעים גולנצ'יק ישר חושבים שחור גדול מורעל. דני הוא אמנם גולנצ'יק אבל בלונדיני רזה עם משקפיים".

מדובר כאן למעשה בשני דימויי גבריות. החיילים אינם טוענים שלוחם "שחור", למשל, עולה על לוחם "צהוב". שניהם נתפסים כגבריים, אך הם נהנים מגבריות שונה ומנוגדת במידת מה. לכאן מתווסף מושג נוסף, המהווה דימוי מוקצן של החייל ה'שחור'- ה"מכורע". מדובר בדימוי של חייל חסר השכלה ולא אינטליגנטי, שיכולתו הפיזית והקרבת עולה בהרבה על יכולתו המילולית, כמו בבדיחה הבאה המתייחסת ל"בוהן מאמץ". בוהן זה בודק את יכולת הקליעה למטרה של חיילים לאחר מאמץ פיזי. הבדיחה שואלת כיצד עושים לחיילי גולני בוהן מאמץ, והתשובה היא: נותנים להם לקרוא עיתון. כלומר, מייחסים לגולני יכולת פיזית גבוהה, אך יכולת אינטלקטואלית נמוכה מאוד: קריאת עיתון מעייפת אותם יותר מכל ריצה.

ה'מכורע' אינו רק 'אנטי-אינטלקטואל', הוא גם חייל גס הליכות, פרוע וחסר משמעת לגבי עניינים, הנתפסים בעיניו כלא מהותיים. למשל, שמירה על מדים מגוונים ונקיים, נעליים מצוחצחות, או גילוח. לדידו אלה הם דברים שוליים, שאינם צריכים להטריד את הלוחם האמיתי, מאחר ובעת קרב הם נחשבים למותרות. מאחר שהמכורע מתעלם מתחומים היכולים לפגוע במקצועיותו כלוחם, כגון נקיון אישי, או השכלה כללית, אלא מתמקד בחיילות באופן מקצועי, הוא הלוחם הטוב ביותר. בכך מזכיר המכורע את דמותו של הלוחם במערבונים ובסרטי פעולה. לדוגמה, ניתן להשוות את המכורע לדמויות שגילם קלינט איסטווד בסרטיו. בסרטיו, גילם איסטווד את לוחם בפשע המסתובב תדיר עם סיגריה תקועה בפיו. הוא נון קונפורמיסט מושבע ולכן נענש כל הזמן על ידי הממונים עליו. הוא מקדיש את כל כולו למאבק בפושעים והוא היחיד שיכול להם, בשל מיומנותו ובגלל שהוא עושה זאת מכל הלב. שימו לב עד כמה דומה יוני מגולני, המצטייר כטיפוס האידאלי של המכורע, לדימוי הגבריות של המערבונים וסרטי הפעולה:

יוני- ה'תבע'

ועל סיגריה לעולם לא ויתר	יוני הוא מכורע מושבע
עם מסדרים לא מסתדר	כל תרגיל בשבילו חגיגה
ולכן שבתות הוא תופר.	עם הרנט מסתער

יוני מצטייר כדוגמה הקלאסית ל"מכורע מושבע". הוא חייל טוב שאוהב להתאמן: "כל תרגיל בשבילו חגיגה", אבל מצד שני, הוא חייל מאוד לא מסודר וכנראה גם לא ממושמע ו"עם מסדרים לא מסתדר". למרות שיוני מוצג באופן אוהד, הוא מתואר כבחור לא חכם, מאחר שהפירוש ל"תבע" הוא טיפש. אך הגבריות של יוני, עם הסיגריה הניצחית בפה, אינה מוטלת בספק. ה'מכורע' שמגלם גבריות פרועה, עצמאית ובלתי ניתנת לאילוף, מנוגד למעשה למסגרת הצבאית, ויש מקום להאמין שהיא נדירה למדי. אך דימוי זה השתרש היטב בצה"ל ועל החשש מפני חיילי גולני ה'פרועים' ניתן ללמוד בקטע הבא, המופיע בספר מסלול של הצנחנים:

"נוצר מצב של חוסר באנשים ולכן הביאו את המסייעת של גולני שיעזרו לנו בבטשית... גיא... שהיה מפקד בטשית" קיבל שני 'גלנואידים' (כינוי גנאי לחיילי גולני) וערן (המ"מ) שחשש מבעיות ניסה לעזור לו. הוא נעמד ליד גיא ושני הגלנואידים ואמר לגיא בקול חמור: 'אם אני אשמע ששוב נכנסת לכלא בגלל שנתת מכות למישהו-אני מאוד אתעצבן...'. כלומר, לוחמי גולני נתפסו על ידי הצנחנים במקרה זה כפורקי עול, המכירים את הכלא מבפנים. שימו לב לכינוי הגנאי 'גולנואיד', על משקל מונגולואיד, מה שבא להדגיש את טיפשותם של לוחמי גולני. לעומת ה'מכורע' אצל גולני, אצל הצנחנים שולט במידה רבה יותר הדימוי של 'צהובים'. כלומר, של לוחם משכיל, ממושמע וחדור בערכים. עמית מהצנחנים הסביר כי "אצלנו זה חינוך שמזכיר לי מן תנועת נוער כזאת שמחנכים לערכים יותר נשגבים". חיילי הצנחנים מצטיירים בעיני עצמם כ"בני טובים", כנוער איכותי ומשכיל, שאינו עוסק רק בתפקידי לחימה, אלא גם בנושאים רוחניים יותר. על הדימוי שמבקשים חיילי הצנחנים ליצור לעצמם ניתן ללמוד מהקטע הבא המופיע בספר מסלול של צנחנים:

להיות צנחן

להיות צנחן זה להיות הרבה דברים, להיות צנחן זה להיות שונה מחילים אחרים. להיות צנחן זה להיות בן אדם שאכפת לו מהמדינה להיות צנחן זה להיות עם עמדה, להחזיק בה בכל מחיר ולהתפשר כשצריך... להיות צנחן זה ללכת 90 קמ' עם משקל על הגב ולמחרת לתפקד כרגיל להיות צנחן זה לדעת לפתוח ניצרה במהירות, לדעת מתי להשכב, לדעת מתי לירות ולתפקד במצבי לחץ... להיות צנחן זה להסתכל מסביב, להינות מהנוף של ארץ ישראל ולדעת שאתה מגן על מקום חשוב ויפה... להיות צנחן זה לזכור שיש עוד רבים שהיו רוצים להיות כמוך, שמסתכלים עליך בקנאה ולזכור תמיד שאתה מהשורה הראשונה.

התדמית שיוצרים הצנחנים היא של גבריות צוננת ואליטיסטית יותר, המודעת לעליונותה. ניתן ללמוד זאת גם מהבדיחה הבאה הנפוצה בצנחנים: "גולנצ'יק וגבעתי נפגשים ולא יודעים מאיפה הם מכירים אחד את השני, ואז הם נזכרים... מגיבוש צנחנים". הצנחנים נתפסים כחיילים ממושעים ומסודרים יותר, וכחלק מתפיסה זו, הם נקטו בשטחים הכבושים ביחס אמביוולנטי ואנושי (לפחות ברמת הדימוי) יותר מגולני כלפי הפלסטינים (ראו את הפרק הבא). חיילי הצנחנים, כפי שהם מצטיירים בספרי המסלול, הם בעלי מוטיבציה גבוהה יחסית לגבי תפקידי קצונה. מוטיבציה שבאה לידי ביטוי, לכאורה, גם במספר הנמוך של הנפקדים בצנחנים, יחסית לגולני.

אין בידי נתונים לגבי אחוז הנפקדות בשתי החטיבות, אולם נדמה שקיים הבדל ניכר בין הדימוי למציאות. בספרי המסלול של גולני בוחרים החיילים להבליט את הנפקדויות מעבר לכל פרופורציה למספרם האמיתי. הנפקדויות והישיבה בכלא, ההולמות את דמותו פורקת העול של ה'שחור', או ה'מכורע', זוכות להתייחסות נרחבת, הכוללת בדיחות, שירים וסיפורים, כדוגמת השירים הבאים:

מהבקו"מ הנה באנו	וידעתי מה זאת שטות
במסע חמישים	שבעים נהיה לי בדפוק
המג"ד הקפיץ אותי לעזה	כשהגעתי לרמה
וריתק אותי שלושים	שם קיבלתי מרגמה
אז דפקתי נפקדות	והמשכנו במסע.

(לפי הלחן של: "חנה'לה

התבלבלה").

ביום אחד, ביום בהיר	רופא צעיר בדק אותי
שפט אותי קצין בכיר	מה יש לך שאל אותי
על נפקדות, סירוב פקודה	
ועל זילזול בעבודה	פזמון: כואב לי פה, כואב לי שם
אמרתי לו אני מודה	כואב לי עצם הפז"מ
אך תתחשב מצב קשה	

ואם תרצי לראות אותי	הוא שפט אותי שלושים ושש
בדרך חיפה תמצאי	ימי מחבוש בכלא שש
בצד הדרך תעצרי	למחרת שלהו אותי
בתא בודד יושב אני	למרפאה לבדוק אותי

דפוק הוא זמן השירות שנוסף לחייל שישב בכלא. פז"מ- ראשי תיבות של פסק זמן שירות, כלומר תקופת השירות בצה"ל. בדרך לחיפה נמצא בית סוהר צבאי.

דוגמה נוספת נמצאת בספר המסלול של גולני, בו הקדישו הלוחמים קטע ארוך והומוריסטי לחיפוש

אחר נפקדים:

חיפוש ניפקדים או טיול בארץ ישראל

הזמן: טירונות שלב ב...

המשימה: איתור נפקדים או עריקים והבאתם לבסיס להשפט...

17:00 : תנועה לעבר באר שבע...משם נעים לכיוון נתניה לביקור אצל הנפקד הנצחי שניר...מתחיל בנסיון לאתר את הבית. כמובן שהמודיעין שניתן לכוון אינו מדוייק כל כך...נערכת התייעצות של הכוח. אם נבצע פריצה שקטה או רועשת...בסוף מוחלט על כניסה אינטליגנטית לבית כלומר דפיקה בעדינות על הדלת...הוא (שניר) מאותר בבית חברתו...

2:00 : הכוח מגיע לביתו של פינטו...בפרדס חנה...אך הוא לא מאותר...

12:00 : הכוח חוזר לבסיסו לכול חיילנו שלום.

הקטע הזה שהוא ארוך מאוד במקורו ומשתרע על פני שני עמודים שלמים, עוסק בסך הכל בשני נפקדים, אך מכותרתו ניתן להבין כאילו ברחו עשרות. הצנחנים, לעומת זאת, בוחרים בדרך כלל להצניע את הנפקדויות והישיבה בכלא. למשל, באחד מספרי המסלול הוצנע כמעט לגמרי סיפורה של מחלקת צנחנים שלמה שברחה מהגדוד. כלומר, מדובר כאן בעיקר בדרך בו בוחרות החטיבות להציג את עצמן בגולני מעדיפים להדגיש חוויות של פריקת עול ומרידה במסגרת (בין אם נפקדות, הליכה לכלא, או להבדיל: מדים לא מסודרים). בצנחנים בוחרים החיילים להציג פן מסודר ונקי יותר, של חיילים ממושמעים ואינטליגנטיים.

הבדל נוסף בין החטיבות, המתקשר לדימויים שמנסות החטיבות ליצור לעצמן, הוא השירה.

המרואיינים הדגישו בעיקר את שירת השירים כהבדל מהותי בין שתי החטיבות. השירה היא חלק ממאפייניהם של ה'שחורים' וזה ל'צהובים'. בדרך כלל, גולני נתפסת כחטיבה בעלת הווי שירי מפותח יותר משל הצנחנים. שמוליק מגולני סיפר ש"לצנחנים היה הווי שירה, אבל זה לא אותו דבר כמו בגולני...היחוד של החטיבה והלוחמים בשירים המיוחדים". שמואל מהצנחנים אמר שאצלם "שירה לא הייתה חלק מההווי...גולני זה העמכה הזה כאילו וה'ברבריות' הזאת זה חלק מההווי שלהם".

לא בכדי נתפסת חטיבת גולני כבעלת תרבות שירה מפותחת יותר. מרביתם של השירים שצוטטו בעבודה זו מקורם ככל הנראה בגולני. חיילי גולני, בניגוד לחיילי הצנחנים, לא רק שרים יותר, אלא גם שרים על נושאים הנחשבים לפעמים כטאבו בצנחנים. חיילי גולני נוהגים לשיר על מפקדיהם בפניהם לאחר טקס שבירת הדיסטנס ולא אחת זה נחשב לכבוד. יריב מגולני סיפר ש"אם אתה שר על סגל זה נחשב כבוד. אם החיילים שלך שרים עליך זה...אין, כשהחיילים שלי היו רוצים לתת כבוד, היו שרים לי: 'זה הסמל יריב המניאק', ובכוונה צועקים את זה". לעומת זאת, אדם מהצנחנים טען ש"אצלנו לא מקללים את הסגל, לא שרים שירים גסים...יש גם יותר כבוד. זה בחינוך". ורוני, שהיה מ"פ בצנחנים, הוסיף: "כל השירים האלה הם פושטים כאלה, לא רציני (המפקדים) ילמדו אותם. לא רציני (החיילים) ישירו אותם...לא הייתה לי בעיה שישירו שירי שבזות מידי פעם, אבל בטעם ולא כשעוברת חיילת יצעקו 'רוצים לזיין'. זה לא מכובד. לא רציני שישירו את זה". מעניין אם כן להיווכח ששני השירים הגסים והבוטים ביותר בעבודה זו הם של הצנחנים (הכוונה לשירים: 'כל הבנים הבנות בגילי', 'הוי הקצינה'), אם כי מדובר ככל הנראה בשירים של פלוגות הרובאית והמסייעת, שם ההווי דומה מאוד לגולני מבחינת תרבות השירה המפותחת והמשמעת הרופפת יותר.

המשמעת נתפסת על ידי החיילים כאחד ההבדלים המשמעותיים ביותר בין גולני לצנחנים. ואכן, יתכן מאוד שהבדלים תרבותיים בין החטיבות הן בין השאר פונקציה של אופי המשמעת הנהוגה בהן, או לפחות הדימויים על אופי המשמעת. חייל 'שחור' יכול להתפתח רק היכן שקיימת משמעת רופפת יותר, כדוגמת פלוגות הרובאית והמסייעת בגדודים, הידועים באווירתם הנוחה. לדעת רוני, מ"פ בצנחנים: "בגולני יש קירבה במובן של בואו נקל עליהם כדי שנהיה מקובלים... לשבור דיסטנס בצנחנים בסוף מסלול יכול להיות כמו לשבור דיסטנס בגולני אחרי חודש וחצי בטירונות. לכל אחד מושגים שונים". "גולני, השירות שלהם יותר חופשי מצנחנים", טען אמיר מהצנחנים. "כל הזמן אומרים צנחנים זה ראש קשה. חיילים בגולני, הסגל הוא חבר של החיילים יותר מצנחנים. החינוך שונה. אחרי חודשיים בצבא אתה כבר מחבק את המפקד, הולך עם המ"מ כמו אחים. אנחנו דיסטנס יש לנו יותר מחצי שנה עד שדיברנו עם המ"מ. גם עמית מהצנחנים חשב שיש, כדבריו, "שוני בחינוך": "בגולני יד יותר רכה. שוברים דיסטנס מהר מאוד. נהיים סחבקים של המפקדים אחרי הטירונות". יריב מגולני הסכים איתם: "לפי דעתי הם (הצנחנים) לא שווים. כל הזמן מדכאים אותם, כל המסלול. גולני, אחרי טירונות אין דיסטנס. יש משמעת אבל אין דיסטנס וצנחנים ממשיכים עם הדיסטנס עד הסוף. הם רגילים שכל דבר אומרים להם מה לעשות, איך לעשות. הם נורא שפופים כי מקדרים אותם שנה וחצי ועושים את זה בלי טעם גם. לעומת זאת, גולנצ'יקים מההתחלה נפתחים ומלמדים אותם לעבוד עצמאית.

אך אין לשכוח שלמרות ההבדלים בדרך בה תופסים עצמם הלוחמים בגולני ובצנחנים, הדומה עולה על השונה ושתי החטיבות זוכות ליוקרה רבה ומושכות אליהן מגויסים פוטנציאליים. לכן, יתכן שיצירת התדמית המנוגדת משרתת שתי פונקציות שונות: 1. הדגשת הדימויים השונים נעשית על מנת לחזק את הזהות הפנים קבוצתית בשתי החטיבות. 2. יצירת התדמית השונה היא גם דרך לפנות אל שני סוגי אוכלוסיה, שההבדל ביניהן אינו דווקא עדתי, או סוציו-אקונומי, אלא מתקשר לסגנון חיים שונה. שתי החטיבות 'מוכרות' למעשה את אותו האינדאל: להיעשות לגברים, אך הן עושות זאת בעזרת 'מכירת' דימויי גבריות נפרדים.

סיכום

כפי שניתן לראות, לגבריות בצבא פנים רבות. הלוחמים רואים את ה"אחר" כנחות מהם (כדוגמת הג'ובניק והנח"לאי), או כשווה להם (גולני וצנחנים) ומתייחסים אליו בהתאם, כאשר הגבריות נתפסת כאקוויוולנטית לקשיים ולמבחנים שיש לעבור בכדי לזכות בה. נדמה שהלוחמים בהחלט מוכנים להכיר בסוגים שונים של גבריות ובתגמולים המתלווים אליהם כל עוד אין בכך משום איום על מעמדם ופגיעה בדימויים העצמי. כך ניתן להסביר את העוינות העזה לנח"לאי, את היחס האמביוולנטי לג'ובניק ואת ההכרה ההדדית בדימויי הלוחם בגולני ובצנחנים.

**הלחימה כ"מבחן גבריות": השירות הצבאי באינתיפאדה
ובדרום לבנון**

"אין החייל הופך ללוחם אלא לאחר שטבל באש, זהו המבחן העליון הקובע" (האלוף אריאל שרון, שביט: 83).

עד כה עסקה עבודה זו בתהליך הכשרתו של החייל כלוחם מבחינה פרקטית והפיכתו לגבר מבחינה סמלית. ליווינו את תהליך ההכשרה הארוך בו מוקנות לחייל מיומנויות לחימה כמו: כושר גופני, יכולת שליטה בגוף ופיתוח אגרסיביות, התורמות להפיכתו באופן פרקטי ללוחם ובאופן סמלי לגבר. הלוחם הוצג כמעין טיפוס אידאלי, שאינו קשור דווקא לזמן או למקום מסוים, אלא נמצא למעשה "מחוץ לזמן" קונקרטי.

בפרק זה ברצוני לעבור מהדימויים אל הפרקטיקות, ולעשות להם קונטקסטואליזציה על ידי קישורם למקום ולזמן ספציפיים. דהיינו, לעבור מתהליך הכשרתו של הלוחם אל המעשה עצמו - אל מה שנתפס כמבחן הקובע לגבריות ולחיילות: הלחימה כמבחן מקצועי וגברי, ולבדוק כיצד באים בה לידי ביטוי כל אותם דימויים ומיומנויות שהפנים החייל במהלך המסלול.

לשם כך, בחרתי בשני ארועים שהשפיעו ושעיצבו את צה"ל ועל החברה הישראלית מבחינה אישית, חברתית, מצפונית ותרבותית: השירות בדרום לבנון ובגדה המערבית ורצועת עזה (ליסק 1990, מלאך-פיינס 1990, פרי 1990). הן בלבנון והן בעזה מדובר בהתמודדות עם אויב, או אוכלוסיה עוינת, בלחימה ובסיכון חיים - ארועים שלמענם הוכשר הלוחם ואשר נתפסים על ידו כמבחן הקובע, כפי שהציג זאת הפסיכיאטר הראשי של צבא ארצות הברית בוואטסון: "נכון, או מוטעה, מלחמה היא עניין גברי וכישלון בה דומה לאיתגור גבריותו של הפרט (Shatan 1977: 604-605).

השירות בדרום לבנון

"הרי איזה עוד נער נדרש למה שאתם נדרשתם?...ממי דרשה המציאות לסכן את חייו, ימים ספורים בלבד לאחר שראה גופות שלושה מחבריו מוטלות בשדה".

(מ"מ בצנחנים)

נפרד מחייליו).

הפעילות בלבנון הנחשבת לקרבית ומסוכנת, ונראה שהיא נהנית בעיני החיילים מיוקרה גבוהה, אך גם מעוררת אצלם חששות. השירות בדרום לבנון כולל ישיבה פסיבית במוצבים, בציפייה להתקפות של לוחמי החיזבאללה וכן פעילות אקטיבית המתבטאת בפתיחת צירים ובמארבים יזומים. ההשתתפות בקרב, ובעיקר פגיעה בלוחמי החיזבאללה מעניקה ללוחמים יוקרה רבה בעיניהם ובעיני חבריהם. מרבית החיילים מתארים את עצמם כמי ששואפים להשתתף בקרב, שהוא למעשה תמצית הוויתו של הלוחם ושאליו התכוננו דרך אימונים רבים. הלחימה היא לא רק "מבחן גבריות". ניתן לומר שהאימונים הרבים וההכנות הופכים אותה למשאת נפשו של כל לוחם. למשל, מרואייניה של עמיה ליבליך (1987: 291-294), הציגו את הרצון להשתתף במלחמת לבנון כ"עניין מקצועי", כאשר הלוחם רוצה ליישם את כל מה שלמד. אחד המרואיינים סיפר אפילו שמבחינה פוליטית אמנם התנגד למבצע, אך לעומת זאת כחייל בצוות רצה לצאת למלחמה. גם חיילי גולני הגיבו באופן דומה. לאחר שהחמיצו מפגש עם אנשי חיזבאללה, הם מדווחים על: "אכזבה ודריכות שנשמרה באותו לילה...אנו כמעט מדוכאים מהמזל הדפוק שלנו...פספסנו את המכה של הגדוד".

הרצון להשתתף בלחימה מעיד על היותה לא רק מבחן, אלא גם טקס מעבר לגבריות. לא בכדי ההשתתפות בקרב מכונה "טבילת אש". נראה שהלוחמים משתמשים במושג של טקס מעבר מעולם הנצרות בכדי לתאר את ההשתתפות בלחימה. הלחימה היא אלמנט גברי. היא דורשת שליטה ברגשות ובמעשים ויכולת איפוק. אלמנטים אלה באים לידי ביטוי בקטע הבא בהתנהגותו של שרון, שנורה ברגל, אך מתנהג באיפוק כמו "גבר", וכן בהתנהגותו של המ"מ בובלייל שצריך להחליט בשילוב של מיומנות וקור רוח מתי להסתער. עליו להחליט בשיקול דעת, ולהימנע מהתנהגות פזיזה, בכדי לא לפגוע בחיילים מצד אחד, או להחמיץ את המחבלים מצד שני. מכך גם נובעת חשיבותה של הלחימה בעיני החיילים, מכיוון שהיא הזירה בא באים לידי ביטוי בצורה החדה ביותר כל הכישרים ה"גבריים" שטופחו אצלם בהתמדה כה רבה. ניתן לראות זאת בחוויותיהם של לוחמי גולני המספרים בנוסטלגיה על הקרב בו השתתפו:

"...השעה 2.30 לפנות (ת) בוקר מגיעה, החדר חשוך, כולם שקועים בתרדמה עמוקה. לפתע מתפרצים אל תוך החדר החשוך שני שומרים מהש"ג, מדליקים את האור וצועקים: 'הקפצה, הקפצה', תוך כדי כך שהם מנערים את האנשים ומעירים אותם. שתי דקות וחצי מרגע ההקפצה אנחנו עם המיניבוס כבר בשער, כולנו מוכנים עם אפודים, קסדות ופק"לים עלינו עושים את דרכנו לנקודה בה הודיעו לנו שהיתה חדירת מחבלים... אנחנו מגיעים לנקודה... אנחנו הולכים דקות מספר... לפתע נשמעות יריות... המ"מ מתחיל בסריקה ברטוב, כולם עם כדורים בקנה. זה הרגע, יש לך בלב מן התרגשות שמעורבת עם פחד, אתה נורא רוצה שתהיה התקלות, הרי זוהי שאיפתו של כל חי"רניק אבל מצד שני אם תהיה התקלות, האם תצא ממנה חי? או האם תצא ממנה נכה? או אפילו שחבר חס וחלילה יפגע וימות. אבל תוך כדי המחשבות האלו שכולן נכנסות אולי בשניה וחצי של מחשבה אתה ממשיך קדימה עירני לכל תזוזה של זבוב בשטח... עכשיו הם כבר יודעים שאנחנו כאן, הם גם יודעים היכן אנחנו, עכשיו הם גם יודעים מאיזה כיוון אנחנו נגיע אבל לעומת זאת אנחנו לא יודעים דבר, לא איפה הם ולא כמה הם... עכשיו כבר אין זמן לפחד... עכשיו זה הרגע, זה המבחן, זו ההזדמנות, צריך לנצל אותה. עכשיו אתה כבר לא מרגיש יותר, כבר לא שומע, אתה עושה מה שאתה יודע, זה מין שכרון חושים. יש המון אש, המון רעש אבל כל זה לא מפריע, אתה מביט שמאלה וימינה ואתה רואה מחלקה שמתפקדת כמו מכונה שמשומנת היטב. אנשים שהתווכחו על תורנות מטבח ושמירות לפני חצי שנה מוסרים רמונים לחברים שלהם, ויורים תחת אש כדי לחפות עליהם. עוברות כחמש, שש דקות של אש שותפת וחזקה שרון צועק: 'נהג הוא קם אני רואה אותו פגעתי בו רנ"ט, פיצצתי אותו'. אחריו צועק דון: 'עאמר הוריד אותו, עמאר הוריד אותו הוא פגע בו'. לפתע נשמעת צעקה 'נפצעת', נפצעתי הרגל שלי' סמי... רץ לשרון הרנטיסט. הוא מזהה את הפצע ברגל ומיד שם ח. ע. וחובש את הפצע. שרון שקט ורגלו רועדת הוא ערני אך כאילו לא חש כאב. לפתע אתה חושב: זה לא ילד, זה גבר... זה הזמן שבו צריכה להתקבל החלטה להסתער או לא? בשלב זה יש 4 מחבלים הרוגים אך המ"מ לא יודע זאת. זאת שנייה קריטית, אולי עדיף לחכות קצת, אך שניה זה הרבה זמן. כשאתה תחת אש והמ"מ בובלייל צועק: 'קדימה להסתער', כולם קמים להסתער... כולם רצים ויורים, 4 מחבלים מתים כבר... מסיימים את הסריקות וחוזרים חזרה, רואים את הגופות השרועות על האדמה, כש- 50% מגופם הוא כדורי עופרת ורסיסי רימונים. יש המון שמחה בלב והמון התרגשות וכמובן תחושת סיפוק אדירה. אך יש גם המון דאגה ל- 2 הפצועים שברגע זה עושים דרכם לבית החולים... חוזרים לאימונים לשגרה ולציפיה להתקל שוב". (גולני. ההדגשה שלי).

בתיאור הקרב ניתן לשים לב לתחושת הזרימה (flow) של החיילים הבאה לידי ביטוי בכך שהם אינם מודעים לזמן ולעצמם משום שהם כל כולם בתוך הלחימה: "עכשיו אתה כבר לא מרגיש יותר, כבר לא שומע, אתה עושה מה שאתה יודע". התחושה הזו מתקשרת לדימוי היחידה ל"מכונה משומנת היטב", שהרעש והאש לא מפריעים לתפקודה.

בהקשר זה, מעניין לשים לב למטפורות בהן משתמשים החיילים לשם הענקת משמעות לקרב. המטפורה הראשונה היא דימוי פעילות של היחידה לתפקוד של מכונה. לטענת איל בן ארי (כתב יד: 74-76), מטפורת המכונה היא המטפורה הדומיננטית ביותר לתיאור היחידה והיא מתקשרת לייצור תעשייתי. צה"ל, כמו צבאות אחרים, מתאפיין בדימויים מכניסטיים, מאחר שהם מעניקים תחושה של יחסי סדר בין חלקים מוגדרים, הפועלים באופן יציב ופרודוקטיבי.

למטפורה נוספת משמשים נוזלים שבעזרתם מתארים החיילים את הירי. כאמור, ההשתתפות הראשונה בקרב מכונה "טבילת אש", אימון ללא ירי ממש נקרא "יבש", ואילו ירי נקרא "רטוב". לא

ברור מה מקור הדימויים ויתכן ומדובר בדימוי מיני. מאידך, יתכן שירי מדומה למיים, או לגשם, מאחר ואותו הפועל מתאר גשם כבד וירי (מטח יריות, מטח גשם).

לשם תיאור חוויית הקרב משתמשים החיילים במטפורת ה"משחק". באותו הקשר נתפס האויב כמו מטרת קרטון שאותה יש "להוריד", ולא כמו אל בן אדם. לטענת איל בן ארי (כתב יד: 163), הם אינם עושים דמוניזציה לאויב, מכיוון ששנאה אינה חלק ממורשתו של הלוחם המחונך לשלוט ברגשותיו. ההתייחסות בצה"ל אל פעילות צבאית, בכללה קרב, כאל משחק, אינה יוצאת דופן. איל בן ארי (1990), מתאר אנשי מילואים בחברון, המדברים על פעילותם במונחים הלקוחים מתחום המשחק. הדימוי למשחק, טוען בן ארי, מעלה על הדעת את האפיונים בדבר גורם "הזרימה" במשחק: "פעמים רבות הדבר הוא מעין משחק. משחק שבו עליך ללמוד כיצד להתמודד עם זה. יש בעיה מסוימת, ואתה חייב לתת פתרון. אתה- אני חושב- מנתק עצמך מכל מיני מחשבות על מה שאתה עושה, וכיצד ומה קורה כאן. זה משחק, מעין תשבץ, של טכניקה, של איך מתמודדים עם הבעיה". ההתמודדות עם הקרב, המתוארת על ידי החיילים במלים: "שכרון חושים", היא ביטוייה של אותה הזרימה, אותה ההתנתקות מהזמן ומתחושת ה"אני".

הקרב מדומה למשחק כל עוד הוא נתפס כקרב מוצלח. כלומר, קרב עם מינימום פגיעה בכוחותינו ועם מקסימום נפגעים לצד השני. אחד ממראיינייה של עמיה ליבליך (1987: 295) אמר: "לקרב הייתה איזו משיכה אדירה, לא מוסברת, כמו למשחק. אילו זה היה משחק ללא הרוגים, היה זה המשחק הטוב ביותר שהכרתי". רק כאשר ישנם נפגעים אמיתיים מרגישים החיילים כי מדובר בחיי אדם ולא במשחק. את ההבחנה בין קרב שהוא "משחק" לבין קרב שהוא אירוע טראומטי ניתן לראות באופן בו מתוארים הקרבות בספרי המסלול. הקרב המוצלח, כמו זה שתיארו לוחמי גולני, מתואר בפרוטרוט ובגאווה, כאשר נדמה שהכותב ממש מתרפק על הזכרונות מאותו האירוע. לעומת זאת, כאשר הקרב מפסיק להיות "משחק", לאחר שלוחם נהרג, משתנה התיאור לגמרי והופך לדרך להעלת זכרו, או למעין תיאור יבש וסכמטי מאוד, הנובע כנראה מכאבם של החיילים ומנסיונם להפגין איפוק. דוגמה לתיאור מאופק וסכמטי מסוג זה מצוייה בספר מסלול של גבעתי, בו מתואר מארב שבו נהרג רמי, מפקד הפלוגה:

"יום רביעי סיימנו את התדריך והתחקיר שנערך בכינת גבל ויצאנו בנגמשים לעבר מקום המארב. התחלנו בהליכה רגלית דרך צמחיה רטובה וב- 17:00 הגענו לאזור המארב. התארגנו עד רדת החשכה (ביגוד חם, אוכל) וב- 18:00 מיקמנו את המארב... בשעה 2:00 לפנות בוקר נשמעו 3 יריות מכוון רמי. בשעת הזחילה לישור הקו, צעקו כמה חיילים שרמי נפצע ובינתיים השבנו באש. שני חובשים מהפלוגה החלו בהחייאה אולם ללא הועיל. בשעה 3:00 לפנות בוקר הגיע רופא במסוק וקבע את מותו של רמי".

לעומת זאת, חיילי הצנחנים שהמ"פ שלהם, ערן אלכאווי, נהרג במארב בלבנון, הקדישו למארב שני קטעים שנכתבו באופן של סקירה עתונאית (כל ספר המסלול הזה נכתב בצורה של כתבות עיתונאיות). הקטע הראשון הוא סקירה קרה ו"אוביקטיבית", ללא הבעת רגשות של הארוע, כאשר הכותב אינו מזדהה:

"קבוצה של 7 חיילים, מ"מ ומ"פ מפלוגת פברואר 91 נשלחו כוח חוד לביצוע של קרב אמיתי כנגד ארגוני הטרור המפגיזים את הגליל העליון במטר קטיושות... הביצוע הוגדר כהצלחה. שעות רבות של לחימה הביאו להחלשת קו הצרעות הגדול של המחבלים... בפעילות נפצעו שני חיילים מן הפלח"ד של הגדוד ומ"פ בפלוגת פברואר 91, סרן ערן אלכאווי, נהרג מאש המחבלים".

הקטע השני, לעומת זאת, מפורט יותר, מסופר מנקודת מבטו של חייל ובה להציב יד זכרון למ"פ, על ידי הספדתו והדגשת מעשיו האחרונים:

"הכל התחיל ביקינטון. פקודה קצרה של 3 ימים עם כל ההכנות שכללו מסדר כוונות ותדריך עם ערן. לכאורה נראתה הפעילות כשגרתית אבל כשהגעתי ללפת והמח"ט והאוגדנר דיברו אתנו, אז התחלתי להבין שאני עומד בפני קרב אמיתי. אף פעם לא עבדתי על המא"ג בצורה כזו יסודית, ואחרי המשפט של ערן זה נתן לי את הדחף לבדוק את עצמי בצורה קפדנית. יצאתי עם הרבה תחושות וכל כדור בשרשיר בדקתי כמה פעמים. כשעזבנו את יקינטון כל החברים באו והתחבקו אתי, אהלו לי בהצלחה וה'התקלות' כאילו הורגשה באויר...ב- 04:00 התחלנו בתנועה. בצפיפות רבה נדחסנו בנגמחון. אני ושעיה תפסנו

את עמדות המא"ג האחוריות כשבקשר אנחנו שומעים כל הזמן את פקודותיו של ערן 'לשמור על ערנות ולהקפיד על גוף בפנים'... הערנות היתה גבוהה כי היתה התראה למטענים. אני הלכתי מימין לערן כשבדרך הוא הסביר לנו על המרדף הקודם עם המחבלים והראה לנו את המקום בו חיסל את המחבלים ואת שאריות פרורי המחבלים. כשהתחלנו להתקרב לכפרא, ראיתי את חיילי האו"ם שהעמידו על הכביש את הברדמ"ים כדי לחסום אותנו. ערן מיקם אותי קדימה יותר בכדי לכפות (לחפות) להמשך... ערן הגיע אלינו אחרי שעה וחצי ומבקש שניכנס לסדר תנועה. כשהמג"ד רמי צעק לנו מרחוק 'תכוננו למגע', התחלתי להרגיש צמרמורת בכל הגוף. ..פתאום נפתחה עלינו אש מהכיוון השני... הייתי עסוק בירי על מחבלים שזיהיתי מעמדותי. הלחימה היתה פשוט קרב אמיתי. לא שמתי לב בכלל למה שקורה סביבי, כשרמי החל תופס פיקוד הבנתי שערן נפגע. מאוחר יותר נאלצתי להשלים עם העובדה שכבר אין לי מ"פ, ערן מהקרב הזה כבר לא יחזור".

פלוגה אחרת של הצנחנים בחרה אף היא לתאר קרב לא מוצלח שבסופו נהרגו שניים מן החיילים

כמעין הספד להרוגים, כאשר התיאור מתמקד במעשיהם האחרונים. ההבדל בין תיאור זה לתיאורים

הקודמים, הוא שהפעם אין מדובר במפקד, אלא בלוחם ובחבר שנהרג:

"שלושים במרץ אלף תשע מאות שמונים וחמש אנצאר, שמונה בבוקר. יוצאים 'מהוילה' שמונה חברה לפתיחת ציר שיגרתית... מרק ומויאל מצטרפים ברגע האחרון לאחר שהחליפו חברים... עלינו על הגבעה את הגבעה תחמו: ואדי, חומת ב"ס, כביש ובתים. כשהגיענו כ- 10 מ' מחומת ביה"ס הזהירונו מויאל מפני שני מטעני צד המונחים, מידית חילצנו לאחור... כשפתע נפתחה עלינו מכת אש אוטומטית משני רובי קלצ'ניקוב מטווח 7 מ'. המחבלים הסתתרו בשכיבה מאחורי שני סלעים כך שכל שניתן היה להבחין בו, הוא בשני קנים הפולטים אש. מויאל הספיק לירות כמה כדורים ולצמצם טווח של מטר. כדור שחדר למחסנית גרם למעצור ומיד לאחר מכן נפגע משני כדורים בבטנו ונפל ארצה, מרק הספיק להגיב ולירות כחצי מחסנית עד שנפגע ברגלו וביירכו. אברג'יל הגיב מיידית בפצצת מטול שפגעה כשני מטר מהמחבלים, הוא וטובול הסתערו על אחד המחבלים והרגוהו, בו בזמן טופרק ניהל דו קרב קצר עם המחבל השני בזמן שאיילון חילץ מבין מרק ומויאל הפצועים והסתער על המחבל מצידו, מקום שהיה חסוף (חשוף) בו, המחבל השני גם כן נהרג... לאחר כ- 10 דקות הגיע התאג"ד והמשיך בטיפול בפצועים, ולאחר כעוד חמש דקות הגיעו המסוקים ופינו את חברנו. בגדיהם ספוגי הדם כובעיהם, כיפתו של מויאל ונשקם נאספו על ידינו. שלושה ימים לאחר מכן עמדנו בוכים ולא מאמינים על קברותיהם הטריים של שני חברינו המתים".

סביר להניח שגם במארכים של גבעתי ושל הצנחנים חוו הלוואים "התרגשות שמעורבת עם פחד",

כפי שכתבו חיילי הצנחנים, וראו את הקרב כפי שהם מתארים זאת כ"שאיפתו של כל חי"רניק". אולם

התוצאות העגומות האפילו על כל תחושה או חווייה אחרת וצבעו את המארכ בצבע עגום וטראומטי.

מארכ זה אינו יכול להיות מתואר כהרפתקה וכמשחק, מאחר שגרם ל"התייתמות" החיילים, אשר ה"אבא" שלהם נהרג. חיילי הצנחנים שהמ"פ שלהם נהרג במארכ בדרום לבנון, כתבו עליו: "...אז, עוד לא תארנו לעצמנו את גודל המחיר. אז, עוד לא תארנו לעצמנו כי המ"פ שלנו, ה'אבא' של הפלוגה, יצא יום אחד מהמוצב ופשוט לא יחזור...". התייחסות דומה ניתן למצוא אצל פלוגת צנחנים אחרת, אשר כתבה על חבר שנהרג כנראה בתאונת אימונים: "עד אז הרגשנו מחוסנים מפני אסונות, הכל תמיד חלף לידנו. עד אז לא תפסנו, שהחיים יכולים סתם כך להיקטע". רק הפגיעה מוחשית בחיילים יכולה להפוך את הארוע "משחק" לארוע "אמיתי".

מול התרוממות הרוח בגינו של קרב מוצלח, מרבית הפעילות בדרום לבנון שוחקת ומפחידה. מלבד

נקיטת יוזמה על ידי מארכים, מרבית הזמן יושבים החיילים באופן פסיבי במוצב, ומתכוננים להתקפות

החזיבאללה. איש מילואים במוצב בלבנון סיפר: "בלילה מפחיד כאן יותר. פוחדים לצאת, פוחדים

מסאגרים וקטיושות... זאת הרגשה חדשה בשבילי. עד עכשיו שירתתי בשטחים. שם התחושה אחרת. עם

כל הקושי אתה השליט. פה אתה יושב ומחכה" (מעריב, מוסף פסח 1994). חיילי הצנחנים כתבו בספר

מסלול: "לפתוח ציר זה עם הרבה חשש בלב/ שלא יופעל איזה מטען, שלא ניתקל בדרך/... התנועה איטית, העיניים תקועות

באדמה/ מנסות למצוא, איזה חוט או תייל שהונח בלילה/ המבטים מידי פעם, פוזלים לצדדים מחפשים מלוכלכים...".

החיילים עצמם אינם כותבים כמעט על חרדותיהם, אולי כי אין זה חלק מהאתוס הגברי, המדבר על

שליטה ברגשות. אין זה אומר שאסור לחיילים לפחד. בדיונינו עלינו להבחין בין חרדותיהם של החיילים

מפני הלא ידוע, לבין פחד לגיטימי, אך לא משתק בעת הקרב. אולם השירים ששרים הלוואים וכן שירים

שכתבו חיילים לספרי המחזור מסגירים בין השורות פחד רב וחוסר אונים:

כל יום פותח ביר

חי בתוך מוצב

שבוז ומאוכזב	חי בגלגלית
בכל עמדה אני לבד	חולם על טיולית
מדוכא ומפחד	שתיקה אותי מפה
מציר לציר הולך נודד	ולא תחזיר אותי לפה
מאחורי חצי כבד	ילדה... שיצחק מי שיצחק
עם פק"ל ועם גליל	מחבלים זה לא משחק
ומאז אני כל יום כל יום	ילדה... (צנחנים).

שתי אצבעות מגיבשית	שתי אצבעות ממוחב"ב
אני טוחן עוד בט"שית	הו כמה שאותך אוהב
כל היום בט"ש שמירות	כל היום עם מפקדים
כמה שקשה לחיות	הקפצות מארבים
מחכים ליציאה	חושב מתי אני אצא
מתי נראה ת'חבר'ה	וכמה שאותך רוצה
חייל בלי חשק בגבול הצפון	יושב עכשיו בבט"ש עם הקור
שלא רואה ת'בית המון	אני קופא כבר לא יכול
חושב על אם ואחות	אני קופא ולא יכול
פשוט רוצה לצאת לחיות	עוד כמה חרא לאכול

(גולני. על פי הלחן של "שתי אצבעות

מצידון").

יושב בטייבה בלבנון	יושב לבד בעמדה הלב כואב
לא מוצא שנייה לישון	ערפל מסביבי רק עלייך חושב
והזמן לא עובר לי בשעון	מחפש לי נחמה ואומר
	שהחרא הזה עוד ייגמר

(גולני).

שירי החיילים מביעים פחד. החייל מתאר עצמו כ"מפחד", ומציין ש"מחבלים זה לא משחק", כלומר, ההיתקלות בהם יכולה להיגמר בחיילים הרוגים והחייל "רוצה לחיות". מלבד הפחד מסגירים השירים גם פסימיות ויאוש: החייל "מדוכא", "מחפש נחמה" ומציין ש"קשה לחיות". שירים אלה שייכים לסוג השירה הנקרא בצה"ל "שירי דיכאון". הכוונה לשירים בעלי לחן עצוב, בדרך כלל מזרחי, המבטאים את קשייו של החייל. השירים האלה מאפשרים לחייל פורקן, מאחר שבאמצעותם הוא יכול להביע פחדים ותסכולים, אך גם נחמה, מכיוון שלעתים קרובות מושרים השירים בצוותא, וכך הופכים פחדיו וצערו של הפרט לנחלתה של הקבוצה כולה. הפיכת הרגשות האישיים לחוויה קבוצתית תורמת גם ליצירת סולידריות קבוצתית, המבוססת על יצירת מנחה משותפת בין החיילים.

אל מול המצוקה המתוארת בשירים ניצבת האנטי-תיזה לה: האם והחברה, המייצגות בעיני החיילים את החברה האזרחית ואת הבית. כמו בשירים שהוצגו בסעיף על מחאה, גם כאן נתפסות הנשים כמקור לתקווה ולנחמה. הצגת הנשים כאנטי תיזה לקשיי הצבא, היא מוטיב החוזר לכל אורכה של עבודה זו. החיילים משתמשים גם בפקידה הפלוגתית, המהווה למעשה חלק מהמסגרת הצבאית, בכדי להנגיד נשיות אל מול חיי צבא. לדוגמה, חיילי הצנחנים הישוו בין "החום והאהבה שהושקעו בעוגה" שהכינה הפקידה, לעומת: "השנאה, הקור והאר. פי. ג'י. שבחוק".

מוטיב אחר שבולט בחלק מן השירים הוא תפיסתו ההירואית של החייל את עצמו, המלווה בתחושה עזה של רחמים עצמיים, אך גם בשליחות. החייל תופס את עצמו כגיבור, המקדיש את חייו למען המדינה (כמה מהשירים מסתיימים במותו). באחת הפואמות מתואר החייל כ"יורד בואדיות, מועד ברגליו- אך ממשיך וצועד". כלומר, שום קושי לא יסיט אותו מהמטרה שהיא: "הגנה על גבולות המדינה" ו"להגן על ארץ אבותיהם". אולם במקביל לתחושת הגבורה וההקרבה, החייל גם מרחם על עצמו: "עוברים עליו

ימים קשים", הוא נמצא הרחק מאהובתו שאת "קולה רצה לשמוע", ויותר מכך, השיר מסתיים במלים: "דם נוזל מגופי", ו"כדור את ליבו ניקב". נראה שתפיסת החיילים את עצמם כגיבורים וכקורבות מלווה גם במעין במחאה לא ממוקדת כלפי הנסיבות שגורמות להם לסכן את חייהם. אולם נדמה, שהחיילים אינם מביעים מחאה כנגד עצם שהותם בדרום לבנון, מאחר שפעילות זה"ל שם ניהנת מקונצנזוס נרחב למדי בחברה הישראלית. אולם בשיריהם ניתן לחוש במחאה שאינה ממוקדת כלפי גורם ספציפי כלשהו. נראה כאילו החיילים אינם מעיזים, או אינם מעלים על הדעת את האפשרות למחות כלפי עצם שירותם בצבא וסיכון חייהם. מאידך, מהשירים עולה תחושה של אי נוחות ומחאה, המלווה בראייתם של החיילים את עצמם כקורבנות, אולי של החברה. המחאה הלא ממוקדת ותפיסת החייל את עצמו כקורבן מופיעה גם בשיר "הלוואי ותמותי החטיבה", המופיע בפרק על התנהגויות המחאה של החיילים. בשיר מופיע החייל כקורבן- כמלאך בשמיים, כאשר מחאתו מופנית שווה בשווה כלפי החטיבה וכלפי ה'ערבים'.

מארג

הערב עוד מעט יורד	כוכבים בשמיים נראים
"חייל" מפקד קורא	ירח מסתיר פנים
"גש הלום לוחם"	אך מבטו לא למעלה נושא
"למארג אתה נקרא	מביט הוא לסלעים לצדדים
להגנה על גבולות המדינה"	לחבריו הנפקדים שוב ושוב
יומיים קשים עליו עוברים	שנית על האדמה כולם שוכבים...
ועוד יום בירי איפוסים	יורד בואדיות
תרגולות ארוכות, מסע אלונקות	מועד ברגליו
אל עבר לבנון	אך ממשיך וצועד
שעת ה"ש" קרבה...	הכח מתארגן
את קולה רצה הוא לשמוע	לתקוף הוא רוצה
אך חייץ של שתיקה סביבו נאפף	ליבו החל מפרפר...
רחוק עמוק בתוך ליבו	מעגל התפקדות
מעבר להרים	אליפסה נשכבים
גם פגזים הם ענין של יום	רחש בשיחים
לילה שקט	כל החושים דרוכים
על דבר שוב אינו חושב	אלוהים מי מולי?
	דם נוזל מגופי (צנחנים).

חרש אל הואדי ירד לו הכוח	בעודם צועדים נשמע קול דרדור אבנים
ובינות להרים קרה הייתה הרוח	והכח קפא במקומו- דרוכים
שחור משחור היה אותו הלילה	דרור נורא ומישהו צועק- אויב
ואפילו הירח לא נראה למעלה	אך כדור הספיק כבר את ליבו לנקב
רק אתמול היו בשיא נעוריהם	עם שחר צצה לה השמש מן האופק הרם
וחלום בליבם- להגן על ארץ אבותיהם	והנה נשמע מעיין מפכפך- מעיין של דם. (צנחנים)

שירי שביזות מן ההרים	בהפצצה הראשונה שכח
של לבנון היה שולח	כל מה שהבטיח
חלם הוא על גופה הרך	לקח הוא את המא"ג
ההקפצה הרסה הכל	ורץ אל העמדה
חדל להיות בלבנון	כדור אחד נורה ונעצר בו
אני רוצה אותך פה ג'ובניק	את הפרופיל הוא לא יוריד שוב לעולם!
ואז הבטיח להוריד את הפרופיל	

(גולני וצנחנים, לפי הלחן של "שיר אהבה

בדואי").

שירים אלה אינם עוסקים רק במחאה, אלא מהווים אמצעי שדרכו משיגים החיילים יוקרה ותגמולים חברתיים, וזאת על ידי הצגת הקשיים העוברים עליהם. לטענת איל בן ארי (199: 150), מתוך הקטגוריזציה של האויב שעמו מתמודדים, נגזרת יוקרתם של הלוחמים. ניתן להרחיב זאת גם למידת הקשיים העוברים על החייל. כלומר, דרך הקשיים יכולים החיילים את יכולת העמידה שלהם, או במילים אחרות: את גבריותם.

השירות בשטחים הכבושים

"ועוד עצה שתנחה אתכם ותהיה אור לעינכם, במיוחד לאחר שרות מתיש בשטחים, שגורם הצגת שאלות כגון: 'מה מעשינו פה?' וכהנה וכהנה. דעו לכם, אנו פה לא בזכות הכח, כי אם בכוח הזכות!".

(סמ"פ בגולני)

(נפרד מחייליו)

השירות בדרום לבנון מסוכן יותר לחיילים, אך גם ברור ומוגדר יותר וזוכה לקונצנזוס בחברה הישראלית. מג"ד בגולני אמר על לבנון ש"כאן יש שחור ויש לבן. הכל ברור. יש חיזבאללה, יש צה"ל ויש צד"ל. בחברון יש קו אפור, מבלבל מאוד. אני מעדיף להיות כאן (בלבנון), למרות שזה הרבה יותר מסוכן" (ידיעות אחרונות, 15.9.95). ואכן, השירות בשטחים אמנם בטוח יותר עבור החיילים, אך הם נדרשים להתמודד עם הסתירה בין התפקיד שהם ממלאים ובין תפיסתם העצמית כלוחמים. תפיסה המבוססת על נורמות שגובשו בתהליכי הסוציאליזציה האזרחית והצבאית (גל, 1986). כללי התנהגות במקרה של מלחמה אינם תופסים במצב שבו מוטלים על החייל תפקידי שיטור בקרב אוכלוסיה אזרחית שלמה, שהיא אמנם מסוכנת אך בדרך כלל אינה כוללת שימוש בנשק חם. כל ה"תסריטים" עליהם חונך החייל במהלך אימוניו מתנפצים אל מול המציאות הדורשת אלתור מתמיד של כללי התנהגות בשטח (ליבס ובלום-קולקה, 1990).

תקופת השירות של הלוחמים באינתיפאדה כמעט לא הניבה שירים ובדיחות. אולי בגלל האמביוולנטיות בחברה הישראלית כלפי השירות בשטחים הכבושים, ואולי בגלל שמרדף גם אחר ילדים ונשים אינו הרואי דיו בכדי שיכנס לאתוס היחידתי, כפי שציינו חיילי גבעתי: "רצים כל היום אחרי זאטוטים ובסוף היום נראים כמו סמרטוטים". השירים המעטים שכן נכתבו אינם מתייחסים לזווית ראייה פוליטית. ניתן להסביר זאת בעובדה שבני הנוער כיום מבטאים התנהגות פסיבית של אזרחות. התנהגות המתבטאת בעיקר במתן חשיבות עליונה לציות לחוקים. הם אינם מייחסים חשיבות לפעילות פוליטית ולא מאתגרים באופן רציני את הסדר החברתי-פוליטי הקיים (רפפורט ולומסקי-פדר, 1993, ע. 22). פה ושם עולים הדים של ויכוחים פוליטיים בספרי המסלול, לדוגמה, אותו סמ"פ, שדבריו פותחים את הפרק, כאשר לפי ספר המסלול נראה שהמפקד של אותה הפלוגה עודד התנהגות אלימה בשטחים. אך למרות הכל נראה, שאף על פי שחיילים יכולים לאחוז בדעות פוליטיות שונות, חוויית השירות המשותף מלכדת אותם ונותנת להם פרספקטיבה משותפת, כפי שנראה בהמשך.

ההתמודדות עם ההתקוממות הפלשתינאית נעשית בעיקר בשתי דרכים עיקריות ומנוגדות, המשקפות את השיח הפוליטי בישראל כלפי האינתיפאדה. מצד אחד ניצבים החיילים, שניתן לכנותם "יורים ובוכים". הם מבצעים את הפקודות המוטלות עליהם, אך במקביל מביעים כאב וייסורי מצפון. מצד שני ניצבים החיילים השלמים ואף גאים עם פעילותם בשטחים ומוצאים לה צידוק מלא. ההשקפות האלה

יכולות לשכון במקביל אצל אותו החייל, או לבוא לידי ביטוי אצל חיילים שונים באותה הפלוגה. פעמים רבות, נוטה הפלוגה כולה לכיוון של השקפה זו או אחרת, בעידוד סגל הפיקוד, ובעיקר מפקדי המחלקות ומפקד הפלוגה.

מעניין להיווכח, שההשקפה ה"ניצית" מאפיינת יותר את פלוגותיה של חטיבת גולני ואילו ההשקפה ה"הומנית" יותר את חטיבת הצנחנים. אין ברצוני לטעון כי מעשיהם בשטח נבדלים, אלא רק שראייתם את הסיטואציה שונה. יתכן שאין הבדל מבחינת התייחסות ורמת האלימות של החטיבות, אלא שההצדקות שנותנים החיילים לשירותם שם ולשימוש שהם עושים באלימות, משתנות. הדימוי הזה מחלחל גם אל החיילים. למשל, עמית, חייל בצנחנים טען באזני כי "הם (גולני) ירכיזו לערבים. לא שאנחנו לא עשינו את זה, אבל מה שאנחנו נעשה הם יעשו בדרך הרבה יותר מוגזמת. אם אנחנו נתפוס ערבי ונרביץ לו, אז הם בכלל יכסחו לו את הצורה..."

ההשלמה עם הפעילות הצבאית בשטחים יכולה לנבוע מהגדרת הסיטואציה כמלחמה. הגדרה מחדש של הסיטואציה על ידי החייל מאפשרת להפחית את הדיסוננס בין הערכים (מחויבות לצה"ל, התנגדות לדיכוי) ובין תפיסת פעולת צה"ל בשטחים כדיכוי. לפיכך, תיאור האינתיפאדה כמלחמה נוספת בסדרת המלחמות בין ישראל ואויביה הערבים גורם לכך, שציות מלא משתמע כבלתי נמנע. הגדרת ההתקוממות כמלחמה מאפשרת להודות בכך שמתרגלים לברוטליות מסביב. לפי תפיסה זו הדיכוי הופך להיות הכרחי. במונחי תאורית הדיסוננס, צורת ניסוח זו מאפשרת לשנות ציפיות ולייחס אחריות לגורמים חיצוניים, החזקים מהיחיד (ליבס ובלום-קולקה, 1990). הספרות העוסקת בהסברים להתנהגות העשויה להיחשב בלתי מוסרית, מבחינה בין הצדקות, שבהן היחיד מקבל אחריות לפעולה אולם מכחיש את אופיה הבלתי מוסרי, לבין תירוצים שבהם האני מודה באופיה הבלתי מוסרי של הפעולה, אולם מכחיש אחריות מלאה (LYMAN & SCOTT, 1968). לטענת תמר ליבס ושושנה בלום-קולקה (1990), השימוש בברוטליות נתפס על ידי החיילים כמחיר שהצבא משלם תמורת ההגנה על בטחון חייליו.

תפיסת האינתיפדה כמלחמה הופכת אותה ממרדף אחר ילדים לפעולה הירוואית ו'גברית' יותר וכך יכולים החיילים לא רק לראות במעשיהם פעולה לגיטימית, אלא גם להתגאות בהם. ספרי המסלול, של גולני בעיקר, מציגים זאת יפה:

"עוד לפני סוף הטירונות מבלי להתעצל/ ירדנו לשטחים את המרד לחסל/ חיש מהר בשטחים נקלטנו/ וכמה אלות על הערבים שברנו" (גולני).

"גולני בא גולני בלגן' וכרגיל כמו כל ירידה לשטחים החברה מחכים לרגע להתחרע על הערבים...מעשה במארב על מידת אבנים בסלפית(. את אותו מארב שרף בעצם כלב, בעצם התחיל לנבוח (כ)אשר גילה את האורבים...זו בעצם היתה טעות האחרונה של הכלב שלא שב לנבוח עוד. אותו כלב העלה את חמתו של אנקו אשר ירה בראשו מטווח 0". (גולני)
"בשכם היה בלגן ומהומות/ פלוגה א' עשתה שם שמות/ אבי הוריד לילד רגל/ והמ"מ הרביץ לערבי עד דגל" (גבעתי).
"היה יפה היה נפלא לגמור קורס מ"כים בעזה...בלילות חנקנו שמירות ובימים ת'ערבים(. ילד זורק אבנים, עושים לו עיצוב פנים..." (גולני).

"...ג'נין קיבלה אותנו בגנות פתוחים. אומנם אנחנו לא טמנו ידינו בצלחת וכבר ביום הראשון ניתן היה להבחין בליווי צרורות למואזין על הגגות. החיילים שהחלידו קצת בקו ניסו לאפס את נשקם על דודי שמש מיותרים שהערבים 'הנחמדים' שלא היה להם מה לעשות בהם שמו אותם על הגג למטרות. לאחר מכן בשעת הצהריים נערכו תחרויות נושאות פרסים בזריקת חזזים, רימוני הלם..." (גולני).

"העבודה בשטחים היא עבודה שוחקת, בד"כ יש יציאות טובות, אבל גם את זה לא היה לנו. הגענו מורעלים מהדיבורים של אטיאס (המ"פ) ונכנסנו בהם חזק...את הבכי והשקרים של המקומיים כולנו זוכרים..." "באחד מסיוורים בקלקיליה עם אמנון, נכנסנו לבית שהיתה שם אשה. אמנון הפך אותה ללבנה, כששפך עליה דלי של סיד...כבר בימים הראשונים בתחילת עבודתנו בטו"כ (טול כרם) החלו הבעיות, כידוע השבט זהו שבט מיוחד לעיני ערבים. ערבי צעיר קבל 'זריקת' גומי לתוך הראש (גבי). מקומי מבוגר קבל מס' 'נוגרות' בתוך הראש (דקל). מבקר משכם נשלח לשבוע 'נופש' בבית חולים...העבודה לא קלה". (גולני)

הקטע האחרון הוא דוגמה טובה להשפעה החזקה שיש למפקד על התנהגות החיילים. החיילים מספרים בבירור שהמ"פ הלהיב אותם ("הגענו מורעלים מהדיבורים של אטיאס"), ואכן נראה כי מדובר

בפלוגה אלימה במיוחד, יחסית לשאר ספרי המסלול בהם נתקלתי (דבריו של הסמ"פ שלה מופיעים בראש הפרק). פלוגה זו הייתה כה גאה במעשיה עד כי שמותיהם של הפורעים צוינו בסוגריים, כנראה כאות כבוד למעשיהם.

ציון שמם של החיילים שפגעו בפלסטינים, מזכיר, להבדיל, את התפארות החיילים שפעלו מול לוחמי החיזבאללה. החיילים שנלחמו, היו גאים אם הצליחו לפגוע באויב ורשמו זאת לזכותם. נראה שגם חיילי גולני, במקרה המתואר לעיל, גאים במעשיהם, כנראה משום שהם רואים זאת כתגובה לגיטימית בעת מלחמה, בסיטואציה הנתפסת על ידם כאיום על חייהם. יתכן שההסבר שנתנו לעצמם החיילים בכדי להצדיק את מעשיהם, היה הגדרת הסיטואציה כמלחמה, ואז "במלחמה כמו במלחמה", הם מתעללים בתושבים ויורים בדודי שמש, וזאת בכדי לשמור על סדר ולהגן על בטחונם. מאידך, קשה להתעלם מההומור ומהקלילות של קטעים אלה, אשר אוצר המלים שלהם ("לא טמנו ידניו בצלחת", "איפוס הנשק על דודי שמש", "תחרויות זריקת חזיזים") והשימוש בחריזה מעידים על תחושת משחק וחוסר רצינות. נדמה שהחיילים בפירוש נהנו להתעלל ולהרוס. גם עמיה ליבליך (1987: 293) מציינת את ההנאה הנגלית בסיפורי החיילים אשר מילאו תפקידים מבצעיים של שיטור והשלטת סדר בשטחים. בסיפוריהם, היא כותבת, הופיעו רמזים או התייחסויות גלויות להנאה מתוקפנות, מעין שכרון הכוח.

יתכן שהחיילים עושים בחוויותיהם שימוש בהומור כדרך ליצירת מרחק מהאירועים ובכדי להפוך אותם לפחות חמורים אם יסופרו בבדיחות דעת. השימוש הזה בהומור בולט במיוחד בקטע הבא המופיע בספר מסלול של הצנחנים. מה שמעניין בקטע הוא נסיונם של החיילים ליצור מציאות אלטרנטיבית, שההומור שבה מדגיש את הגיחוך שבפעילות האמיתית שמבצעים החיילים בשטחים. הפעילות ב'שיך רדואן' מתוארת כאינטראקציה לה שותפים החיילים והפלסטינים ה"מנעימים את זמנם" של החיילים, והחיילים ה"מלמדים אותם הילכות עוצר" ו"מורידים דמעות שמחה" מעיניהם:

"מוקמנו... בפאתי שכונת 'שיך רדואן', שכונה קטנה ומקסימה, וחשופים לתעלוליהם של נערי השכונה החביבים, שמהרו לברכנו בשלום בהמוניהם, בקלילות חיבה, שריקות שימחה ומטר אבנים של אהבה... אך למחרת בבוקר החל המופע האור-קולי, אשר טרם ראינו כמותו במחוזותינו, ואשר נמשך כל השבוע. כך בערך היה: כל יום בסביבות השעה 10.00 היו מתעוררים נערי השכונה העליזים ויוצאים לרחוב הראשי להשתעשע ולהנעים את זמננו. ולמולם, אל מול הרחוב הראשי היתה ניצבת לה החצצית, אשר רק הפעלת מנועה, גרמה להפצת הנערים לכל עבר בחזרות חיים בלתי מוסברת... היינו יורדים פעם אחר פעם אל העם ללמדו הילכות עוצר, להרביץ בו תורה ואהבת הארץ, כי אמרו כבר חכמנו ז"ל, 'חוסך שבטו- שונא בנו'. וכך מדי בוקר... יורדים היינו לרחוב בקולות נפץ חזיזים ובגז מדמיע המוריד דמעות שמחה מעיני המתפרעים, ומשחקים עימם ב'שוטרים וגנבים' (משחק חינוכי לכל הדעות), שבעתיו קבלו תושבי השכונה חינוך לאהבת א"י ומושגים בסיסיים במשמעת צבאית (כמו הקשבים, עמידה בשלשות ועמידה בזמנים). כל נישכה- זמנים הם קודש!..." (צנחנים).

מעניין שבקטע זה מתייחסים החיילים אל הפלסטינים בדרך דומה לזו שנוקטים כלפיהם המפקדים. החיילים מלמדים את הפלסטינים "מושגים בסיסיים במשמעת צבאית" כמו "הקשבים, עמידה בשלשות וזמנים". והיחסים בין הפלסטינים לחיילים אמביוולנטים כמו היחסים שבין החיילים למפקדיהם, מעין חיבה המשולבת בשנאה ואולי גם בחוסר הבנה של הצדדים זה את זה. הרפליקציה הזו יכולה לתת הסבר להתנהגותם האגרסיבית של החיילים, המשליכים את האגרסיביות הקיימת ביחסי חייל-מפקד בפרט, ובצה"ל בכלל, על יחסיהם עם הפלסטינים.

יש לציין שלא כל החיילים ולא כל הפלוגות של גולני התעללו בפלסטינים. ישנם בגולני גם לוחמים שאינם שלמים עם היחס כלפי הפלסטינאים, כגון מ"כ בגולני שכתב לחייליו:

"נתקלתי במשך שהותנו בעזה באנשים רבים מפלוגותינו שמצאו להם לנכון להתייחס בגסות, באי צדק ולעיתים אף בברוטליות כלפי האוכלוסיה המקומית איתה באנו במגע. לפעמים חרגה התנהגות זו מהפקודה ומההוראות שניתנו ולעיתים היתה פשוט בלתי הגיונית ותרמה רק להסלמת המצב הקשה בו שוררים יחסינו עם הערבים בשטחים. נראה לי שאפשר היה

אחרת... צריך לזכור שאנחנו כצבא הגנה לישראל איננו באים לפתור את בעיית הסיכסוך אלא רק משמשים כשומרי סדר..."
(גולני).

מ"פ אחר בגולני, שהוא עצמו תושב התנחלות בשומרון, כתב לחייליו:

"...לעולם לא התפשרת... על המוסריות שלנו דבר שהתבטא במיוחד כאשר היינו בשטחים דאגת שנתייחס לאוכלוסיה כאל אנשים ולא כאויבים. שנדבר עימם לא כצבא כובש אלא כצבא שמשליט סדר, צבא הומני...".
אולם, נראה שההתנהגות ה'הומנית' יותר אפיינה בעיקר את פלוגות הצנחנים, שחוו בדרך כלל את השירות בשטחים בדרך שונה, מאופקת ומתנצלת יותר. למשל, חיילים בצנחנים כותבים למפקדם:
"...לומר את האמת, היו כך צדדים חיוביים ושליילים... בשטחים היית משתולל ולא כולם הסכימו עם הצורה בה התנהגת עם האוכלוסיה...". החיילים מציינים את אלימותו של אותו מפקד כדבר חריג, שלא היה מקובל על כל החיילים, ומוטיב זה חוזר במרבית ספרי המסלול של הצנחנים. בגולני, לעומת זאת, צוינו כיוצאי דופן בעיקר אותם החיילים שהתנהגו באופן מתון. לדוגמה, על גולן מגולני נכתב: "הוא חייל ממש פלאים שלא אהב להרביץ בשטחים". באותו הקשר נכתב על מ"פ בצנחנים: "...נכון, אתה לא צמחוני, אבל תמיד הקפדת לשמור על התנהגות נאותה בשטחים, עם האוכלוסיה המקומית, בצורה שלא תמיד תאמה את הדעות של כל הפלוגה".

מ"פ זה מצטייר, בניגוד למ"פ אטיאס מגולני שתואר קודם, כמפקד מתון, שתרם לרגיעה אצל חייליו שגילו נטיות לפעלתנות יתר ולפגיעה באוכלוסיה הפלשתינאית. יוקרת המ"פ נובעת מהעובדה, שלמרות שהוא אינו "צמחוני", כלומר הוא שוחר אלי קרב כמו חייליו, הוא ריסן נטיות אלה לטובת קור רוח ומקצועיות. התנהגותו המאופקת של אותו קצין שרק מפאת מקצועיותו, ולא בשל רחמים או הזדהות אנושית, נמנע מלפגוע בפלשתינאים, מתאימה מאוד לאופן בו נתפסות תכונותיו של הלוחם בצה"ל. הלוחם אמור להיות בעל שליטה עצמית, פיזית ונפשית, ולבצע משימות מתוך אגרסיביות מחושבת, ולא מתוך כעס שאינו בר שליטה (מה שנתפס כתכונה לא רצויה).

דרך אחרת להתמודד עם השירות בשטחים היא בעזרת תפיסת החייל את עצמו כקורבן. לטענת ליבס ובלום-קולקה (1990), הדיסוננס בין הערכים להתנהגות מתמעט כאשר החייל נמצא במצב בו הוא תופס את עצמו כקורבן העומד מול תוקפנות של מפגינים אלימים, כמאום על ידי פלשתינאים רעולי פנים הנראים לו דמוניים, או כממשיך השרשרת של לוחמים ישראלים יהודים הניצבים מול עוינות ערבית מתמשכת. תפיסה זו משקפת לדעתן, את "תסמונת מצדה" בחברה הישראלית. דוגמה טובה לכך יש בשיר הבא, בו תופס עצמו החייל כקורבן, בדיוק כמו אבותיו לפניו, מאחר ש: "חיי היהודים קשים קשים, בקיומנו תמיד יהיו מתנקשים":

האם אתה, חייל בקרב	רואה את אותם אנשים אויבים
יודע עד כמה אתה נאהב?	ששנאתם וקודש מטרםם הולכים וגוברים
גם כשאי-שם אתה נמצא	אותם אנשים אויבים וצרים
בהיכון, דרוך לכל פריצה	שבשום אמצעי להרוג לא בוחלים
כשאותו עוור משנאה ומרמור	הם גבורים כשהם רעולי-פנים
חושב על דברים שלעשותם אסור	כשהם נתפסים הם כבר מפחדים
חושב את זעמו להטביע בכך	ואתה בעצם ילד
למרות שמה שקורה לו-זה לא בגללך	שלהגנת המדינה והלאום משתעבד
אותו אדם, אויב מושבע	גם כשאתה לפעמים נורא מפחד
גורם לך לרצות לשכוח	עובר בדרך חתחתים
את כל מה שאתה לו נשבע	לא כל הזמן- אבל בהרבה עיתים...
טוהר הנשק- אזרחים מסכנים	חיי היהודים קשים קשים
שרואים בכך, החייל מטרה לזריקת אבנים	בקיומנו תמיד יהיו מתנקשים
	ואתם מגינים על ילדים ונשים

על תינוקות ואנשים קשישים. (צנחנים).

באינתיפאדה מוצא עצמו החייל לא רק מול רעולי פנים אשר מסכנים בפועל את חייו, אלא גם מול נשים וילדים, שגם בהם יש פוטנציאל לסכנה. באופן פרדוכסלי החייל כועס על הפלסטינים על שהם "מכריחים" אותו לדעתו, להתנהג אליהם באכזריות ובאלימות (ה"אוייב המושבע גורם לך לרצות לשכוח את טוהר הנשק"). החייל חש כקורבן של הסיטואציה שנכפתה עליו, למרות "שמה שקורה לו (לפלסטיני) זה לא בגללך", כפי שנאמר באחד השירים. כמו כן, נדמה שלפי תחושתם של החיילים, הם משחקים משחק הוגן עם כללים ידועים ואילו האוייב "שובר את הכלים": "בשום אמצעי להרוג לא בוחלים, הם גיבורים כשהם רעולי פנים", אבל פחדנים כאשר הם נתפסים.

הוקפצנו לשטחים וקיבלנו אלות לאט לאט התחלנו לגלות שהבלאגן לא יגמר כל כך מהר שם גיליתי שיש עולם אחר חטפנו אבנים, למדנו להכות אמרו שזה ייגמר וצריך להכות	קראו לזה אינתיפדה והמצאיו עלינו שירים זמרים שלא היו שם סיפרו שאנחנו "יורים ובוכים" ראיתי מבטים של שנאה ראיתי מבטים של כאב
--	--

לפעמים כעסתי נורא
ולפעמים נצבט לי הלב
שאלתי איש אחד חכם מתי זה יגמר
אבל הוא רק חיך ולא דיבר...
כאן במחלקה כבר מזמן ישנים
רק אני פה יושב וכותב
וצועק הכי חלש שאף אחד לא יתעורר
כי מחר מתחיל עוד יום של שטחים.

(צנחנים).

הוקפצנו לרמאללה אל המים עוצמים את העיניים בין סויר לבין פטרול כל-כך קר שם ברמאללה על המים אז, אז איך זה שאנ'לא יהיה שבזו ממול הנערים זורקים ת'אבנים	וחבורה של ילדים מקללים עד השמיים כה טוב שאת לא פה איתי בשביל לראות כל כך שבזו שם ברמאללה על המים (גולני, לפי "יושב בסן פרנסיסקו על המים).
---	---

"המסלול שלנו הוא אחד מקורבנות האינתיפאדה, מלווה בהקפצות החל מהטירונות ולכל אורך המסלול...השירות בשטחים מעורר קונפליקטים קשים, הרבה התלבטויות פנימיות על מהות השרות והצורך בו. ראו אותנו בטלביזיה ובעיתונים אך לא תמיד קיבלנו משם את הגיבוי הדרוש...התקופה הארוכה ביותר בה בילינו בין אבנים, צמיגים ושנאה"

(צנחנים).

לטענת ליבס וקולקה-בלום (1990), ניתן להפחית את הרגשת הדיסוננס שחש החייל בין הדימוי העצמי ותפקיד המדכא גם דרך הזדהות עם הצד השני. הן מציגות את ממצאיו של איתמר לוריא, פסיכולוג העובד עם אנשי מילואים ישראלים, שמצא שניתן לפתח אמפאטיה כלפי הפלשתינאים במצבים בהם אינה נדרשת ברוטליות קיצונית. לכך יש דוגמאות בעיקר בספרי המסלול של הצנחנים. חייל בצנחנים כתב: "זקן שעובר ברחוב ממלמל בשקט כמעט לעצמו 'שלום' בעברית. אחרי שהוא מתרחק אומר אחד החיילים ספק בלגלוג ספק בכאב 'איזה שלום?!'".

דוגמה מעניינת ליצירת הזדהות עם הצד השני מצוייה בשירים, המושרים לכאורה בגוף ראשון על ידי פלשתינאי (המכונה תמיד באופן סטריאוטיפי 'אחמד'). שירים אלה מהללים את פעילותם של לוחמים פלשתינאים במטרה לשבח ולהעצים את פועלם של הלוחמים הישראלים שיכלו להם וניצחו אותם. מצד

אחד, ההגזמה ביכולת הלוחם הפלשתינאי הופכת את סיטואציה האינתיפאדה למלחמה ממשית ונותנת הצדקה לנקיטת יד קשה כלפי האוכלוסיה הפלשתינאית. מצד שני, השירים מושרים בגוף ראשון ולכן יש בהם מעין הזדהות מעניינת, גם אם אמביוולנטית, עם הצד השני:

שתי אצבעות מחיפה	שתי אצבעות משדרות
אני זורק שם פצצה	אני מוקף בבחורות
שני יהודים נפצעים	הם לא יודעים שאני ערבי
ארבעה נהרגים	מתלכש כמו יהודי
פתאום מגיע השב"כ	אני נכנס למועדון
ואני נמלט	ושם זורק רימון

רחוק מהבית רחוק מהלב	שתי אצבעות מביתי
החוזבאללה דואג לי וזה כואב	הסגולים תפסו אותי
מתכנן פיגוע למחר	מפוצצים אותי במכות
אפוצץ את מועדון בית"ר	ומכים עם האלות
	אני למדתי כמה דברים
	ואחד מהם הוא: עם גבעתי לא מתעסקים.

(גבעתי. לפי הלחן של "שתי אצבעות מצידון").

<u>שירו של אחמד</u>	
לנו בשכם יש שעון נחמד	נחטוף חיילים, נאנוס בחורות
נטמין בו רימון	נעשה ליהודים הרבה צרות
או אולי מטען צד	נדקור מתנחל, נאנוס תייר
נחכה לסיור של היהודים	אם לא היום אולי מחר
ונשליך עליהם הרבה בקבוקים	לנו יהודי לא יהיה חבר
לקסבה נברח וגם נסתתר	כי אנחנו ערבים מסריחים ביותר
כי אנחנו ערבים מסריחים ביותר	

חיילים מסריחים ברחובות מסיירים
 "ג'יב אל אוויה" כך לי הם אומרים
 הופכים עגלה
 מחטטים בכל פח
 אולי יש מטען
 או מחבל מלוכלך.
 (גבעתי)

שש וחצי, שבע, שמונה	איזה סירחון
בוקר יום ראשון	כמה הייתי רוצה לישון
הפלוגה ירדה לעזה	אחמד אחמד יא איבני
איזה דיכאון	איך הרגו אותך. (צנחנים).
מחנה פליטים ג'בליה	

כל בוקר בארבע
 על ההר בשכם
 מתפלל המואזין
 ובגללו אף אחד לא ישן
 תוקע גרפסים
 ומשמיע קולות משונים
 מחליף צד בקסטה
 מעניין מה יש במגדל בפנים.
 (גבעתי).

האמביוולנטיות בשירים באה לידי ביטוי, למשל, באופן ההתייחסות אל הערבים כאל "מסריחים" מצד אחד, אולם מנגד, השירים מושרים בגוף ראשון ומביעים עניין בפלסטינים. למשל, באחד השירים מובעת סקרנות כלפי המסגד וקיים הרצון לדעת "מה יש במגדל בפנים". בכל מקרה, נראה שיש בשירים אלה מעין זעם כבוש, עוינות ותסכול כלפי הפלשתינאים, הבאים לידי ביטוי ברצון לתפוס, להכות ואפילו להרוג אותם. השירים מתייחסים רק לגברים פלשתינאים הנתפסים בעיני הלוחמים כמסוכנים ולכן מופנה כל הזעם כלפיהם ומתעלמים מחלקם של הילדים והנשים באינתיפאדה, אולי מכיוון שהם אינם נתפסים בעיני החייל כאיימים על בטחונו. נדמה שמבחינת החייל מידת האיום על הבטחון האישי הוא הקריטריון הקובע ויש לכך דוגמה ממלחמת לבנון. בעת מלחמת לבנון בראשית שנות השמונים, היו גם הילדים סכנה על חייהם של חיילי צה"ל, מאחר שהיו ביניהם כאלה שירו כלפי חיילים במטולי אר. פי. ג'י.. לכן הם נתפסו כאויב שיש להשמידו:

אני הולך ברחובות דאמור

ילד מולי משחק בכדור

אני שולח לעברו שני ירוקים

רואה איך הזרחן שורף את הילדים (גולני).

התסכול שבשירות בשטחים הכבושים נובע גם מהיותו של האויב לא מוגדר. בניגוד ללבנון בה ברור לחיילים כנגד מי עליהם לפעול, האויב באינתיפאדה עמום. האויב הברור ביותר הוא רעול הפנים, אך גם שאר הגברים מהווים סכנה פוטנציאלית. כמו כן, גם הנשים והילדים יכולים לפעמים להוות סיכון ולעתים להיות בעצמם קורבנות חסרי ישע והדרך להתמודד עם המצב המורכב הזה הוא לא פעם מעל יכולתם של החיילים. לדוגמה, סיפר לי חייל לשעבר כי בעת ששמר עם חבריו באחת מערי הגדה, נעמד ברחוב ילד קטן ופרץ בבכי קורע לב. החיילים ניסו להרגיע אותו ולשווא, עד אשר עלה בידי אחד הקצינים לדוכב אותו. הילד סיפר בערבית כי הוכה בידי אביו, אולם הקצין, שלא הבין את דברי הילד, חשב שהוא מקלל אותו ולכן היכה בו נמרצות. הסיפור הטרגי הזה מדגים את המורכבות שבשהיה בשטחים וגם את תחושת הכוח, או את מעמדם השביר של החיילים, עד כדי כך שילד קטן ושטוף דמעות יכול להיתפס כאיום הדורש תגובה אלימה.

מורכבותה של הפעילות בשטחים רק עולה אם לוקחים בחשבון גם את המתנחלים. אמנם, הם אינם מאיימים על חייו של החייל, אך לא פעם מהווים חזית נוספת עימה אמורים החיילים להתמודד. החיכוכים עימם יכולים להוביל ליצירת תסכול אצל החיילים האמורים לשמור על שלומם. החיכוכים עם המתנחלים יכולים לפגוע בהצדקה שנותנים החיילים לשיבתם בשטחים ומובילים לניכור, גם בקרב חיילים המזדהים עם משנתם הפוליטית. אין לכך עדויות רבות בספרי המסלול, אך הד נרחב לכך ניתן בספר מסלול של גבעתי משלהי שנות השמונים:

"במשך הפעילות המבצעית בשכם, נתקלה הפלוגה, כפלוגה בצה"ל והן החיילים כחיילים אינדוידואליסטים בצה"ל,

במספר תופעות שהרימו לחלל האויר מס' שאלות לגבי תפקוד צה"ל בכלל ותפקיד החייל הפשוט בפרט. אחת מאותן תופעות היתה ההתנגשות האלימה בין חיילי הפלוגה לבין בחורי ישיבות בקרב יוסף ביום כיפור...שאלות רבות עלו אחרי שכל העסק נגמר. שאלות לגבי יהדות, פוליטיקה, דתיים, חילוניים, והשאלה הגדולה: האם אני בתור חייל בצה"ל ולצורך הדיון נאמר גם: האם אני חייל דתי בצה"ל חייב או איני חייב לקחת חלק במאורעות, שיכולות מאוחר יותר להביא אותי לפרשת דרכים בה אצטרך לבחור בין היותי יהודי, ציוני, ישראלי, חייל ולהמשיך לדבוק בסדר הכרונולוגי הזה או פשוט להיות חייל ישראלי..." (גבעתי)

עוד יוסף חי

לנו בשכם יש קבר קדוש

"קבר יוסף" כך קורא לו הדוס

יהודים חרדים חובשי כיפות

מבקרים שם יום יום

כדי ללמוד

חיילים יהודים וחרדים יהודים

שני דברים אלה ביחד

אף פעם לא הולכים

כי אלה שומרים ואלה לומדים

וקריאות גנאי שם

אף פעם לא חסרים	חיילים יהודים יש שם גם כן לרוב
מתנחל יהודי, חייל יהודי	מבקרים שם יומיום
מה לי ולזה אלוהים אדירים	אך לא בכדי ללמוד
הפז"ם כבר דופק ומראה כבר 30 חודשים	שומרים הם שומרים גם שומרים
אך 6 חודשים רק 6 חודשים	שומרים על החרדים
אך אנו שומרים כן עדיין שומרים	שזוכרים?! לומדים כן לומדים
כי הם, זוכרים!?	
לומדים כן לומדים. (גבעתי).	

סיכום

אחד ממבחנו החשובים ביותר של החייל כלוחם וכגבר הוא הלחימה. בעת קרב באים לידי ביטוי כל אותן המיומנויות והתכונות שטופחו אצל החייל ואצל הקבוצה לאורך כל מסלול ההכשרה הצבאי. ברמת הפרט מדובר במיומנות צבאית, כושר גופני, אגרסיביות, קור רוח ויכולת שליטה עצמית. ברמת הקבוצה מדובר בפעילותה של היחידה כ"מכונה משומנת", כפי שתיאר זאת אחד החיילים, כאשר בקרב באה לידי ביטוי יכולתה של הקבוצה לפעול כגוף אחד, מיומן ומתואם.

האימונים הרבים יוצרים אצל החייל, ולא משנה מהן דעותיו הפוליטיות, רצון עז להילחם, בעיקר כאשר לא נלחם מעודו בעבר (ליבליך 1987: 291). הפעילות בדרום לבנון היא הקרובה ביותר לאימונים שעברו החיילים ולדרך בה הם מצפים לחוס. השירות בשטחים, לעומת זאת, קרוב יותר בהגדרתו לפעילות שיטור מאשר לחימה.

נראה שהשירות בשטחים מבלבל יותר בעיני החיילים בשל העמימות המתלווה אליו. לחיילים המבצעים פעולות שיטור בקרב אוכלוסיה אזרחית לא תמיד ברור מיהו האויב: גברים, נשים, או ילדים, והדבר מביא לתסכול. לא רק האויב עמום בעיני החיילים, אלא גם שיטות פעולתו. החייל הרואה את עצמו כפועל לפי "טוהר הנשק", מרגיש חוסר אונים מול פעולות האויב "שבשום אמצעי להרוג אינו בוחל". למעשה, מדובר בפרדוקס. החייל מצפה לסיטואציה מלחמה בה הכללים ברורים ומוגדרים, שלפיהם החזק מנצח, כלומר- הוא, אך הוא נאלץ להתמודד עם אויב שאינו תמיד מוגדר, המשתמש גם בדרכים לא קונבנציונליות, המותירות את החייל חסר אונים וגם פאסיבי, מכיוון שהוא אינו יכול לצפות מראש את פעולתו. תחושת החייל שהוא הפועל באופן הגון ואילו האויב נוקט בשיטות לא מקובלות ולא "צודקות", לדעתו, גורמות לו לחוש שהוא הקורבן האמיתי, ש"להגנת הלאום משתעבד".

תחושת חוסר האונים והפסיביות יכולה להיות חזקה יותר בדרום לבנון, אצל החיילים המשרתים במוצבים והתופסים את עצמם לא אחת כקורבן הירואי המקריב את חייו למען "ארץ אבותיו". אולם, ישנו הבדל בדרך בה מתמודדים החיילים עם העמימות והתסכול בשטחים ועם הפחד בלבנון. אמנם, בשניהם, מדומה לפעמים הפעילות למשחק של "הורדת מטרות", או "שוטרים וגנבים", אולם בלבנון, הפחדים והצורך להתמודד עם פגיעה בחיילים, יוצרים אצלם יותר את תחושת הירואיות, ונדמה שהם לוקחים עצמם ברצינות יתרה וללא הומור. בשטחים, לעומת זאת, דרך להבניית הזכרון ולהתמודד עם הארועים היא הומוריסטית במידה רבה, כאשר החיילים מלגלים על עצמם, על הסיטואציה המקברית ועל הפלסטינים.

דיון וסיכום

בעבודה זו בחנתי את הדרכים בהן חטיבות החי"ר בצה"ל מכוננות דימויי גבריות וכיצד השירות הצבאי מהווה עבור הלוחמים טקס מעבר מנערות לבגרות. נקודת המוצא הייתה שהדרך אשר אותה עובר החייל במטרה להיהפך ללוחם ולגבר אינה שונה במהותה מהדרכים בהן מכשירות חברות אחרות את בניהן. כי כפי שטוען דיוויד גילמור (1990: 10-12), למרות הבדלים בין תרבותיים, חברות רבות משתמשות בפרקטיקות דומות לצורך כינונה של הזהות הגברית. אין זה משנה אם מדובר בחברת לוחמים, אשר הלחימה מהווה חלק אינהרנטי מחייה, או בחברה שוחרת שלום, שאינה נאלצת להרוג לצורך קיומה. המשותף לחברות אלה: חברות פשוטות, או מערביות, היא בבחירה של דרך דומה לשם התמודדות עם הצורך האוניברסלי של נערים וגברים לקבל הכרה בזוהתם הגברית, מכיוון שהזהות הגברית אינה רק עניין פיזיולוגי, היא שברירית ונרכשת במחיר קשיים רבים ובעזרת סדרה בלתי פוסקת של מבחנים, הדורשים אומץ לב, כושר פיזי ויכולת שליטה עצמית (Badinter 1995: 67-68).

ניתן לומר שבחברה הישראלית מהווה השירות בצה"ל ובמיוחד בחטיבות החי"ר את אותם מבחני גבריות. בעבודה זו ראינו כי הטירונות והמסלול מהווים אוסף של מבחנים, כדוגמת מסעות, קורס צניחה, והשתתפות בקרבות ובמארבים, כאשר העמידה במבחנים, כפי שבאדינטר מציינת, היא אחד התנאים להפיכה ללוחם ולגבר. אך את הטירונות והמסלול ניתן לדמות גם לאוסף של טקסים, המלווים את המבחנים ומסמנים אותם, כאשר לא אחת אירוע מסוים יכול להחשב בעת ובעונה אחת למבחן ולטקס, כאשר תחילתו או בדרך כלל סופו מהווים טקס נוסף. כך למשל 'מסע כומתה' שהוא מבחן לכושר הפיזי

וליכולת נפשית, כאשר בלבד בלבד הוא מהווה טקס מעבר מהטירונות למסלול, וסופו של המסע מהווה טקס נוסף- טקס קבלת כומתה.

הטירונות והמסלול מורכבים מבחנים ומטקסים מאחר שהם, והשירות הצבאי כולו, מהווים טקס מעבר מנערות לגבריות, לפי המודל של ואן גנפ (1977) וטרנר (1974). לפי מודל טקסי המעבר, ניתן לראות את הטירונות והמסלול כשלב הלימינלי, בו המתגייס כבר אינו אזרח ונער, אך עדיין אינו לוחם וגבר, כאשר במהלך כל אותם ארבעה-עשר חודשים עליו ללמוד ולהתנסות בתפקידי לחימה ותחילה ללמוד להיות חייל, ולבסוף גם לוחם וגבר.

בתקופת הטירונות, הנמשכת כחצי שנה, נדרש הטירון לעבור תהליכים מקיפים של סוציאליזציה ארגונית, בכדי ללמוד להיות חייל. החדרת הסוציאליזציה והמשמעת הצבאית נעשים בדרך של ניתוק הטירון ובידודו באופן פיזי מחייו הקודמים. הטירונות נערכת בדרך כלל בבסיסים מרוחקים מכל מקום ישוב (למשל בסיסי "בזק", "סנור" ו"קציעות" בישראל, וה- Boot Camps למיניהם במארינס) ומטרתה להעביר את הטירונים דרך תהליכים של דה- ציביליזציה ודה- אינדווידואליזציה, בכדי להכפיפם לרצון המפקדים והמערכת ולגרום להם לציות ללא עוררין ולהיכנס למערכות של תלות. הטירון נמצא במצב של חוסר פרטיות כמעט טוטלי ועובר השפלה מאסיבית: מפקדיו מלגלים על איטיותו וחוסר מיומנותו ומכנים אותו "ליצן חי"ר". הטירון, שלראשו תספורת קצוצה ולא מחמיאה ולגופו מדים חדשים ומבהיקים, פוחד מסמכות ואינו יודע מה מותר לו ומה אסור. הסיטואציה כולה גורמת לטירון להרגיש מטופש ו"לא גבר". לעומתו, המפקד נראה כהתגלמותה של הגבריות וכדמות לחיקוי. המפקד, שכדבריה של באדינטר (1995: 68), לוקח את האחריות על הפיכת הנער לגבר, מדומה בצה"ל ובמארינס לאב סמלי, וכדמות לחיקוי יש לו תפקיד מכריע בתהליך הסוציאליזציה של הטירון. דימוי האב הוא דימוי מרכזי מאוד בטירונות ומתווספים אליו דימויים נוספים: אלוהים, אם ואח בוגר, הנבדלים זה מזה במידת ההיררכיה והריחוק המיוחסים להם.

ההשפלה, המשמעת הנוקשה והתלות הכמעט טוטלית של הטירון במפקדיו בכל הנוגע לצרכיו הבסיסיים ביותר כמו שינה ואכילה, מובילים בד בבד עם תהליך הסוציאליזציה, להתנגדות ריטואלית. מחאה זו פוסעת יד ביד עם תהליך הסוציאליזציה והחדרת המשמעת, מכיוון שהיא מהווה שסתום לחץ עבור הטירון ומאפשרת לו לפרוק כעסים והתנגדויות. השירים כוללים הרג ריטואלי של המפקדים והחטיבה וכן סירוסם. דימוי נוסף, החוזר לאורך כל תקופת השירות הצבאי, הוא דימוי השירות הצבאי בכלל והטירונות בפרט למשחק ולהצגה, שבה המפקדים הם השחקנים הראשיים. זוהי דרך נוספת להתמודד עם המציאות הצבאית, על ידי הפיכתה למציאות המתקיימת מחוץ לחיים ה"רגילים" וה"נורמליים".

לאחר תקופת הטירונות באה תקופת המסלול. אם תקופת הטירונות באה להפוך את האזרח לחייל בעזרת הקניית משמעת ותהליכי סוציאליזציה, הרי שתקופת המסלול באה להפוך את החייל ללוחם. הכשרת הלוחם נעשית באופן פרקטי בעזרת הקניית עקרונות הלחימה ואימונים רבים ובאופן סמלי על ידי הפיכתו של החייל ל"גבר". הלוחם נמדד על פי מיומנות צבאית (ה"חיילות"), יכולת פיזית, תכונות אופי שבראשן יכולת שליטה עצמית ואגרסיביות מבוקרת ומחושבת. כל אותן התכונות מתפתחות וענמות למבחן באמצעות מבחנים שונים, כמו תרגילים ומסעות, אך ובראש ובראשונה באמצעות השתתפות בקרבות, בעיקר בדרום לבנון. מימד נוסף של הפיכת הלוחם לגבר הוא מיניותו. הוא נתפס תמיד כהטרנסקסואל, והשיח אודות נשים מהווה מכנה משותף בין הלוחמים. לא אחת נתפסות הנשים באופן דיכוטומי כבנות זוג נאמנות, או כמיניות מאוד ובוגדניות.

רק בסוף המסלול מסתיימת הכשרתו הפורמלית של החייל כלוחם, לאחר שעמד בכל המבחנים הפיזיים והנפשיים והפרט 'נעשה' לגבר. אולם מעבר למימד האישי שבהפיכה לגבר, לגבריות יש גם מימד קולקטיבי ולו חשיבות רבה, מפני שלמימד האישי אין הרבה משמעות בפני עצמו. הקבוצה והארגון הם

אלה המעניקים משמעות לגבריות בדרך הבסיסית ביותר (Connell 1995: 107). כך, שהלוחם נתפס כגבר בעיקר משום שהוא חבר בקבוצה גברית בעלת מאפייני גבריות דומים, המדגישים את אלה שלו. אמנם, עבודה זו מתמקדת בעיקר ברמת הפרט- בדרכים בהם הופך החייל לגבר, אך לא ניתן להיתעלם ממימד נוסף: הקבוצה. הקבוצה היא זו שמעניקה לפרט את כוחו. יותר מכך, ניתן לומר שכמו שהחברה "משתמשת", או "נעזרת", אולי באופן לא מודע, במסגרת הצבאית על מנת ליצור גברים, כך הצבא כמערכת ארגונית משתמש באלמנטים של גבריות לשם יצירת מוטיבציה והזדהות ברמת הפרט, ויחידה קרבית מלוכדת ברמת הקבוצה.

יתכן שהאינטרס של הצבא בטיפוח גבריותו של הפרט נובע לא רק מהרצון להכשיר אותו כלוחם, אלא מהצורך לבנות את יחידת הלוחמים. לא ניתן להמעיט בחשיבות הקבוצה המלוכדת עבור הצבא. מחקרים רבים שנערכו מאז מלחמת העולם השנייה, החל במחקרם של Shils & Janowitz (1948) והמשך במחקריהם של: Shils (1950), Moskos (1970), Grinbaum (1979), Gal (1986), Shalit (1988) וברבים אחרים, הוכחה חשיבותה של הקבוצה הראשונית בצבא על המוראל בקרב, כאשר הקבוצה הראשונית עולה בחשיבותה גם על רמת הביצוע הקרבי. כלומר, ביכולתה של לכידות גבוהה לפצות גם על רמת ביצוע קרבי נמוכה יחסית (שירום 1977). לכן, בחטיבות חיל הרגלים בצה"ל נערכים מאמצים מודעים ומכוונים על מנת להביא לליכודה של המחלקה והפלוגה, כחלק מתהליך יצירת המוטיבציה וגם כחלק מן האתוס הישראלי הדומיננטי (כתריאל 1991, פורמן 1994: 196). הנסיונות להביא "לגיבושם" של החיילים עלו שוב ושוב לאורכה של עבודה זו, הן בריונות והן בספרי המסלול, וזאת בעזרת יצירת מכנה משותף בין החיילים, יצירת אנטגוניזם כלפי ה"אחר" (בדרך כלל הג'ובניק או הנחלאי), ואמצעי ענישה כדוגמת ה"זובור".

ולסיום

תרומתה של עבודה זו היא בראש ובראשונה בתיעוד הנרחב של ההווי והדימויים בהם משתמשות פלוגות חיל הרגלים בצה"ל. אמנם, נערכו בעבר מחקרים (בעיקר על הצבא האמריקאי) הבודקים את השפעת הצבא על הפיכתו של החייל ללוחם ולגבר, ואני מקווה שעוד יערכו. אך מחקרים אלה היו יותר בגדר השערות, מאשר בדיקת חומר אתנוגרפי. לכן, למרות שלפעמים הם העלו חידושים תיאורטיים מרתקים, הם נטו להצגה מעט סכמטית של הדברים ובדרך כלל התמקדו בהצגת הגבריות כאתר לכינון גבריות 'מזויפת', מוקצנת ולפעמים גם סטריאוטיפית. אולם המציאות (כפי שאנו יודעים) אינה דיכוטומית וחד משמעית, אלא מורכבת ורבת פנים וזאת ניסיתי להדגיש לאורכה של עבודה זו. אמנם, הצבא הוא אמצעי לכינון זהות גברית, אך לגבריות פנים רבות ולצד ההיבטים השליליים, כמו אגרסיביות ויחס חד מימדי כלפי נשים, ניתן למצוא גם הרבה הומור עצמי וכמיהה לאהבה ולאינטימיות. לכן, למרות שניתן לקרוא טקסט זה קריאה עוינת השמה דגש על האלמנטים השליליים שבגבריות ובשירות הצבאי, ניתן לקרוא אותו גם באופן מפויס יותר כטקסט המדגיש הומור, או כטקסט של מחאה, וזוהי דרך הקריאה המועדפת עלי.

נספח מספר 1: תמונות מתוך ספרי מסלול

מכיוון שלא קיבלתי את רשותם של החיילים האלמונים להשתמש בתמונותיהם, פניהם של המצולמים הוסרו.

1. שימו לב לצירוף שתי התמונות יחד, מה שיוצר את הרושם שהחיילים יורים במפקדיהם.

2. לוחם עם מא"ג:

3. טקס הזיכרון לקבלת דרגה:

5. מיתוס ה"חברה שנוטשת":

4. מרכזיותו של איבר המין:
שימו לב כיצד מצטלם החייל.

6. יחסים הומוארוטיים בין החיילים: ההומור מהווה את הקו הדק שבין חברות להומוסקסואליות:

7. הפקידה הפלוגתית בפוזה אופיינית:

8. הזיות על המש"קית:

תמונה אופיינית של הלוחמים. תמונה כגון זאת חוזרת כמעט בכל ספר מסלול:

נספח מספר 2: השירות בחיל רגלים

מרבית הישראלים ממוצא יהודי אמורים בהגיעם לגיל 18 ולאחר סיום לימודיהם התיכוניים להתגייס לצה"ל - צבא ההגנה לישראל. התאמת המועמדים לשירות ביחידות הצבאיות השונות מתחילה כשנה לפני הגיוס, בעת קבלת הצו הראשון. בעקבות מבדקים פיזיים ורפואיים, בחינה בקריאה ובכתיבה בעברית ובחינה פסיכוטכנית, הנערכים בלשכת הגיוס, מופנה החייל ליחידה המתאימה (רבייה ורוזן 1987: 12-15).

המיועדים לתפקידי לחימה ממויינים כיום לפי שאלון העדפות, הניתן להם עוד בטרם גיוסם. עד לתחילת שנות התשעים בוצע המיון בבסיס הקליטה והמיון לאחר הגיוס. בעת הפניית המועמד לגיוס ליחידה המתאימה, ישנה חשיבות רבה לפרופיל הרפואי שלו. כלומר, לכשירותו הפיזית. חיל הרגלים מקבל אל שורותיו חיילים בעלי מנות משכל שונות, מכיוון שהוא מייעד אותם אל תפקידים שונים, אל חובה עליהם להיות כשירים מבחינה פיזית למאמצים שידרשו מהם (אלדר 1995: 153).

מגוייס המבקש להצטרף אל חיל הרגלים, ו/או שנמצא מתאים, מופנה אל אחת מתוך ארבע החטיבות המרכיבות אותו: צנחנים, גולני, גבעתי ונח"ל. חטיבת הצנחנים היא היחידה המתנה את ההצטרפות אליה ב"גיבושון": מבדק פיזי, הכולל מבחן סוציומטרי (אלדר 1995: 157).

לאחר גיוסם, מופנים הטירונים אל בסיסי ההדרכה (בה"ד) של החטיבות אליהן גוייסו, שם הם מחולקים לפי פלוגות. הימים הראשונים בבסיס הטירונים מוקדשים לבדיקה רפואית נוספת, קבלת ציוד אישי, מבחן כושר וראיונות אישיים עם המפקדים. את שאר זמנם הם מבליים בעבודות נקיון ברחבי הבסיס. שלב זה מוגדר כטרומ טירונות ובמהלכו מחכים המגוייסים עד אשר יושלם גיוסם של כל המיועדים לטירונות חי"ר.

טירונות החי"ר נערכת במסגרת "פלוגת מסלול", אשר במסגרתה פועלים החיילים מתחילת הטירונות ועד לסוף מסלול הכשרתם כלוחמים. בראש הפלוגה עומד מפקד הפלוגה (מ"פ), בדרך כלל קצין בדרגת סגן, האחראי לה מבחינה מנהלית וקרבת. סגנו (סמ"פ), קצין אף הוא, מסייע לו בעיקר בענייני מנהלה. הפלוגה מורכבת בדרך כלל משלוש מחלקות, כאשר בראש כל אחת מהן ניצב מפקד מחלקה (מ"מ) בדרגת קצונה (סג"מ או סגן). מתחת למ"מ בהיררכיה הפיקודית ניצב הסמל, האחראי על המשמעת במחלקה. כל מחלקה מתחלקת למספר כיתות, שלוש בדרך כלל. בראש כל כיתה עומד מפקד הכיתה (מ"כ). מלבד סגל הפיקוד, קיימת בכל פלוגה גם מנהלה המורכבת מ: רב סמל פלוגתי (רס"פ) האחראי לצרכי הפלוגה כגון מדים ואספקת אוכל; סגנו (סרס"פ); חובש האחראי לטיפול בחולים; נהג; פקידה פלוגתית שאמורה לעזור בענייני מנהלה, להביא דואר לחיילים ולאפות להם עוגות וחיילים נוספים בתפקידי עזר. לשירות הפלוגה עומדות גם מספר חיילות מהגדוד או החטיבה: מש"קית תנאי שירות (ת"ש) הדואגת לרווחת החייל, מש"קית חוויה האחראית על לימוד מורשות קרב וגיאוגרפיה ומדריך, או מדריכת כושר (מד"סניק).

החודש הראשון בטירונות מוקדש לגיבוש המחלקה ולהקניית ערכי משמעת, סדר וכושר גופני. מטרת האימונים הגופניים להביא את כל הטירונים לרמה התחלתית שווה ולכן הם נעשים באופן הדרגתי. החודש הראשון גם כולל מסעות, הכרת כלי נשק ומטווחים (רבייה ורוזן 1987: 94).

לאחר החודש הראשון בטירונות מתחיל שלב האימון הבסיסי שנמשך ארבעה חודשים. שלב זה כולל: אימונים, מטווחים ולמידת עקרונות הלחימה. הטירונים ממשיכים באימוני הכושר ובנוסף לומדים גם עזרה ראשונה, התגוננות מפני אמצעי לחימה כימיים וביולוגיים, אימוני טופוגרפיה, הרצאות בנושאי מורשת קרב וידיעת הארץ ("סדרת חינוך"), קליעה למטרה ועוד. בשלב זה עוברים הטירונים טקס השבעה לצה"ל. בסוף הטירונות, לאחר המסע המסכם: "מסע כומתה", מקבלים הטירונים את הכומתה החטיבתית.

לאחר הטירונות עוברים החיילים לשלב האימון המתקדם, הנמשך כחודשיים. תקופה זו מוקדשת לאימונים נוספים ולפעילות הייחודית של כל חטיבה: קורס צניחה לחיילי הצנחנים, נחיתה וצליחה ימית לחיילי גבעתי, והשתלמות בהפעלת ה"אכזרית" (מוביל גייסות משוריין) לחיילי גולני (אלדר 1995: 171).

עם סיום האימון המתקדם, מצטרפים החיילים לגדוד אליו הם מיועדים, עדיין במסגרת פלוגת המסלול. בגדוד מקבלים החיילים תפקידים ספציפיים ואחריות לכלי נשק מסוים כגון: מקלע מא"ג, מרגמות, נהיגה על נגמ"ש (נושא גייסות משוריין), וכיוצא באלה. שגרת החיים בגדוד מורכבת מאימונים ומפעילות מבצעית ("קו"). הפעילות בקו כוללת מארבים וסורים על גבולות ישראל ובלבנון וגם פעילות שיטור בקרב האוכלוסיה הפלסטינית.

לאחר כארבעה עשר חודשים מסתיים מסלול הכשרת הלוחמים והפלוגה מתפרקת. חיילים הנחשבים כמתאימים נשלחים לקורס קצינים או להדרכה בפלוגת מסלול חדשה שזה עתה הוקמה. מרבית החיילים נשארים בגדוד בפלוגת הרובאית או המסייעת. במסגרת הפלוגות הם ממשיכים בשגרת אימון- קו עד לשחרורם.

רשימה ביבליוגרפית

אביעד, מיכל 1995: האם ירית פעם במישהו? הטלוויזיה הישראלית.

אלדר, מייק 1995: המדריך השלם למתגייס ולמתגייסת, תל-אביב: משרד הבטחון.

ארז, יעקב 1995: "לבנון תחילה", מוסף שבת של מעריב, 95. 6. 23, עמודים: 3-1.

בטלהיים, אבי 1982: "גולני" בתוך: אילן כפיר ויעקב ארז (עורכים): צה"ל בחילו- אנציקלופדיה לצבא ולבטחון, תל אביב: רביבים הוצאה לאור, מהדורת ספריית מעריב.

בלזק, אונורה דה 1965 (הוצא לראשונה בשנת 1833): אז'ני גראנדה, תורגם בידי מנשה לוין, תל-אביב: עם עובד.

בן ארי, אייל 1990: "חיילים במסיכות: צה"ל והאינתיפאדה", בתוך: ראובן גל (עורך), המלחמה השביעית- השפעות האינתיפאדה על החברה בישראל, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

גופמן, ארווין 1973: "המאפיינים של מוסדות כוללנים", בתוך משה ליסק (עורך): סוגיות בסוציולוגיה, תל-אביב: עם עובד, עמודים: 264-303.

גירץ, קליפורד 1990: פרשנות של תרבויות, ירושלים: כתר.

ואן גנפ, ארנולד 1986: "טקסי התבגרות", תורגם בידי ורדה לבני, בתוך תמר רפפורט (עורכת): בין שני עולמות, ירושלים: האוניברסיטה העברית, עמודים: 107-112.

ויילר, יוסף 1991: "בין גיבורה לזונה", פוליטיקה, 39: 57-61.

טרנר, ויקטור 1986: "עמידה על הסף וקהילתיות", תורגם בידי ורדה לבני, בתוך תמר רפפורט (עורכת): בין שני עולמות, ירושלים: האוניברסיטה העברית, עמודים: 113-115.

יקיר, יותם 1994: "אנחנו בני אדם, לא מכונת לחימה", ידיעות אחרונות, 94. 7. 14, עמודים: 14-15.

לויצקי, נעמי 1995: "קודקוד פצוע, 3 מחבלים נהרגו", מוסף ידיעות אחרונות, 95. 9. 15, עמודים: 2-5.

לומסקי-פדר, עדנה. 1994: דפוסי השתתפות במלחמה והשפעתם על תפיסת המלחמה ותפיסת מהלך החיים: נתוח המקרה של "בוגרי" מלחמת יום כיפור, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, מוגש לסינטי של האוניברסיטה העברית, ירושלים.

ליבליך, עמיה 1987: אביב שנות, תל-אביב: שוקן.

ליבס, תמר ובלום קולקה, שושנה 1990: "יורים ובוכים"? על ההתמודדות עם דילמות מוסריות בשירות הצבאי בשטחים", בתוך: ראובן גל (עורך), המלחמה השביעית- השפעות האינתיפאדה על החברה בישראל, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד. עמודים: 85-105.

ליסק, משה 1990: "האינתיפאדה והחברה הישראלית: פרספקטיווה היסטורית וסוציולוגית", בתוך: ראובן גל (עורך), המלחמה השביעית- השפעות האינתיפאדה על החברה בישראל, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד. עמודים: 17-37.

"גולני שלי" 1997: מבט שני, הטלוויזיה הישראלית

מילשטיין, אורי 1970: מלחמות הצנחנים, תל-אביב: רמדור.

מלאך-פיינס, אילה 1990: "את מי שוחקת האינתיפאדה?", בתוך: ראובן גל (עורך), המלחמה השביעית- השפעות האינתיפאדה על החברה בישראל, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד. עמודים: 55-64.

- פופר, מיכה ורונון, אביהו 1993: על המנהיגות, תל-אביב: משרד הבטחון.
- פורמן, מירטה: 1994: ילדות כמרקחה- אלימות וציותנות בגיל הרך, תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- פרי, יורם 1990: "השפעת האינתיפאדה על צה"ל", בתוך: ראובן גל (עורך), המלחמה השביעית- השפעות האינתיפאדה על החברה בישראל, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד. עמודים: 122-128.
- קצין חינוך 1982: גולני שלי, מקצח"ר: צה"ל.
- רביה, חיים ורונון, עמנואל 1987: לקראת גיוס- מדריך למתגייס ולחייל, ירושלים: כתר.
- רוזן, רמי 1995: "מה הם קופצים", מוסף הארץ, 95. 1. 20, עמודים: 18-24.
- רוניגר, לואיס ופיגה, מיכאל 1993: "תרבות הפראיר והזהות הישראלית", אלפיים, 7: 118-136.
- רפפורט, תמר ולומסקי-פדר, עדנה 1993: "נוער ונעורים בחברה הישראלית", בתוך: ראובן כהנא (עורך), נעורים בישראל, ירושלים: אקדמון.
- שביט, מרדכי (אין שנת הוצאה): אריק מן הצנחנים, תל-אביב: ספריית מדים.
- שירום, אריה 1977: "גורמים הקשורים לביצוע יעיל של חיילים", מגמות, כ"ג 1: 17-30.

Adams, A E. 1995: "Dyke to Dyke- Ritual Reproduction at a U.S. Men's Military College", Anthropology Today, 9, 5: 3-6.

Arkin, W. & Dobrofsky L R. 1978: "Military Socialization and Masculinity", Journal of Social Issues, 34, 1: 151-168.

Azarya, V. 1983: "Israeli Armed Forces", in M. Janowitz & S D. Westbrood (eds.): Civic Education in the Military, vol. II, California: Sage Publications Inc. pp. 99-127.

Badinter, E. 1995: On Masculine Identity, New York: Columbia University Press.

Ben-Ari, E. Mastering Soldiers: Conflict, Emotions and the Enemy in an Israeli Military Unit, The Harry S. Truman Institute & the Department of Sociology & Anthropology, the Hebrew University of Jerusalem (manuscript).

Bordo, S. 1993: Unbearable Weight: Feminism, Western Culture, and the Body, Berkeley: University of California Press._

Bordo, S. 1994: "Reading the Male body", in L. Goldstein (ed.): The Male Body, Ann Arbor: University of Michigan Press, pp. 265-306.

Brandes, S. 1980: Metaphors of Masculinity- Sex & Status in Andalusian Folklore, Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.

Caputo, P. 1978: A Rumor of War, New York: Ballantine Books.

Cohen, S. 1995: "The Israel Defence Forces (IDF): From a 'People's Army' to a 'Professional Military'-Causes and Implications", Armed Forces & Society, 21,2: 237-254.

Collier, J. & Rosaldo, M. 1981: "Politics and Gender in Simple Societies", in S. Ortner & H. Whitehead (eds.): Sexual Meanings, Cambridge: Cambridge University Press.

Collinson, D L. 1988: "Engineering Humour: Masculinity, Joking and Conflict in Shop Floor Relations", Organization Studies 9: 181-199.

Connell, R W. 1995: Masculinities, Cambridge: Polity Press.

Davis, N. 1965: Society and Culture in early Modern France, California: Stanford University Press.

Delaney, C. 1995: "Father State, Mother land and the Birth of Modern Turkey", in S. Yanagisako & C. Delaney: Naturalizing Power- Essays in Feminist Cultural Analysis, New York: Routledge pp. 177-200.

Dirks, N B. 1993: "Ritual and Resistance: Subversion As A Social Fact", in N B. Dirks, G. Eley & S B. Ortner (eds.): Culture, Power, History, Princeton New Jersey: Princeton University Press, pp. 483-503.

Dunivin, K O. 1994: "Military Culture: Change and Continuity", Armed Forces and Society, 20, 4: 531-547.

Eisenhart, R W. 1975: "You Can't Hack it Little Girl: A Discussion of the Covert Psychological Agenda of Modern Combat Training", Journal of Social Issues, 31, 4: 13-23.

Faris, J H. 1976: "The Impact of Basic Combat Training: The Role of Drill Sergeant", in N. Goldman & D R. Segal (eds.): The Social Psychology of Military Service, Beverly Hills: Sega Publications. pp. 13-24.

Feige, M. & Ben- Ari, E. 1991: "Card Games and an Israeli Army Unit: An Interpretive Case Study", Armed Forces & Society, 17, 3: 429-448.

fine, G A. 1980: "The Kentucky Fried Rat: Legends and Modern Society", Journal of the Folklore Institution, 17: 222-243.

fine, G A. 1987: "One of the Boys: Women in Male-Dominated Settings", in M S. Kimmel (ed.): Chaging Men- New Directions in Research on Men and Masculinity, California: Saga Publications pp. 131-147.

fine, G A. 1988: "Good Children and Dirty Play", Play and Culture, 1: 43-56.

Gal, R. 1986: A Portrait of the Israeli Soldier, Connecticut: Greenwood Press, ch. 7.

Gilmore, D D. 1990: Manhood in the Making: Cultural Concepts of Masculinity, New Haven: Yale University Press.

Gluckman, m. 1963: Order and Rebellion in Tribal Africa, New York: The Free Press.

Grinbaum C W. 1979: "The Small Group Under the Gun-Uses of Small Group in Battle Conditions", Journal of Applied Behavioral Science, 15: 392-405.

Haste, H. 1993: The Sexual Metaphor, Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.

Henderson, W D. 1990: "Societal Effects On Soldier Commitment in the Vietnamese, U. S, Soviet, & Israeli Army", in: T C. Wyatt & R. Gal (eds.): Legitimacy and Commitment in the Military, New York: Greenwood Press

Herdt, G. 1981: The Sambia- Ritual and Gender in New Guinea, Chicago: Holt, Rinehart & Winston Inc.

Horowitz, D. & Kimmerling B. 1974: "Some Social Implications of Military Service and Reserve System In Israel", European Journal of Sociology, 15, 2: 262-276.

Kanter, R M. 1977: "Some Effects of Proportions On Group Life: Skewed Sex Ratios and Responses to Token Women", American Journal of Sociology, 82, 5: 965-990.

- Katriel, T. 1991: "Gibush: The Crystallization Metaphor in Israeli Cultural Semantics", Communication and Culture in Contemporary Israel, New York: State University of New York Press pp. 11-34.
- Katriel, T. 1991: "Picnics in A Military Zone: Rituals of Parenting and the Politics of Consensus", Communication and Culture in Contemporary Israel, New York: State University of New York Press pp. 71-92.
- Kellett, A. 1982: Combat Motivation- The Behavior of Soldiers in Battle, Massachusetts: Kluwer Nijhoff Publishing.
- Kimmel, M S. 1994: "Masculinity As Homophobia" in H. Brod & M. Kaufman (eds.): Theorizing Masculinities, California: Saga Publications.
- Konner, M. 1982: The Tangled Wing: Biological Constraints On the Human Spirit, New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Legman, G. 1982: No Laughing Matter: An Analysis of Sexual Humor, Bloomington: Indiana University Press.
- Lehman, P. 1993: Running Scared: Masculinity and the Representation of the Male Body, Philadelphia: Temple University Press.
- Lewis, R A. "Emotional Intimacy Among Men", Journal of Social Issues, 34: 108-121.
- Lieblich, A. & Perlow, M. 1988: "Transition to Adulthood During Military Service", The Jerusalem Quarterly, 46: 40-76.
- Lyman, P 1987: "The Fraternal Bond As a Joking Relationship", in M S. Kimmel (ed.): Chaging Men- New Directions in Research on Men and Masculinity, California: Saga Publications pp. 148-164.
- Scott, M B. & Lyman, S M. 1986: "Accounts", The American Sociological Review, 33: 46-61.
- Martin, S. 1980: Breaking and Entering: Policewomen On Patrol, Berkeley: University of California Press.

- McElhinny, B. 1994: "An Economy of Affect- Objectivity, Masculinity and the Gendering of Police Work" in A. Cornwall & N. Lindisfarne (eds.): Dislocating Masculinity, New York: Routledge.
- Messner, M A. 1994: "When Bodies are Weapons", in M A. Messner & D F. Sabo: Sex Violence and Power in Sports, California: The Crossing Press.
- Messner, M A. 1992: "Like Family- Power, Intimacy and Sexuality in Male Athlete's Friendships" in P M. Nardi (ed.): Men's Friendships, California: Saga Publications pp. 215-238.
- Moore, R & Gillette, D. 1990: King, Warrior, Magician Lover- Rediscovering the Archetypes of the Mature Masculine, San Francisco: Harper.
- Morgan, D H J. 1994: "Theater of War: Combat, the Military and Masculinities" in H. Brod & M. Kaufman (eds.): Theorizing Masculinities, California: Sage Publications.
- Moskos, C C. 1970: The American Enlisted Man- The Rank and File in Today's Military, New York: Russel Sage Foundation.
- Overing, J. 1989: "Styles of Manhood", in S. Howell & R. Willis: Societies At Peace- Anthropological Perspectives, London: Routledge. pp. 79-97.
- Peri, Y. 1981: "Polotical- Military Partnership In Israel", International Political Science Review, 2, 3: 303-315.
- Pleck, J. 1975: "Man to Man: Is Brotherhood Possible?", in N. Glazer-Malbin (ed.): Old Family\ New Family, New York: Van Nostrand, pp. 229-244.
- Rampton, G N. 1970: Effects of Basic Military Training on Quantitative Dimensions of Personality, Downsview: Canadian Forces Personnal Applied Research Unit, Report 1-70.
- Reid, H M. & Fine, G A. 1992: "Self Disclosure In Men's Friendships: Variations Associated With Intimate Relations", in P M. Nardi (ed.): Men's Friendships, California: Sage Publications.
- Rubin, L. 1985: Just Friends, New York: Harper & Row.
- Shalit, B. 1988: The Psychology of Conflict and Combat, New York: Praeger.

Shatan, C F. 1977: "Bogus Manhood, Bogus Honor", The Psychonalistic Review, 64, 4: 586-610.

Sherrod, D. 1987: "The Bonds of Men: Problems and Possibilities in Male Relationships", in H. Brod (ed.): The Making of Masculinities: The New Men's Studies, Boston: Allen & Unwin, pp. 213-239.

Shils E A. & Janowitz M. 1948: "Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War Two", Public Opinion Quarterly, 12,2: 280-315.

Shils, E A. 1950: "Primary Groups in the American Army", in R K. Merton & P L. Lazarsfeld (eds.): Continuities in Social Research, Glencoe Illinois: Free Press pp. 16-39.

Thorne, B. & Luria Z. 1986: "Sexuality and Gender in Children's Daily Worlds", Social Problems, 33,3: 176-190.

Watson, P. 1978: War on the Mind: The Military Uses and Abuses of Psychology, London: Hutchinson & Co.

Witz, A. & all. 1996: "Organized Bodies: Gender' Sexuality and Embodiment in Contemporary Organizations", un L. Adkins & V. Merchant (eds.): Sexualizing the Social: Power and the Organization of Sexuality, Wiltshire: MacMillan Press pp. 173-190.

Yuval-Davis, N 1987: "Front and Rear: The Sexual Division of Labour in the Israeli Army" in Haleh Afshar (ed.): Woman, State and Ideology: Studies from Africa and Asia, London: MacMillan pp. 186-204.